

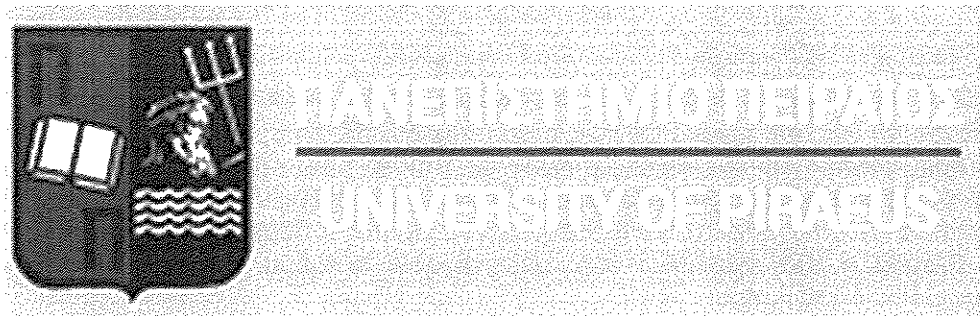
Διπλωματική εργασία

Πανεπιστήμιο Πειραιώς- Σχολή οικονομικών
επιχειρηματικών και διεθνών σπουδών – Τμήμα
Οργάνωσης και διοίκησης επιχειρήσεων -

Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στην διοίκηση
επιχειρήσεων για στελέχη

Τίτλος

<<Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός σε παιδιά
πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης>>

Επίθετο: Κωνστανταράκης

Όνομα: Αθανάσιος

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Δ. Φίλιππας

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

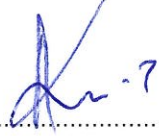
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στη Διοίκηση Επιχειρήσεων για Στελέχη : E-MBA» με τίτλο **Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός σε παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης** έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή.....

Όνοματεπώνυμο Κωνσταντάρκης Αθανάσιος

Ημερομηνία 24/3/2023

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή-σκοπός-συμβολή της εργασίας

1.1 Εισαγωγή

1.2 Σκοπός-Συμβολή της εργασίας

Κεφάλαιο 2: Τι είναι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός

2.1 Ορισμός χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού

2.2 Ανάλυση της έννοιας του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού

2.3 Η κατάσταση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην παγκόσμια κοινότητα

Κεφάλαιο 3: Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

3.1 Συστάσεις από τον ΟΟΣΑ για τη συμπερίληψη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο δημοτικό σχολείο

3.2 Η σημασία και οι προκλήσεις της ένταξης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών

3.3 Ποια θέματα θα πρέπει να καλύπτει η χρηματοοικονομική εκπαίδευση για τα δημοτικά σχολεία;

3.4 Ένταξη χρηματοοικονομικών προγραμμάτων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε παγκόσμιο επίπεδο

Κεφάλαιο 4: Τελευταίες εξελίξεις στο Ηνωμένο Βασίλειο

4.1 Το σχολικό πρόγραμμα σπουδών των χωρών του Ηνωμένου Βασιλείου και ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός

4.2 Κατευθυντήριες γραμμές και συμβουλές του Οδηγού Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης για τα Δημοτικά Σχολεία στην Αγγλία

4.3 Πώς μπορεί να ενταχθεί η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο υφιστάμενο πρόγραμμα σπουδών

4.4 Πώς μπορούν οι διδάσκοντες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης να βοηθήσουν τους/τις μαθητές/μαθήτριες να γίνουν χρηματοοικονομικά αλφάβητοι/ες;

4.5 Ποιοτικό εκπαιδευτικό υλικό που έχει δημιουργηθεί από ειδικούς του κλάδου

Κεφάλαιο 5: Εμπειρικά ευρήματα

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή-σκοπός-συμβολή της εργασίας

1.1 Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, η ανθρωπότητα σε παγκόσμιο επίπεδο, βιώνει πρωτόγνωρες συνθήκες αστάθειας και αβεβαιότητας, οι οποίες καλύπτουν το σύνολο του φάσματος των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ένας κλάδος, ο οποίος φαίνεται να υφίσταται ιδιαίτερη πίεση και να επηρεάζει και άλλους κλάδους ζωτικής σημασίας για την ευνοϊκή εξέλιξη της οικονομίας των κρατών και την ευημερία των πολιτών, είναι ο χρηματοοικονομικός. Οι αλληπάλληλες οικονομικές κρίσεις, οι οποίες μαστίζουν τα κράτη ανεξαιρέτως, με πιο πρόσφατη αυτή που βιώνεται από τους πολίτες παγκοσμίως ως απόρροια του πολέμου στην Ουκρανία, έχει οδηγήσει σε απότομη επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου ζωής των πληθυσμών. Πιο συγκεκριμένα, οι απλοί πολίτες πλήττονται εις διπλούν, καθώς, αφ' ενός βλέπουν στην καθημερινότητά τους τον αντίκτυπο που έχει στην αγοραστική τους δύναμη ο πληθωρισμός, και αφ' ετέρου, παρατηρούν τα επιτόκια των καταθέσεων να μένουν στάσιμα την ίδια στιγμή που τα επιτόκια δανεισμού βρίσκονται σε ανοδική τροχιά.

Είναι εμφανές ότι πολίτες παγκοσμίως βάλλονται συνεχώς από διαφορετικές κατευθύνσεις, με αποτέλεσμα να είναι απαραίτητη η οχύρωσή τους απέναντι στις προκλήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας. Ένα από τα πλέον σημαντικά εφόδια που μπορούν να αποκτήσουν ώστε για να μη βρεθούν σε αδιέξοδο και να είναι σε θέση να εξασφαλίσουν το οικονομικό τους μέλλον, είναι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στα κράτη όπου ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός είναι πιο αυξημένος, τα άτομα διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις και έχουν αναπτύξει τις απαραίτητες ικανότητες, ώστε να επιλέγουν με σύνεση και υπευθυνότητα τα χρηματοοικονομικά προϊόντα και τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που θα καλύψουν τις ανάγκες τους. Επίσης, διακρίνονται από χρηματοοικονομική αυτοπεποίθηση και αποφεύγουν τις παγίδες, οι οποίες έχουν ως σκοπό την εξαπάτησή τους και πολλές φορές, την αφαίρεση της περιουσίας που έχουν οικοδομήσει με τόσο κόπο. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η σταδιακή αύξηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των πολιτών των κρατών οδηγεί σε γενικότερη βελτίωση των προσφερόμενων χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών, καθώς αυξάνονται οι απαιτήσεις των καταναλωτών, και ως εκ τούτου, επωφελείται το σύνολο της κοινωνίας.

Προκειμένου ωστόσο οι χρηματοοικονομικές γνώσεις να συνυφανθούν με τον τρόπο σκέψης και δράσης των ατόμων, η προεργασία θα πρέπει να έχει ξεκινήσει από πολύ νωρίς. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με κορυφαίους διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΟΣΑ και η Παγκόσμια Τράπεζα, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να ξεκινάει

όσο το δυνατόν πιο νωρίς ώστε να αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, ιδανικά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.¹

Ως εκ τούτου, καθίσταται εμφανής η αυξημένη σημασία ένταξης προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στα δημοτικά σχολεία, είτε μέσω ανάπτυξης ενός χρηματοοικονομικού προγράμματος σπουδών το οποίο θα αποτελέσει ξεχωριστό μάθημα, είτε μέσω ένταξης της διδασκαλίας των χρηματοοικονομικών στην ήδη υπάρχουσα διδακτέα ύλη των μαθημάτων. Η υιοθέτηση της συγκεκριμένης προσέγγισης κρίνεται πλέον αναγκαία προκειμένου τα παιδιά να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες ώστε να αντιμετωπίσουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους τις προκλήσεις ενός χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος, η πολυπλοκότητα του οποίου αυξάνεται εκθετικά.

1.2 Σκοπός – Συμβολή της εργασίας

Δεδομένης της αυξανόμενης σημασίας του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, αλλά και της έγκαιρης έναρξης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στα σχολεία, πραγματοποιήσα μία πρωτογενή έρευνα σε ένα δείγμα 33 μαθητών/τριών του Αρσακείου Δημοτικού Σχολείου Εκάλης, προκειμένου να διερευνήσω το επίπεδο τους χρηματοοικονομικών τους γνώσεων.

Η πρωτογενής αυτή έρευνα οδήγησε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με το επίπεδο γνώσεων των μαθητών/τριών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά και το ενδεχόμενο χάσμα γνώσεων, αλλά και ενδιαφέροντος μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών για θέματα που άπτονται του χρηματοοικονομικού γνωστικού πεδίου. Πιο αναλυτικά, προέκυψαν τα ακόλουθα ευρήματα:

- Το 45,5% του συνόλου των μαθητών/τριών πιστεύει ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στον κουμπαρά, σκέψη απόλυτα λογική, αν αναλογιστεί κανείς ότι πρόκειται για μαθητές/τριες δημοτικού. Επίσης, πρόκειται για μία απάντηση η οποία δείχνει από την πλευρά τους ένα σημαντικό βαθμό χρηματοοικονομικής υπευθυνότητας. Ενδιαφέρον είναι ακόμα το γεγονός ότι ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό κατανοεί την έννοια του τραπεζικού λογαριασμού (21,2%) και τη σημασία της φύλαξης των χρημάτων σε επίσημα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Από την άλλη πλευρά όμως, υπάρχει ένα καθόλου αμελητέο ποσοστό μαθητών/τριών (18,18%) που πιστεύουν ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στο πορτοφόλι. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κορίτσια φαίνεται να έχουν προβάδισμα στην πρώτη απάντηση, καθώς από τα 12 κορίτσια τα 9 απάντησαν ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στον κουμπαρά, σε σύγκριση με τα 9 αγόρια από τα συνολικά 21. Επίσης, από τα 9 συνολικά παιδιά που απάντησαν ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στο πορτοφόλι, μόλις το ένα ήταν κορίτσι, ενώ τα υπόλοιπα 8 ήταν αγόρια.
- Το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών (90,9%) γνωρίζει ποιο είναι το επίσημο νόμισμα της χώρας είναι ιδιαίτερα θετικό, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό απάντησε σωστά στην ερώτηση 13 και στην ερώτηση 21 που

¹ Κατωπόδη, Α. (2022). "Η εισαγωγή της χρηματοοικονομικής παιδείας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση", *Οικονομικά Χρονικά*, No 178, Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος

αφορούσαν την αποταμίευση και τη σωστή διαχείριση των χρημάτων αντίστοιχα. Πιο συγκεκριμένα, το 84,8% απάντησε ορθά και στις δύο ερωτήσεις, ενώ ενδιαφέρον προκαλεί το αποτέλεσμα της έρευνας, σύμφωνα με το οποίο προκύπτει ότι το 78,8% των παιδιών αισθάνεται ασφάλεια και αισιοδοξία σε ό,τι αφορά την αποταμίευση, με το ποσοστό αυτό να απαρτίζεται ωστόσο από το σύνολο των κοριτσιών και μόλις 14 από τα συνολικά 21 αγόρια.

- Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν, το συντριπτικό ποσοστό των παιδιών, τόσο αγόρια όσο και κορίτσια, φαίνεται να παρουσιάζει ιδιαίτερη εξοικείωση με την έννοια του ηλεκτρονικού χρήματος, καθώς το 93,9% απάντησε σωστά στη σχετική ερώτηση.
- Ωστόσο, δεν παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο όσον αφορά την ικανότητα των παιδιών να διακρίνουν μεταξύ αγαθών και υπηρεσιών, καθώς μόλις το 33,3% των μαθητών/τριών απάντησαν σωστά στη συγκεκριμένη ερώτηση.
- Ενδιαφέροντα είναι επίσης τα ευρήματα από τις ερωτήσεις που αφορούν την υπεύθυνη κατανάλωση. Ειδικότερα, στην πρώτη ερώτηση έδωσε σωστή απάντηση το 84,8% των παιδιών, ενώ στη δεύτερη απάντησε σωστά το 66,7% του συνόλου των μαθητών/τριών. Πρέπει να σημειωθεί ότι σχεδόν το σύνολο των κοριτσιών απάντησαν ορθά (10 από τα 12), ενώ από τα 21 αγόρια μόλις 12 απάντησαν ορθά, γεγονός το οποίο δίνει και πάλι ένα προβάδισμα στα κορίτσια. Παρόμοια διαφορά παρατηρείται και στην ερώτηση με τις δράσεις, καθώς από το 69,7% των παιδιών που απάντησαν σωστά, τα 11 ήταν κορίτσια και τα 12 αγόρια.
- Θετικό είναι επίσης το γεγονός ότι όταν τέθηκε στα απιδιά η ερώτηση αν θέλουν να λάβουν χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο μέλλον, το εντυπωσιακό 90,8 απάντησε ότι θα επιθυμούσε να λάβει σχετική εκπαίδευση είτε στο πλαίσιο του σχολείου είτε ως μέρος εξωσχολικής δραστηριότητας. Ακόμα, ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών και μαθητριών (60,6%) δήλωσε ότι θα επιθυμούσε να συμμετάσχει σε εκπαιδευτική δραστηριότητα οικονομικού περιεχομένου με το σχολείο, ενώ πάνω από το 57,5% των μαθητών/τριών επιθυμεί να αποκτήσει χρηματοοικονομικές γνώσεις πάνω στο σύνολο των χρηματοοικονομικών θεμάτων που προτάθηκαν στη σχετική ερώτηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κορίτσια έχουν ένα συγκριτικό προβάδισμα και σε αυτή την περίπτωση, με 8 από τα 12 κορίτσια να απαντούν ότι θέλουν να μάθουν για το σύνολο των χρηματοοικονομικών θεμάτων που αναφέρθηκαν, ενώ μόλις 11 από τα 21 αγόρια απάντησαν ότι επιθυμούν το ίδιο στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η πλειοψηφία των παιδιών έχει ένα καλό επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού δεδομένης της ηλικίας τους, καθώς σημειώθηκαν υψηλά ποσοστά σωστών απαντήσεων στις ερωτήσεις που εξέταζαν τις χρηματοοικονομικές τους γνώσεις.

Τα κορίτσια σημείωσαν προβάδισμα σε σχέση με τα αγόρια σε κάποιες ερωτήσεις χρηματοοικονομικών γνώσεων, χωρίς όμως να παρατηρείται αξιοσημείωτο γνωσιακό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων.

Παρόλα αυτά, αν και τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας ήταν σε γενικές γραμμές θετικά, πρέπει να ληφθούν υπόψιν κάποιες παρατηρήσεις και κάποιιοι περιορισμοί. Κατ' αρχάς, πρέπει να επισημανθεί ότι το δείγμα προήλθε από ένα από τα πλέον αναγνωρισμένα ιδιωτικά σχολεία, στο οποίο το επίπεδο της εκπαίδευσης είναι αρκετά υψηλό και οι επιδόσεις των μαθητών/τριών ιδιαίτερα αυξημένες. Συν τοις άλλοις, όπως φάνηκε και από την έρευνα, οι γονείς των παιδιών έχουν σε σημαντικό βαθμό γνώσεις ανώτερου επιπέδου. Ακόμα, παρ' ότι σχηματίζεται μία εικόνα για το επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων των μαθητών/τριών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, πρέπει να σημειωθεί ότι πρόκειται για ένα αρκετά περιορισμένο δείγμα παιδιών. Ως εκ τούτου, προκειμένου να διαμορφωθεί μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των παιδιών που φοιτούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενδείκνυται μία πιο ευρεία έρευνα του συγκεκριμένου θέματος, η οποία θα περιλαμβάνει ένα μεγαλύτερο και πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα μαθητών/τριών από διαφορετικά σχολεία, τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα.

Κεφάλαιο 2

Τι είναι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός

2.1 Ορισμός χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, ο επικρατέστερος ορισμός που έχει προκύψει για το χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό είναι αυτός που δημιουργήθηκε από τις ερευνήτριες Atkinson και Messy², σύμφωνα με τον οποίο ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός συνίσταται «στον συνδυασμό γνώσης, δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών, στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα για τη λήψη σωστών χρηματοοικονομικών αποφάσεων, με απώτερο στόχο την επίτευξη της ατομικής ευημερίας».

2.2 Ανάλυση της έννοιας του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού

Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα βασικό πυλώνα στήριξης της οικονομικής ζωής των πολιτών, ο οποίος επιτρέπει την καλύτερη διαχείριση των χρημάτων σε κάθε στάδιο της ζωής τους, από την πρώτη επαφή με το χρήμα μέχρι και την περίοδο της συνταξιοδότησης. Ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός περιλαμβάνει τις χρηματοοικονομικές γνώσεις που οφείλουν να έχουν αποκτήσει οι πολίτες ώστε να είναι σε θέση να διευθετήσουν τα προσωπικά τους οικονομικά θέματα και ό,τι σχετίζεται με αυτά (προσωπική χρηματοοικονομική) αλλά και να τακτοποιήσουν τα

² Atkinson, A. and F. Messy (2012), "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study", *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15, OECD Publishing, Paris.

οικονομικά ζητήματα της οικογένειάς τους, τα χρηματοοικονομικά δηλαδή του νοικοκυριού.³

Στο χρηματοοικονομικό γνωστικό πεδίο συγκαταλέγονται πλήθος σημαντικών και ιδιαίτερα χρήσιμων εννοιών, οι οποίες βρίσκουν πρακτική εφαρμογή στην καθημερινή ζωή των ατόμων. Πιο συγκεκριμένα, ενδεικτικά ακολουθούν κάποιες έννοιες οι οποίες είναι συνυφασμένες με το χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό: δημιουργία εισοδήματος, κατάρτιση και εφαρμογή οικονομικού προϋπολογισμού, δημιουργία ενός ταμείου έκτακτης ανάγκης, έξυπνη κατανάλωση, η έννοια της ασφάλισης για την προστασία του ατόμου και της οικογένειάς του, αλλά και την προστασία των περιουσιακών του στοιχείων, η οικοδόμηση πλούτου, η δημιουργία σχέσεων με τις τράπεζες, η κατανόηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, οι επενδύσεις, ο έγκαιρος προγραμματισμός για την πληρωμή των φόρων, ο έγκαιρος και ορθός προγραμματισμός για την περίοδο της συνταξιοδότησης ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες του ατόμου σε αυτό το στάδιο της ζωής του, και πολλές ακόμα, οι οποίες είναι ζωτικής σημασίας για τη σωστή διαχείριση της περιουσίας του ατόμου και τη μακροπρόθεσμη κατάκτηση της χρηματοοικονομική ευημερίας, τόσο της προσωπικής του όσο και των μελών της οικογένειάς του.

Πέρα όμως από την πρακτική εφαρμογή των χρηματοοικονομικών γνώσεων, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι για να θεωρηθεί ένα άτομο χρηματοοικονομικά αλφάριθμο, θα πρέπει να έχει αναπτύξει τις κατάλληλες ικανότητες και τον κατάλληλο τρόπο σκέψης, που θα του επιτρέψουν να λειτουργεί με γνώμονα τους κανόνες και τις αρχές της ορθής χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς. Επί της ουσίας, ο χρηματοοικονομικά αλφάριθμος άνθρωπος έχει στο χαρτοφυλάκιό του ένα σύνολο πολύτιμων ικανοτήτων, όπως, μεταξύ άλλων, η υπευθυνότητα, η σύνεση, η συνειδητότητα, και η υπομονή.

Ιδανικά, η χρηματοοικονομική γνώση πρέπει να αποκτάται σταδιακά και παράλληλα με την ηλικία και το εκπαιδευτικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο. Για παράδειγμα, μπορεί να ξεκινάει με τον υπολογισμό απλών αριθμητικών πράξεων σε παιδιά του δημοτικού, και να φτάνει σε πολύ μεταγενέστερο στάδιο σε πολύπλοκους μαθηματικούς υπολογισμούς, όπως η μέτρηση του κινδύνου συγκεκριμένων επενδυτικών προϊόντων.

Ένα χρηματοοικονομικά αλφάριθμο άτομο είναι σε θέση να καταλάβει ότι δεν πρέπει οι δαπάνες του να υπερβαίνουν το εισόδημά του, ειδάλλως θα αναγκαστεί να κάνει αίτηση για δάνειο από την τράπεζα, η κακή διαχείριση του οποίου μπορεί να οδηγήσει σε τέλμα λόγω της υπερχρέωσης. Για παράδειγμα, αν το συνολικό εισόδημα που λαμβάνει ένα άτομο το μήνα ισούται με €2000, είναι αδύνατο να δαπανήσει μεγαλύτερο ποσό χρημάτων χωρίς να καταφύγει σε κάποια μορφή δανεισμού. Ένα άτομο το οποίο έχει αυξημένη χρηματοοικονομική αντίληψη μπορεί να κατανοήσει τη σημασία της αποταμίευσης ενός μέρους του μηνιαίου εισοδήματός του σε τακτική βάση ώστε να δημιουργήσει ένα ταμείο έκτακτης ανάγκης, για την κάλυψη ενδεχόμενων απρόβλεπτων καταστάσεων στο μέλλον.

³ Φίλιππας, Ν. (2022). "Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός: μια απαραίτητη δεξιότητα των πολιτών για τον 21^ο αιώνα", *Οικονομικά Χρονικά*, Νο 178, Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος

Όσο αυξάνεται το επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων ενός ατόμου, αυξάνεται αντίστοιχα και η δυνατότητά του να κατανοεί τις συστημικές εξελίξεις και τις μεταβολές στο εξωτερικό οικονομικό περιβάλλον, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οι μεταβολές αυτές μπορούν να επηρεάσουν άμεσα ή έμμεσα τα περιουσιακά του στοιχεία, ώστε να λάβει τις ορθές χρηματοοικονομικές αποφάσεις που θα οδηγήσουν στην όσο το δυνατό ελαχιστοποίηση του διαφαινόμενου κινδύνου. Για παράδειγμα, ένα χρηματοοικονομικά αλφάβητο άτομο είναι σε θέση να κατανοήσει τον αρνητικό αντίκτυπο που έχει ο πληθωρισμός στις τραπεζικές καταθέσεις, και ενδεχομένως η αντίληψή του αυτή να τον καθοδηγήσει να επιλέξει κάποιο πιο ασφαλές επενδυτικό όχημα για τη διατήρηση του πλούτου του. Οι επιλογές που ακολουθεί το κάθε άτομο διαφέρουν ανάλογα με τις ανάγκες του, ενώ αποτελούν συνάρτηση των χρηματοοικονομικών του γνώσεων, των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων του, της κατανόησης των κινδύνων που εμπερικλείουν τα διαθέσιμα επενδυτικά προϊόντα, αλλά και της προσωπικής του ανοχής στους κινδύνους αυτούς.

2.3 Η κατάσταση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην παγκόσμια κοινότητα

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας που διενεργήθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο από τον πιστοληπτικό οίκο αξιολόγησης Standard & Poor⁴, υπό την καθοδήγηση των Annamaria Lusardi, Leora Klapper, και Peter van Oudheusden, τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα απογοητευτικά, καθώς πάνω από 3,5 δισεκατομμύρια πολίτες που ανήκουν στον ενήλικο πληθυσμό, δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν ακόμα και απλές χρηματοοικονομικές έννοιες. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα από 150.000 ενήλικα άτομα, από 140 χώρες παγκοσμίως.

Στους συμμετέχοντες τέθηκαν ερωτήσεις πάνω στα εξής χρηματοοικονομικά θέματα:

- τη διαφοροποίηση του κινδύνου,
- την απλή αριθμητική,
- τους τόκους και
- τον ανατοκισμό.

Για να θεωρηθεί ένα άτομο χρηματοοικονομικά εγγράμματο έπρεπε να απαντήσει ορθά σε 3 τουλάχιστον από τις κατηγορίες. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι, με βάση το παραπάνω κριτήριο, μόλις 1 στους 3 ενήλικες πολίτες παγκοσμίως μπορεί να χαρακτηριστεί ως χρηματοοικονομικά αλφάβητος. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι χώρες στις οποίες σημειώθηκε το υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι η Δανία, η Νορβηγία, η Σουηδία, ο Καναδάς, το Ισραήλ, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία, η Ολλανδία, η Αυστραλία, και η Φινλανδία.

Στην αντίθετη πλευρά, οι χώρες που σημείωσαν το χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι οι χώρες στη Νοτιοανατολική Ασία και κάποιες χώρες της Αφρικής.

⁴ Klapper, L., Lusardi, A., van Oudheusden, P. (2015). "Financial literacy around the world: insights from the Standard & Poor's ratings services global financial literacy survey", Standard & Poor's Ratings Services

Η χρηματοοικονομική άγνοια, η οποία αναδεικνύεται μέσω της συγκεκριμένης έρευνας, μπορεί να έχει καταστροφικές συνέπειες στην οικοδόμηση πλούτου των ατόμων, και ως εκ τούτου, στο επίπεδο ζωής τους, και στη μακροπρόθεσμη χρηματοοικονομική τους ευημερία. Για αυτό το λόγο, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αναδεικνύεται ως απαραίτητο εργαλείο για τον 21^ο αιώνα για την αντιμετώπιση του ολοένα πιο περίπλοκου χρηματοπιστωτικού περιβάλλοντος, μέσω από τη λήψη έξυπνων και ορθών αποφάσεων, οι οποίες θα οδηγήσουν το άτομο στην κατάκτηση των χρηματοοικονομικών του στόχων.

Κεφάλαιο 3

Ο Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

3.1 Συστάσεις από τον ΟΟΣΑ για τη συμπερίληψη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο δημοτικό σχολείο

Σύμφωνα με μελέτες, που έχουν πραγματοποιηθεί σε εθνικό επίπεδο όπως η PISA, οι νέοι άνθρωποι παρουσιάζουν πολύ χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Το γεγονός αυτό αντανάκλαται από τη γενικότερη ανικανότητά τους να επιλέξουν τα σωστά χρηματοοικονομικά προϊόντα για την κάλυψη των αναγκών τους και την έλλειψη ενδιαφέροντος να σχεδιάσουν το οικονομικό τους μέλλον. Από μικρή ηλικία, τα παιδιά καλούνται να λάβουν σημαντικές αποφάσεις που αφορούν την εκπαίδευση, και κατ' επέκταση, τον επαγγελματικό τους προσανατολισμό, ενώ αρχίζουν να διαχειρίζονται σιγά σιγά τα χρήματα που συγκεντρώνουν, είτε από χαρτζιλίκια είτε ως ανταμοιβή για την ανάληψη απλών καθηκόντων στο πλαίσιο του σπιτιού. Πολλές φορές μάλιστα, η διαχείριση των χρημάτων τους από μικρή ηλικία, οδηγεί στην εξοικείωσή τους με τον τρόπο λειτουργίας των αποταμιευτικών λογαριασμών ή/και των πιστωτικών καρτών.

Στο πλαίσιο αυτό, το 2005, ο ΟΟΣΑ πρότεινε να ξεκινάει η χρηματοοικονομική εκπαίδευση όσο το δυνατόν πιο νωρίς στη ζωή του ατόμου, και να εντάσσεται μάλιστα στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών⁵. Η συμπερίληψη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στη διδακτέα ύλη των σχολείων αποτελεί έμπρακτο εργαλείο πολιτικής, το οποίο επιτρέπει τη δίκαιη και αποτελεσματική διάχυση της χρηματοοικονομικής γνώσης στο σύνολο των μαθητών και των μαθητριών. Καθώς πρόκειται για μία μακροχρόνια διαδικασία, η ένταξή της στο πρόγραμμα σπουδών των σχολείων από

⁵ OECD (2006). "Improving financial literacy: Analysis of issues and policies", Financial Market Trends, vol. 2005/2

την πρωτοβάθμια εκπαίδευση επιτρέπει στα παιδιά να αποκτήσουν τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες ώστε να υιοθετήσουν σταδιακά ορθή χρηματοοικονομική συμπεριφορά μέσα από κάθε στάδιο της σχολικής τους εκπαίδευσης. Η ένταξή της στο πλαίσιο του σχολείου είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς οι γονείς ενδέχεται να μη διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις ή την κατάλληλη μαθησιακή προσέγγιση για να διδάξουν τα παιδιά τους σχετικά με το χρήμα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι σε γενικές γραμμές το μέσο επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων των ενήλικων πολιτών σε παγκόσμιο επίπεδο είναι αρκετά χαμηλό.

Ακολουθώντας τις προτάσεις του ΟΟΣΑ το 2005, ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών έχει αρχίσει και αναγνωρίζει τη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, και, ως εκ τούτου, έχει αρχίσει να συμπεριλαμβάνει τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών. Σε πρώτο στάδιο όμως, θα πρέπει να αρθούν κάποια σημαντικά εμπόδια, όπως η έλλειψη πολιτικής θέλησης, η έλλειψη εφοδίων και εκπαιδευτικού υλικού, το ήδη επιβαρυνόμενο πρόγραμμα σπουδών, και η έλλειψη σχετικής κατάρτισης του εκπαιδευτικού προσωπικού. Δεν υπάρχει εγγύηση για την επιτυχία εφαρμογής συγκεκριμένων χρηματοοικονομικών προγραμμάτων. Ωστόσο, οι χώρες που έχουν σημειώσει τη μεγαλύτερη πρόοδο, έχουν υιοθετήσει τις κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ και του Παγκόσμιου Δικτύου για τη Χρηματοοικονομική Εκπαίδευση (INFE) (σημείωση?)⁶. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες αυτές γραμμές:

- Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στα σχολεία οφείλει να είναι αποτέλεσμα μίας συντονισμένης στρατηγικής σε εθνικό επίπεδο. Η στρατηγική θα πρέπει να εμποπτεύεται από ένα άτομο ή ένα συντονιστικό φορέα, για να διασφαλιστεί η ευθυγράμμισή της με τους στόχους της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, καθώς και η βιωσιμότητά της. Ως εκ τούτου, τόσο το εκπαιδευτικό σύστημα όσο και το διδακτικό προσωπικό θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της στρατηγικής.
- Επίσης, θα πρέπει να καθοριστεί ένα συγκεκριμένο μαθησιακό πλαίσιο, στο οποίο θα ορίζονται οι στόχοι, τα μαθησιακά αποτελέσματα, το περιεχόμενο, οι παιδαγωγικές προσεγγίσεις, τα εφόδια, και οι διαδικασίες αξιολόγησης. Το περιεχόμενο θα πρέπει να καλύπτει συγκεκριμένες γνώσεις, δεξιότητες, και αξίες, ενώ το πλαίσιο μπορεί να έχει χαρακτήρα εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό.
- Εξ αρχής και όσο αυτό καθίσταται δυνατόν, θα πρέπει να ορίζεται μία μακροπρόθεσμη πηγή χρηματοδότησης για το εν λόγω εγχείρημα.
- Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να ξεκινάει όσο το δυνατόν νωρίτερα, ιδανικά να πορεύεται παράλληλα με την επίσημη εκπαίδευση, και να συνεχίζεται μέχρι την ολοκλήρωση της σχολικής εκπαίδευσης των μαθητών/τριών.
- Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα πρέπει ιδανικά να αποτελεί βασικό πυλώνα του σχολικού προγράμματος σπουδών. Μπορεί να αποτελέσει

⁶ OECD/INFE (2012). OECD/INFE guidelines on financial education in schools

ξεχωριστό μάθημα, χωρίς αυτό όμως να κρίνεται απαραίτητο. Η ένταξή της σε μαθήματα όπως τα μαθηματικά, οι οικονομικές ή οι κοινωνικές σπουδές, ή η αγωγή του πολίτη, μπορεί να αποδειχθεί εξίσου αποτελεσματική. Μάλιστα, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να παρέχει ένα ρεαλιστικό πλαίσιο σε διάφορα μαθήματα, και να αναδείξει τη συσχέτιση και πρακτική εφαρμογή τους στην καθημερινότητα.

- Οι διδάσκοντες θα πρέπει να έχουν λάβει εκπαίδευση πάνω στα χρηματοοικονομικά θέματα και να διαθέτουν το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό, να κατανοούν τη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και των σχετικών παιδαγωγικών μεθόδων, και να λαμβάνουν συνεχή υποστήριξη και εκπαίδευση για να εμφυσήσουν με επιτυχία τις γνώσεις τους στους/στις μαθητές/τριες που διδάσκουν.
- Τα σχολεία θα πρέπει να έχουν εύκολη πρόσβαση σε αντικειμενικά, ποιοτικά, και αποτελεσματικά μαθησιακά εργαλεία και τις απαραίτητες παιδαγωγικές μεθόδους, οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κάθε τάξης.
- Η πρόοδος των μαθητών/τριών θα πρέπει να ελέγχεται και να αξιολογείται και να αναγνωρίζονται τα μαθησιακά επιτεύγματα των παιδιών.

3.2 Η σημασία και οι προκλήσεις της ένταξης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών

Σύμφωνα με τον αμερικανικό ιστότοπο Everfi,⁷ ο οποίος παρέχει δωρεάν εκπαιδευτικό υλικό υψηλής ποιότητας για διδάσκοντες στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός για όλες τις ηλικίες και όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι η μεταλαμπάδευση χρηματοοικονομικών γνώσεων σε μαθητές μπορεί να αποδειχθεί δύσκολο εγχείρημα - τόσο για τους/τις διδάσκοντες που προσπαθούν να εντάξουν το χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό στο πρόγραμμα σπουδών, όσο και για τα ίδια τα παιδιά που προσπαθούν να κατανοήσουν και να εφαρμόσουν στην πράξη έννοιες αρκετά περίπλοκες. Για αυτό το λόγο, η σωστή προετοιμασία μαθημάτων τα οποία θα προσελκύουν και θα κατορθώσουν να διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον των μαθητών, μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων, μπορούν ενδεχομένως να διευκολύνουν τη διαδικασία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης των μαθητών και μαθητριών του δημοτικού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Ipsos για λογαριασμό της Money Masters⁸, προέκυψε ότι μόλις το 64% των Αμερικανών

⁷ Everfi (2023) Financial Literacy for Kids, too? Definitely, Here's Why

<https://everfi.com/k-12/financial-education-literacy/elementary-school/>

⁸ Newall, M. & Diamond, J. (27 April 2022), "Over one in three Americans are not considered financially literate", Ipsos.

πολιτών μπορεί να χαρακτηριστεί ως χρηματοοικονομικά εγγράμματο. Επίσης, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, το ποσοστό του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού μεταξύ των νέων ατόμων που ανήκουν στη γενιά Z, αγγίζει μόλις το 42%. Ως εκ τούτου, είναι εμφανές ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός καθίσταται όλο και περισσότερο απαραίτητος για τη διασφάλιση της επιτυχούς διαχείρισης των χρημάτων των ατόμων, αλλά και την εξασφάλιση του οικονομικού τους μέλλοντος. Τα πρόσφατα ευρήματα που μόλις αναφέρθηκαν είναι ιδιαίτερα ανησυχητικά και αναδεικνύουν την άμεση ανάγκη για χρηματοοικονομική εκπαίδευση των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μάλιστα πρέπει να ξεκινάει από μικρή ηλικία, καθώς οι στάσεις, οι συνήθειες, και οι κανόνες που διέπουν τη ζωή ενός ανθρώπου, αναπτύσσονται μεταξύ των 6 και 12 ετών, όταν τα παιδιά φοιτούν από την πρώτη έως την έκτη δημοτικού. Αν ανακαλέσει κάποιος στη μνήμη του την πρώτη επαφή του με το χρήμα, σίγουρα θα θυμηθεί να συνοδεύει τους γονείς του σε μία βόλτα στο σούπερ μάρκετ για ψώνια, ή στην τράπεζα για κατάθεση ενός χρηματικού ποσού, ή ακόμα να ακούει τους γονείς του να συζητούν σχετικά με τα οικονομικά τους σχέδια. Από πολύ νωρίς, το άτομο καθίσταται μάρτυρας της ιδιαίτερης σημασίας του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, ακόμα κι αν λόγω του νεαρού της ηλικίας του αδυνατεί να κατανοήσει πλήρως την αξία του. Η εκπαίδευση των παιδιών πάνω σε έννοιες που σχετίζονται με το χρήμα, αλλά και η προσπάθεια εμφύτευσης στο μυαλό τους μίας υγιούς χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς από πολύ μικρή ηλικία, μπορεί να έχει μακροχρόνιο αντίκτυπο στη μετέπειτα ζωή τους.

Για αυτό το λόγο οφείλει να υπάρξει μέριμνα για την ένταξη βασικών χρηματοοικονομικών θεμάτων στο πρόγραμμα σπουδών των πρωτοβάθμιων σχολείων, όπως η χρηματοοικονομική υπευθυνότητα και η διαχείριση του χρήματος. Η συμπερίληψη του εκπαιδευτικού αυτού υλικού θα βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν πώς να διαχειρίζονται καλύτερα τα χρήματα και τα έξοδά τους αλλά και πώς να αναπτύξουν υγιείς αποταμιευτικές συνήθειες, οι οποίες θα τους φανούν χρήσιμες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Τα πρώιμα αυτά παιδικά χρόνια αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την οικοδόμηση υγιούς χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς.

3.3 Ποια θέματα θα πρέπει να καλύπτει η χρηματοοικονομική εκπαίδευση για τα δημοτικά σχολεία;

Η διδασκαλία χρηματοοικονομικών εννοιών σε μαθητές δημοτικής εκπαίδευσης μπορεί να αποτελέσει πρόκληση για τους δασκάλους/ τις δασκάλες, εν μέρει λόγω του γεγονότος ότι τα παιδιά δεν ασχολούνται σε καθημερινή βάση με τη διαχείριση του χρήματος. Εντούτοις, υπάρχουν κάποιες χρηματοοικονομικές έννοιες και χρηματοοικονομικές δεξιότητες, η υιοθέτηση των οποίων ταιριάζουν απόλυτα σε αυτές τις ηλικίες, όπως:

- Η διαφορά μεταξύ αναγκών και επιθυμιών και πώς αυτή μεταφράζεται σε χρηματοοικονομική υπευθυνότητα
- Η δημιουργία προϋπολογισμών για την καλύτερη διαχείριση του χρήματος

- Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το δανεισμό
- Οι εναλλακτικές επιλογές όσον αφορά την αποταμίευση και τις επενδύσεις

Τέτοιου είδους θέματα και άλλα παρόμοια μπορούν να συμβάλουν στο να κατανοήσουν οι μικροί μαθητές τη σημασία της ανάπτυξης και υιοθέτησης μακροχρόνιων και υπεύθυνων χρηματοοικονομικών συνηθειών.

Εύκολες χρηματοοικονομικές δραστηριότητες για μαθητές δημοτικής εκπαίδευσης

Μέσω του διαδικτύου, οι δάσκαλοι και οι δασκάλες μπορούν να βρουν άπλετο δωρεάν εκπαιδευτικό υλικό και δραστηριότητες για μαθητές δημοτικού. Παρακάτω, παρατίθενται ενδεικτικά κάποιες σχετικές δραστηριότητες:

- **Η χρήση της έννοιας των επιτοκίων για τη διδασκαλία του πολλαπλασιασμού.** Μέσω των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, οι μαθητές μαθαίνουν τη θεμελιώδη χρηματοοικονομική έννοια του επιτοκίου, εξασκώντας παράλληλα τις μαθηματικές τους δεξιότητες.
- **Μαθήματα προϋπολογισμού.** Βοηθήστε τους μαθητές σας να μάθουν και να κατανοήσουν τη σημασία του προϋπολογισμού μέσω απτών παραδειγμάτων και δραστηριοτήτων.

3.4 Ένταξη χρηματοοικονομικών προγραμμάτων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε παγκόσμιο επίπεδο

Αναγνωρίζοντας τη σημασία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για τη μετέπειτα ζωή των παιδιών, πολλές χώρες έχουν προχωρήσει στην υιοθέτηση προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος σπουδών, και μάλιστα από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, με βάση την έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού το 2019⁹, σε παγκόσμιο επίπεδο καταγράφηκαν τουλάχιστον δέκα κράτη, που είχαν συμπεριλάβει υποχρεωτικά προγράμματα χρηματοοικονομικών σπουδών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στη συνέχεια, ακολουθούν τα ευρήματα της έρευνας που προέκυψαν μετά από ανασκόπηση της διεθνούς εμπειρίας:

Αυστραλία

Στην Αυστραλία, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα σπουδών των σχολείων μέσα από μία διαθεματική προσέγγιση. Αναλυτικότερα, τα μαθήματα τα οποία αποτελούν οχήματα για τη μεταλαμπάδευση των

⁹ Νικόλαος Δ. Φίλιππας (2020), «Χρηματοοικονομική εκπαίδευση από το δημοτικό», Η Καθημερινή. (<https://www.kathimerini.gr/economy/local/1058908/xrimatooikonomiki-ekpaideysi-apo-to-dimotiko/>)

χρηματοοικονομικών γνώσεων στους/στις μαθητές/τριες είναι τα Μαθηματικά, η Αγγλική Γλώσσα, και οι θετικές επιστήμες, που ξεκινούν από την Α' Δημοτικού και φτάνουν μέχρι την Α' Λυκείου, ενώ έχουν επιστρατευτεί και πιο εξειδικευμένα μαθήματα, όπως τα Οικονομικά και η Διοίκηση, τα οποία ξεκινούν από την Ε' Δημοτικού και συνεχίζονται μέχρι τη Β' Γυμνασίου.

Βραζιλία

Στη Βραζιλία εφαρμόζονται σε επιλεγμένα σχολεία πιλοτικά προγράμματα χρηματοοικονομικών σπουδών σε επίπεδο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Εσθονία

Στην Εσθονία, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει καταστεί υποχρεωτική από το 2010 στο δημοτικό, μέσω της υιοθέτησης μίας διαθεματικής προσέγγισης και την ένταξη χρηματοοικονομικών και νομισματικών θεμάτων και εννοιών στη διδακτέα ύλη.

Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Στις ΗΠΑ, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενταχθεί στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών του δημοτικού σε κάποιες πολιτείες της χώρας μέσω της διαθεματικής προσέγγισης, αλλά και μέσα από εξειδικευμένα μαθήματα.

Ηνωμένο Βασίλειο

Στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα σπουδών του δημοτικού και των τεσσάρων χωρών (Αγγλία, Βόρεια Ιρλανδία, Σκωτία, Ουαλία), μέσω της διαθεματικής προσέγγισης και των εξειδικευμένων μαθημάτων.

Ιαπωνία

Στην Ιαπωνία, από το 2008 η χρηματοοικονομική εκπαίδευση αποτελεί μέρος του προγράμματος σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μέσω της διαθεματικής προσέγγισης. Πιο συγκεκριμένα, έχει ενταχθεί στη διδακτέα ύλη μαθημάτων όπως η Οικιακή Οικονομία, ενώ παράλληλα, καθ' όλο το σχολικό έτος διενεργούνται εξειδικευμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες στο πλαίσιο του σχολείου.

Ισπανία

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα σπουδών του δημοτικού από το 2013 στην Ισπανία, όπου η ανάπτυξη βασικών χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων έχουν συμπεριληφθεί στη διδακτέα ύλη μαθημάτων κοινωνικών επιστημών.

Λετονία

Στη Λετονία, ακολουθείται επίσης μία διαθεματική προσέγγιση για την ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μέσω μαθημάτων και πιο συγκεκριμένα, μέσω των Κοινωνικών Σπουδών και της Αγωγής του Πολίτη.

Μαλαισία

Στη Μαλαισία, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει καταστεί υποχρεωτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση από το 2014. Έχει ενταχθεί μέσω της διαθεματικής προσέγγισης στη διδακτέα ύλη μαθημάτων, όπως τα Μαθηματικά, η Αγγλική Γλώσσα, η Γλώσσα Malay, και η Αγωγή του Πολίτη.

Νέα Ζηλανδία

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει καταστεί υποχρεωτική στη Νέα Ζηλανδία από το 2007 μέσω της διαθεματικής προσέγγισης. Συγκεκριμένα, έχει ενταχθεί στη διδακτέα ύλη μαθημάτων, όπως η Αγγλική Γλώσσα, τα Μαθηματικά, και οι Κοινωνικές Επιστήμες.

Νότια Αφρική

Στη Νότια Αφρική η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενσωματωθεί στη διδακτέα ύλη πολλών μαθημάτων του δημοτικού σχολείου μέσω της διαθεματικής προσέγγισης, και καλύπτει γνωστικά πεδία όπως τα Μαθηματικά και ο Αριθμητικός Αλφαριθμητισμός.

Ολλανδία

Η διδακτέα ύλη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Ολλανδίας περιλαμβάνει θεμελιώδη στοιχεία χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, τα οποία διαχέονται μέσω μαθημάτων όπως ο Νομισματικός Λογισμός και το Χρηματοοικονομικό και τον Αριθμητικό Αλφαριθμητισμό.

Περού

Στο Περού, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει καταστεί υποχρεωτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση από το 2008. Πιο συγκεκριμένα, έχει ενταχθεί στη διδακτέα ύλη των μαθημάτων μέσω της διαθεματικής προσέγγισης και παράλληλα, παρέχονται στο πλαίσιο του σχολείου εξειδικευμένα μαθήματα πάνω στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση.

Πορτογαλία

Στην Πορτογαλία, έχουν συμπεριληφθεί θεμελιώδη στοιχεία χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κυρίως μέσω του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής.

Ρωσία

Στη Ρωσία έχουν εφαρμοστεί πιλοτικά προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο δημοτικό σε πέντε διαφορετικές περιοχές της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν εξειδικευμένα μαθήματα αλλά και εκπαιδευτικές ενότητες πάνω στο χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό.

Σιγκαπούρη

Βασικά στοιχεία όσον αφορά το χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και την ανάπτυξη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων έχουν ενταχθεί στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής από το 2012, το οποίο περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ταϊλάνδη

Στην Ταϊλάνδη, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενταχθεί στη διδακτέα ύλη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κυρίως σε μαθήματα που ανήκουν στο γνωστικό πεδίων των οικονομικών σπουδών.

Τσεχία

Στην περίπτωση της Τσεχίας, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει καταστεί υποχρεωτική από το 2013 σε τάξεις του δημοτικού, στο πλαίσιο του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής.

Χονγκ Κονγκ, Κίνα

Στο Χονγκ Κονγκ, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχει ενσωματωθεί στη διδακτέα ύλη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μέσω της διαθεματικής προσέγγισης. Συγκεκριμένα, αποτελεί μέρος των μαθημάτων Γενικών και Κοινωνικών Σπουδών και των Μαθηματικών, στα οποία διδάσκονται βασικά αλλά και πιο σύνθετα στοιχεία χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, ενώ παράλληλα παρέχονται και εξειδικευμένα μαθήματα πάνω στο συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο.

Κεφάλαιο 4

Τελευταίες εξελίξεις στο Ηνωμένο Βασίλειο

Στο παρόν κεφάλαιο, γίνεται ανάλυση της περίπτωσης του Ηνωμένου Βασιλείου, και των χωρών που το απαρτίζουν, και πιο συγκεκριμένα, των οδηγιών που προβλέπονται σε κάθε κράτος για την ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών. Η εστίαση στις χώρες αυτές οφείλεται στο γεγονός ότι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση φαίνεται να αποτελεί προτεραιότητα του εκπαιδευτικού τους συστήματος, καθώς έχουν διοχετεύσει σημαντικούς πόρους στην ανάπτυξη των χρηματοοικονομικών ικανοτήτων των παιδιών από μικρή ηλικία. Αξίζει να σημειωθεί μάλιστα ότι υπάρχει πρόβλεψη για διάχυση χρηματοοικονομικών γνώσεων στους/στις μαθητές/τριες από την πρωτοβάθμια κίολας εκπαίδευση. Στη συνέχεια, ακολουθούν τα βήματα που έχει λάβει η κάθε χώρα μεμονωμένα, με ιδιαίτερη αναφορά στην Αγγλία, για την ομαλή ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στη διδακτέα ύλη των παιδιών του δημοτικού.

4.1 Το σχολικό πρόγραμμα σπουδών των χωρών του Ηνωμένου Βασιλείου και ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός

Αγγλία¹⁰

Στην Αγγλία, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση εντάσσεται στο πρόγραμμα σπουδών μόνο στο πλαίσιο μαθημάτων όπως η αγωγή του πολίτη και τα μαθηματικά και μόνο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

- Οι μαθητές/τριες θα πρέπει να διδάσκονται για την ορθή λειτουργία και χρήση του χρήματος, τη σημασία του προϋπολογισμού και της διαχείρισης του ρίσκου, της πίστωσης, του χρέους, της ασφάλισης, της αποταμίευσης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους αλλά κυρίως για την περίοδο της συνταξιοδότησης, τη χρησιμότητα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών για την κάλυψη των οικονομικών τους αναγκών, και παράλληλα να είναι σε θέση να εφαρμόζουν τις γνώσεις τους στα μαθηματικά για την τακτοποίηση καθημερινών χρηματοοικονομικών ζητημάτων (π.χ. υπολογισμός των τόκων σε ένα λογαριασμό καταθέσεων ή σε ένα δάνειο).
- Αν και η χρηματοοικονομική εκπαίδευση δεν αποτελεί προαπαιτούμενο στα δημοτικά σχολεία της χώρας, η διδακτέα ύλη των μαθηματικών περιλαμβάνει τη διδασκαλία κάποιων ικανοτήτων που σχετίζονται με το χρήμα (όπως η αναγνώριση και κατανόηση της λειτουργίας του εθνικού νομίσματος και των υποδιαίρέσεών του, η χρήση των μετρητών, και η ικανότητα των ατόμων να υπολογίζουν σωστά τα ρέστα που λαμβάνουν στις καθημερινές τους συναλλαγές).

¹⁰ Department for Education (published in 2013-updated in 2014). National curriculum for England

- Όλα τα σχολεία οφείλουν να παρέχουν εκπαίδευση πάνω σε κοινωνικά και οικονομικά θέματα, καθώς και σε θέματα υγείας και προσωπικής ανάπτυξης (PSHE). Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής στρατηγικής περιλαμβάνεται και η εκπαίδευση πάνω σε κάποια χρηματοοικονομικά θέματα, σύμφωνα με τις οδηγίες που παρέχονται από τον Οργανισμό PSHE.¹¹

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι το εθνικό πρόγραμμα σπουδών εφαρμόζεται μόνο σε σχολεία των οποίων η λειτουργία δεν υπάγεται στις τοπικές αρχές. Οι ακαδημίες και τα σχολεία που έχουν τη διακριτική ευχέρεια να σχεδιάσουν ένα πρόγραμμα σπουδών βάσει των προδιαγραφών τους, ενώ πολλές φορές βασίζονται στο εθνικό πρόγραμμα σπουδών για το σχεδιασμό του, δεν το ακολουθούν απαρέγκλιτα. Τα συγκεκριμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα απαρτίζουν το 35% του συνόλου των σχολείων στην Αγγλική επικράτεια.

Βόρεια Ιρλανδία¹²

Στη Βόρεια Ιρλανδία, η ανάπτυξη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων περιλαμβάνεται στο εθνικό πρόγραμμα σπουδών των σχολείων μέσω της αριθμητικής και των μαθηματικών, για τις ηλικίες 4 έως 14. Μέχρι να ολοκληρώσουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (11 έτη), οι μαθητές/τριες θα πρέπει να μπορούν να κάνουν υπολογισμούς με χρήματα, να έχουν μάθει πώς και πού να φυλάσσουν τα χρήματά τους για να είναι ασφαλή, να μπορούν να καταρτίζουν οικονομικούς προϋπολογισμούς και να έχουν μυηθεί στη συνήθεια της αποταμίευσης, να μπορούν να κάνουν μακροπρόθεσμα σχέδια, και να είναι έξυπνοι/ες καταναλωτές/τριες.

- Το αρμόδιο Συμβούλιο για το Πρόγραμμα Σπουδών, τις Εξετάσεις, και την Αξιολόγηση έχει δημιουργήσει έναν εξειδικευμένο ιστότοπο¹³ που είναι αφιερωμένος στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, με πολλές ιδέες για την επιτυχή ένταξη των χρηματοοικονομικών στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών.

Σκωτία¹⁴

Στη Σκωτία, η διδασκαλία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης εντάσσεται στο πρόγραμμα σπουδών της γενικής εκπαίδευσης και πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο

¹¹ Department for Education (2021). Personal, social, health and economic (PSHE) education

¹² Northern Ireland Curriculum
<https://ccea.org.uk/about/what-we-do/curriculum>

¹³ Northern Ireland Curriculum-Financial Capability
http://www.nicurriculum.org.uk/curriculum_microsite/financial_capability/index.asp

¹⁴ Education Scotland
<https://education.gov.scot/>

της αριθμητικής και των μαθηματικών, ενώ αφορά τους/τις μαθητές/τριες ηλικίας 3-14 ετών.

- Μέχρι την ηλικία των 11 ετών, οι μαθητές/τριες θα πρέπει να έχουν κατανοήσει τον τρόπο λειτουργίας του χρήματος, να μπορούν να υπολογίζουν τα ρέστα τους, να διαχειρίζονται τα χρήματά τους, να καταρτίζουν οικονομικούς προϋπολογισμούς και να συγκρίνουν τιμές, και να κατανοούν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της χρήσης τραπεζικών καρτών.
- Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση εντάσσεται επίσης στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών για μαθήματα στα οποία εξετάζονται κοινωνικά θέματα.

Ουαλία¹⁵

Στη Ουαλία, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ως μέρος της Μαθηματικής Ανάπτυξης και της Προσωπικής και Κοινωνική Εκπαίδευσης.

- Μέχρι να ολοκληρώσουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (11 έτη), οι μαθητές/τριες θα πρέπει να έχουν μάθει να κάνουν υπολογισμούς χρησιμοποιώντας χρήματα, να αναγνωρίζουν και να κατανοούν τον τρόπο λειτουργίας του εθνικού τους νομίσματος και των υποδιαιρέσεών του, να μπορούν να συγκρίνουν τιμές και να καταρτίζουν οικονομικούς προϋπολογισμούς, να προγραμματίζουν για το μέλλον και να ελέγχουν την κατάσταση των χρημάτων τους και των αποταμιεύσεών τους, να υπολογίζουν το κέρδος και τη ζημία, και να κατανοούν τη σχέση ποιότητας και τιμής.
- Τα Εθνικά Πλαίσια για τον Αλφαριθμητισμό και την Ανάπτυξη μαθηματικών γνώσεων βοηθούν τους διδάσκοντες να εντάξουν την ανάγνωση, τη γραφή και τα μαθηματικά σε όλο το φάσμα του προγράμματος σπουδών.

Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι η κυβέρνηση της Ουαλίας βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης ενός νέου σχολικού προγράμματος σπουδών, το οποίο θα αρχίσει να εφαρμόζεται στα σχολεία από το 2022.

¹⁵ Current Wales School Curriculum Guide

<https://www.gov.wales/current-school-curriculum-guide>

4.2 Κατευθυντήριες γραμμές και συμβουλές του Οδηγού Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης για τα Δημοτικά Σχολεία στην Αγγλία

Σύμφωνα με τον Οδηγό Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης για τα Δημοτικά Σχολεία στην Αγγλία¹⁶, οι δεξιότητες, οι γνώσεις, οι στάσεις και οι συμπεριφορές των ατόμων σχετικά με το χρήμα και τη διαχείρισή του, οι οποίες συμβάλλουν στη μακροπρόθεσμη κατάκτηση της χρηματοοικονομικής τους ευημερίας, αρχίζουν να αναπτύσσονται από μικρή ηλικία. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, η χρηματοοικονομική συμπεριφορά αρχίζει να διαμορφώνεται μεταξύ των ηλικιών 3 και 7, και η μακροπρόθεσμη εξέλιξη των ατόμων σε αυτό τον τομέα μπορεί μάλιστα να εκτιμηθεί από δεξιότητες και συμπεριφορές που παρατηρούνται σε ηλικία μόλις πέντε ετών.¹⁷

Δυστυχώς, σημαντικός αριθμός παιδιών αλλά και νέων ανθρώπων βρίσκονται απροετοίμαστοι όταν πρόκειται για τη λήψη αποφάσεων και την αντιμετώπιση προκλήσεων που σχετίζονται με το χρήμα. Πιο συγκεκριμένα, σχεδόν τέσσερα στα δέκα παιδιά (38%), ηλικίας 7 έως 11 ετών δε διαθέτουν προσωπικό τραπεζικό λογαριασμό, και λιγότερα από το 50% των παιδιών ηλικίας 11-17 ετών αισθάνονται αυτοπεποίθηση να διαχειριστούν τα χρήματά τους. Επίσης, μεταξύ των παιδιών ηλικίας 7 έως 11 ετών που λαμβάνουν χρήματα ανά τακτά χρονικά διαστήματα, λιγότερα από τέσσερα στα δέκα (37%) αναφέρουν ότι αποταμιεύουν τμήμα των χρημάτων που λαμβάνουν.¹⁸

Η χρηματοοικονομική ευημερία αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη διατήρηση της ψυχικής υγείας των νέων ανθρώπων τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον. Σχεδόν ένα πέμπτο (17%) των νέων ηλικίας 16 και 17 ετών αναφέρουν ότι νιώθουν άγχος σχετικά με το χρήμα, ενώ το ποσοστό αγγίζει το συντριπτικό 50% μεταξύ ατόμων ηλικίας 18-24 ετών.¹⁹

Η αυξανόμενη ψηφιοποίηση του χρήματος και των χρηματοοικονομικών συναλλαγών, αν και ανοίγει το δρόμο για νέες ευκαιρίες και δυνατότητες, δεν παύει να συνοδεύεται από αρκετές προκλήσεις. Λόγω της μειωμένης πλέον χρήσης των χαρτονομισμάτων και των κερμάτων, λιγοστεύουν όλο και περισσότερο οι ευκαιρίες για τα μικρά παιδιά να δουν στην πράξη πώς λειτουργεί το χρήμα και να πραγματοποιήσουν συναλλαγές με φυσικό χρήμα.

Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι πάνω από το ένα πέμπτο των παιδιών ηλικίας 7 έως 11 ετών (22%) έχουν πραγματοποιήσει συναλλαγές μέσω διαδικτύου, ενώ σχεδόν τέσσερα στα δέκα (38%) έχουν προχωρήσει στις αγορές αυτές χωρίς την

¹⁶ Money & Pensions Service (2021). Financial Education Guidance for Primary Schools in England

¹⁷ Money Advice Service (2013). Habit Formation and Learning in Young Children

¹⁸ (Money and Pensions Service, 2020). CYP Financial Capability – UK Children and Young People's Survey

¹⁹ Money & Pensions Service (2018). Analysis of the 2018 Adult Financial Capability Survey

επίβλεψη ενήλικα. Η πρόσβαση των παιδιών σε διαδικτυακά παιχνίδια, στα οποία περιλαμβάνονται επιπρόσθετες επιλογές επί πληρωμή, τα ψηφιακά πακέτα εικονικών αντικειμένων ("loot boxes"), και ο διαδικτυακός τζόγος²⁰, καθώς και το γεγονός ότι οι νέοι άνθρωποι γίνονται στόχος από τους επιτήδειους²¹, αναδεικνύουν τη σημασία της ενίσχυσης της αντίληψης των παιδιών και της ενημέρωσής τους από μικρή ηλικία για τους κινδύνους που ελλοχεύουν.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο πλαίσιο του σχολείου, παράλληλα με τη στήριξη της οικογένειας και της κοινότητας στην οποία ανήκουν, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να θέσουν τα θεμέλια για τη μελλοντική τους χρηματοοικονομική ευημερία και χρηματοοικονομική ανθεκτικότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα παιδιά που διδάχθηκαν στο σχολείο σχετικά με τη διαχείριση του χρήματος συνήθως εμφανίζουν αυξημένες χρηματοοικονομικές ικανότητες στη μετέπειτα ζωή τους σε σχέση με συνομήλικούς τους που δεν έλαβαν χρηματοοικονομική εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, στη μετέπειτα ζωή τους, τα άτομα αυτά εμφανίζουν αυξημένες πιθανότητες:

- υιοθέτησης της συστηματικής αποταμίευσης
- διατήρησης τραπεζικού λογαριασμού
- και απόκτησης αυτοπεποίθησης στη διαχείριση των χρημάτων τους.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση βοηθάει τα παιδιά να μάθουν πώς να διαχειρίζονται σωστά τα χρήματά τους τώρα αλλά και στο μέλλον, να επιλέγουν τα καλύτερα χρηματοοικονομικά προϊόντα και τις καλύτερες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες για την κάλυψη των αναγκών τους, και να μην πέφτουν θύματα εξαπάτησης και εκμετάλλευσης.

Εξάγεται επομένως το συμπέρασμα ότι η απουσία ποιοτικής χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένες χρηματοοικονομικές δεξιότητες τόσο για τα παιδιά όσο και τους νέους ανθρώπους. Ο κίνδυνος αυξάνεται ακόμα περισσότερο μεταξύ των παιδιών που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, όπως είναι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, τα παιδιά που αντιμετωπίζουν κάποια μακροχρόνια νόσο, τα παιδιά που βρίσκονται υπό τη φροντίδα νεαρών σε ηλικία ατόμων, και τα παιδιά που προέρχονται από λιγότερο προνομιούχα οικονομικά περιβάλλοντα²². Επομένως, η επιλογή της κατάλληλης προσέγγισης για την αποτελεσματική παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο του σχολείου είναι ιδιαίτερα σημαντική, προκειμένου να καλυφθούν πρωτίστως οι ανάγκες των παιδιών που χρήζουν

²⁰ House of Lords Select Committee on the Social and Economic Impact of the Gambling Industry. Gambling Harm – Time for Action

²¹ 14 June 2021. "36 million Brits targeted by a scammer so far this year", Citizens advice.

Cifas Press Team (11 March 2021) "Money mule recruiters use fake online job adverts to target 'Generation Covid' ", Cifas

²² Money Advice Service (2018). Children and Young People Financial Capability Deep Dive: Vulnerability

μεγαλύτερης υποστήριξης, αλλά και οι ανάγκες του συνόλου των παιδιών και των νέων ανθρώπων.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση και το σχολικό πρόγραμμα σπουδών

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι θεμελιώδους σημασίας για την επιτυχία ενός ισορροπημένου προγράμματος σπουδών, το οποίο θα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα γνωστικών αντικειμένων, και το οποίο θα προετοιμάζει τους μαθητές για τις ευκαιρίες, τις ευθύνες και τις εμπειρίες που θα αντιμετωπίσουν και θα βιώσουν στη μετέπειτα ζωή τους. Η διδασκαλία της ορθής διαχείρισης του χρήματος μπορεί να γίνει μέσω των ήδη υπαρχόντων μαθημάτων του σχολικού προγράμματος σπουδών, όπως τα μαθηματικά, η αγωγή του πολίτη, τα μαθήματα που καλύπτουν θέματα προσωπικής ανάπτυξης και υγείας, αλλά και τα μαθήματα που ασχολούνται με θέματα κοινωνικά και οικονομικά (PSHE Education). Επίσης, μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της διδασκαλίας των μαθηματικών και πλήθους άλλων μαθημάτων, ενθαρρύνοντας τα παιδιά να εφαρμόσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που έχουν αποκτήσει κατά τη διάρκεια των μαθημάτων στην καθημερινή τους ζωή.

Για παράδειγμα, στο μάθημα των μαθηματικών, τίθενται οι βάσεις για την πρακτική εφαρμογή των χρηματοοικονομικών γνώσεων των μαθητών/τριών σε πραγματικές καταστάσεις οικονομικού περιεχομένου. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά μαθαίνουν να αναγνωρίζουν το εθνικό τους νόμισμα και τις υποδιαιρέσεις του, να κάνουν μαθηματικούς υπολογισμούς, και να κατανοούν την έννοια των δεκαδικών ψηφίων και των κλασμάτων, ώστε κατόπιν να είναι σε θέση να υπολογίσουν σωστά τα ρέστα τους όταν κάνουν αγορές και να κατανοήσουν καλύτερα πώς λειτουργεί στην πράξη το χρήμα.²³

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντική για τη διδασκαλία της αγωγής του πολίτη, των μαθημάτων προσωπικής ανάπτυξης και υγείας, και την κοινωνική και οικονομική εκπαίδευση των παιδιών, ενώ λειτουργεί συμπληρωματικά στη διδασκαλία των παιδιών πάνω σε θέματα ανθρώπινων σχέσεων.

Κάτω από τη θεματική ομπρέλα “Ζώντας στον ευρύτερο κόσμο”, το πρόγραμμα σπουδών που έχει συσταθεί από τον Οργανισμό PSHE, συστήνει την εκπαίδευση των παιδιών πάνω σε θέματα που σχετίζονται με το χρήμα, ώστε να κατανοήσουν από μικρή ηλικία το σημαντικό ρόλο που αυτό διαδραματίζει στη ζωή των πολιτών. Ειδικότερα, συστήνεται η διδασκαλία θεμάτων όπως η έξυπνη κατανάλωση, η συνετή δαπάνη των χρημάτων, η υιοθέτηση της συνήθειας της αποταμίευσης, η κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων, αλλά και η ενημέρωση για τους κινδύνους που κρύβει το χρήμα.²⁴ Επίσης, η κατανόηση της σχέσης μεταξύ του χρήματος, των συναισθημάτων, και των σχέσεων μεταξύ των

²³ Department for Education (2013). National curriculum in England: primary curriculum

²⁴ PSHE Association (2020). 10 Programmes of study for PSHE (Key stages 1-5)

ανθρώπων μπορεί να στηρίξει και να ενισχύσει την παράδοση του μαθήματος που καλύπτει θέματα που σχετίζονται με τις ανθρώπινες σχέσεις.²⁵

Ακόμα, στο πλαίσιο του μαθήματος της αγωγής του πολίτη, ο πρωταρχικός στόχος είναι να κατανοήσουν τα παιδιά σε αρχικό στάδιο τις διαφορετικές πηγές προέλευσης του χρήματος και τους διαφορετικούς σκοπούς για τους οποίους χρησιμοποιείται, και σε δεύτερο στάδιο να μάθουν για τη σημασία της φύλαξης των χρημάτων τους, τα διαθέσιμα μέσα φύλαξης, αλλά και τη σημασία της συστηματικής αποταμίευσης. Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση αποτελεί πρόσφορο έδαφος για να μάθουν τα παιδιά πώς να λαμβάνουν αποφάσεις και να αντιμετωπίζουν πιθανά κοινωνικά και ηθικά διλήμματα κατά τη διάρκεια της ζωής τους.²⁶ Η ένταξη των χρηματοοικονομικών στο μάθημα της αγωγής του πολίτη βοηθάει στη σύζευξη της οικονομικής και χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, και συμβάλλει στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ των δημοσίων δαπανών, του προϋπολογισμού και της προσωπικής χρηματοοικονομικής.

Πώς μία ευρύτερη προσέγγιση μπορεί να οδηγήσει σε πιο ικανοποιητικά αποτελέσματα

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει σε μία ευρύτερη προσέγγιση και θεώρηση της εκπαίδευσης, και να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι δραστηριότητες εντός και εκτός σχολείου μπορούν να ενθαρρύνουν την προσωπική ανάπτυξη των μαθητών/τριών. Πιο συγκεκριμένα, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να στηρίξει ευρύτερους στόχους, όπως:

- η παροχή ευκαιριών που στηρίζουν την πνευματική, ηθική, κοινωνική, και πολιτισμική ανάπτυξη των παιδιών
- η ενίσχυση της ψυχικής υγείας και ευημερίας των παιδιών, μέσω της ενθάρρυνσής τους να διερευνήσουν τα αισθήματά τους σχετικά με το χρήμα, αλλά και τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους
- η ενημέρωση των παιδιών σχετικά με την αγορά εργασίας και το ευρύ φάσμα εργασιών, η οποία μπορεί να συνδυαστεί με τη διδασκαλία δεξιοτήτων απαραίτητων για τη σύγχρονη ζωή και την ενίσχυση της χρηματοοικονομικής τους αντίληψης²⁷

²⁵ Department for Education (2019). Relationships Education, Relationships and Sex Education (RSE) and Health Education statutory guidance

²⁶ Department for Education (2015). 12 Citizenship programmes of study for key stages 1 and 2

²⁷ The Careers & Enterprise Company and Education and Employers Research (2018). "What works? Career-related learning in primary schools"

- η διδασκαλία της σημασίας οικοδόμησης σχέσεων με την ευρύτερη κοινότητα της οποίας αποτελούν μέλη, όπως οι τοπικές τράπεζες και οι τοπικές επιχειρήσεις
- η στήριξη μίας ομαλούς μετάβασης από το δημοτικό στο γυμνάσιο, όταν οι μαθητές/τριες κατά κανόνα αναλαμβάνουν περισσότερες ευθύνες όσον αφορά τη διαχείριση και τη δαπάνη των χρημάτων τους.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να ξεκινάει όσο το δυνατόν πιο νωρίς

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, η ανάπτυξη και διαμόρφωση δεξιοτήτων που σχετίζονται με το χρήμα ξεκινάει από πολύ νωρίς στη ζωή του ατόμου, και επηρεάζεται από τους γονείς και τα άτομα που αναλαμβάνουν την κύρια φροντίδα των παιδιών. Η ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων, όπως ο αυτοέλεγχος και η αναβαλλόμενη ευχαρίστηση, από πολύ μικρή ηλικία, μπορεί να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη ζωή του ατόμου. Τα παιδιά και οι νέοι άνθρωποι έχουν διαφορετικές ανάγκες ανάλογα με την ηλικία τους και οι εμπειρίες τους με το χρήμα αποτελούν συνάρτηση του ηλικιακού σταδίου που διανύουν. Ως εκ τούτου, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση οφείλει να ακολουθεί τον ίδιο ρυθμό και να αυξάνεται με την ίδια ένταση. Για παράδειγμα, τα παιδιά που τελειώνουν το δημοτικό σχολείο συνήθως λαμβάνουν χρήματα ανά τακτά χρονικά διαστήματα, έχουν κινητό τηλέφωνο, πραγματοποιούν αγορές μέσω διαδικτύου και μπορούν να ανοίξουν τραπεζικό λογαριασμό, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της διδασκαλία τους πάνω στα συγκεκριμένα οικονομικά θέματα που συνάδουν με την ηλικία τους.

Πώς μπορεί να ενταχθεί επιτυχώς ή να ενισχυθεί η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο πλαίσιο του σχολείου

Προκειμένου να ενταχθεί επιτυχώς η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο πρόγραμμα σπουδών των σχολείων, μπορούν να τεθούν ενδεικτικά σε εφαρμογή οι ακόλουθες προτάσεις:

- έλεγχος των απαιτούμενων προϋποθέσεων και των προτάσεων για τα σχολικά προγράμματα σπουδών
- αξιολόγηση της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και των γνώσεων και αναγκών των μαθητών/τριών
- διερεύνηση της γνώμης και των ενδεχόμενων προτάσεων των παιδιών, του διδακτικού προσωπικού, και των γονέων
- ορισμός υπεύθυνου/ης για την προάσπιση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σύνολο του σχολείου
- δημιουργία ενός ασφαλούς μαθησιακού περιβάλλοντος που θα οδηγήσει στην ενδυνάμωση των μαθητών/τριών
- στήριξη των παιδιών με πρόσθετες ανάγκες
- ενδεδειγμένη διερεύνηση του διαθέσιμου εκπαιδευτικού υλικού, συμμετοχή του εκπαιδευτικού προσωπικού σε προγράμματα μετεκπαίδευσης, στήριξη από εξωτερικούς φορείς και ιδρύματα που ειδικεύονται στον τομέα παροχής της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης
- υιοθέτηση ευρύτερης προσέγγισης στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης
- έλεγχος και αξιολόγηση της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης

- ενθάρρυνση των γονέων και των εχόντων αναλάβει την κύρια φροντίδα των παιδιών να συμμετάσχουν στη μετάδοση χρηματοοικονομικών γνώσεων στα παιδιά
- ***Έλεγχος των απαιτούμενων προϋποθέσεων και των προτάσεων για τα σχολικά προγράμματα σπουδών***

Κάθε σχολείο οφείλει να κάνει μία ανασκόπηση των μαθημάτων κορμού του προγράμματος σπουδών που προσφέρει, π.χ. των μαθηματικών, της αγωγής του πολίτη, των μαθημάτων που ασχολούνται με θέματα ανθρωπίνων σχέσεων, θέματα υγείας, αλλά και θέματα κοινωνικού και οικονομικού ενδιαφέροντος, ώστε να γίνουν πλήρως κατανοητές οι δυνατότητες ένταξης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και συμπίευσής της με τις ανάγκες του κάθε μαθήματος.

Το Πλαίσιο για το Σχεδιασμό της Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης “Young Money” για παιδιά ηλικίας 3-11 ετών²⁸ μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατανόηση των μαθησιακών στόχων που πρέπει να περιλαμβάνει ένα πρόγραμμα, ένα μάθημα ή μία δραστηριότητα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Έχει εγκριθεί από ειδικούς στον κλάδο της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και καθορίζει την απαιτούμενη γνώση, τις δεξιότητες, και τις στάσεις που τα παιδιά είναι σε θέση να αναπτύξουν σε κάθε ηλικιακό στάδιο.

- ***Αξιολόγηση της ήδη παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και των γνώσεων και αναγκών των μαθητών/τριών***

Λαμβάνοντας υπόψιν τις παραπάνω προτάσεις, θα μπορούσε να γίνει αξιολόγηση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στο πλαίσιο του κάθε σχολείου, ώστε να διαπιστωθούν δυνάμεις και αδυναμίες αλλά και πιθανά μαθησιακά κενά. Για μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα των ορίων της παρεχόμενης εκπαίδευσης, είναι απαραίτητη η αξιολόγηση των χρηματοοικονομικών γνώσεων που μεταδίδονται στους/στις μαθητές/τριες στο συνολικό πλαίσιο της καθημερινής τους ζωής, το οποίο εκτός των άλλων, περιλαμβάνει τις εκδηλώσεις στις οποίες συμμετέχει το σύνολο του σχολείου και τις εξωσχολικές δραστηριότητες.

Άλλη διερευνητική προσέγγιση μπορεί να είναι η κατανόηση των γνώσεων, δεξιοτήτων, και στάσεων που έχουν ήδη αναπτύξει οι μαθητές/τριες σχετικά με το χρήμα, προκειμένου να γίνουν καλύτερα κατανοητές οι πραγματικές τους μαθησιακές ανάγκες, και στη συνέχεια, να ακολουθήσει ο κατάλληλος σχεδιασμός ή η αναδιάρθρωση του προγράμματος σπουδών. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να διανεμηθεί στο σύνολο των μαθητών ένα απλό ερωτηματολόγιο, για να διαπιστωθεί το επίπεδο των γνώσεών τους και να συγκριθεί στη συνέχεια με τους μαθησιακούς στόχους που έχουν οριστεί ανά ηλικιακό στάδιο στο Πλαίσιο Σχεδιασμού Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης για παιδιά 3 έως 11 ετών.

²⁸ Financial Education Planning Frameworks “Young Money”, Young Enterprise

- ***Διερεύνηση της γνώμης και των ενδεχόμενων προτάσεων των παιδιών, του διδακτικού προσωπικού, και των γονέων***

Η συμπερίληψη των παιδιών, του διδακτικού προσωπικού, και των γονέων στη διαμόρφωση της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη για τον καθορισμό των προτεραιοτήτων του κάθε σχολείου όσον αφορά το σχεδιασμό του προγράμματος σπουδών. Επίσης, η συγκεκριμένη προσέγγιση ενδεχομένως να οδηγήσει σε μεγαλύτερη δέσμευση και ενασχόληση των γονέων με το συγκεκριμένο θέμα. Πιο συγκεκριμένα:

1. τα παιδιά μπορούν να εκφέρουν τη γνώμη τους είτε μέσω του σχολικού συμβουλίου ή της διεξαγωγής έρευνας, ή ακόμα να αναλάβουν την πρωτοβουλία για τη συγκέντρωση των απόψεων και των ιδεών των συμμαθητών/τριών τους σχετικά με το περιεχόμενο της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης του σχολείου.
2. Το προσωπικό μπορεί επίσης να συμβάλει στο σχεδιασμό της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης του σχολείου μέσω του καθορισμού των απαραίτητων χρηματοοικονομικών γνώσεων, δεξιοτήτων, και στάσεων που θα πρέπει να αναπτύξουν οι μαθητές/τριες σε κάθε ηλικία, και παράλληλα να θέσουν προτεραιότητες όσον αφορά την εκπαίδευσή τους σε χρηματοοικονομικά θέματα.
3. Οι γονείς ασκούν σημαντική επιρροή στις γνώσεις, δεξιότητες, και συνήθειες που αποκτούν τα παιδιά τους σχετικά με το χρήμα. Η συμμετοχή τους στο σχεδιασμό της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης του σχολείου ενδεχομένως να τους ενθαρρύνει να βοηθήσουν μελλοντικά τα παιδιά τους σε χρηματοοικονομικές δραστηριότητες και εργασίες που θα ανατίθενται από το σχολείο.

- ***Ορισμός ενός/μίας υπεύθυνου/ης για την προάσπιση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σύνολο του σχολείου***

Το άτομο που θα αναλάβει το ρόλο της προάσπισης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σύνολο του σχολείου μπορεί να συνεισφέρει με ποικίλους τρόπους και να εντοπίσει ευκαιρίες για την ομαλή ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών και στις εξωσχολικές δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να αναλάβει πρωτοβουλία για το σχεδιασμό και το συντονισμό μίας πιο ευρείας αλλά και συνεκτικής προσέγγισης για την ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο φάσμα των μαθημάτων και των δραστηριοτήτων εντός και εκτός σχολείου, να ασχοληθεί με τα ευρήματα που προέκυψαν από τον έλεγχο και την αξιολόγηση της ήδη παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, και να αναλάβει το έργο της υποστήριξης των διδασκόντων, με σκοπό να αναπτύξουν οι τελευταίοι τις κατάλληλες δεξιότητες και την απαραίτητη αυτοπεποίθηση για να εντάξουν επιτυχώς τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση στα μαθήματά τους.

- ***Δημιουργία ενός ασφαλούς μαθησιακού περιβάλλοντος που θα οδηγήσει στην ενδυνάμωση των μαθητών/τριών***

Οι διδάσκοντες θα πρέπει να λάβουν υπόψιν την ευαίσθητη φύση του θέματος κατά τη διδασκαλία μαθημάτων που σχετίζονται με το χρήμα και το σχεδιασμό χρηματοοικονομικών δραστηριοτήτων.

Όπως είναι λογικό, τόσο τα παιδιά όσο και οι διδάσκοντες θα συνεισφέρουν διαφορετικές πολιτισμικές, κοινωνικές, και θρησκευτικές απόψεις στις συζητήσεις και τα μαθήματα χρηματοοικονομικού ενδιαφέροντος. Οι διαφορετικές αξίες των διδασκόντων και των μαθητευόμενων οφείλουν να λαμβάνονται υπ'όψιν κατά τη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης των χρηματοοικονομικών, παρέχοντας παράλληλα ανεκτίμητες ευκαιρίες για τη διερεύνηση των διάφορων ιδεολογιών που επικρατούν μεταξύ των ανθρώπων σχετικά με το χρήμα, με βάση θρησκευτικά και πολιτισμικά κριτήρια.

Ενδέχεται κάποια παιδιά να έχουν βιώσει δύσκολες στιγμές στην οικογένειά τους σε ό,τι αφορά τα οικονομικά, και για αυτό το λόγο οι διδάσκοντες θα πρέπει να συνεργάζονται με τους/τις συναδέλφους τους, ώστε να διακρίνουν και να προστατεύουν τα παιδιά που είναι ευάλωτα σε συγκεκριμένες διαστάσεις της συζήτησης γύρω από το χρήμα. Για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που θα ενθαρρύνει όλα τα παιδιά να συμμετάσχουν ενεργά, οι δάσκαλοι/δασκάλες μπορούν να ακολουθήσουν τα εξής βήματα: να ορίσουν από την αρχή κάποιους κανόνες που θα διέπουν τις συζητήσεις και τα μαθήματα εν γένει, να χρησιμοποιήσουν ιστορίες με μη υπαρκτά πρόσωπα ή υποθετικά σενάρια ή ακόμα και παιχνίδια ρόλων, καθώς και να ενθαρρύνουν τα παιδιά να μη βασίζονται σε εικασίες που ενδεχομένως να μην ισχύουν για το σύνολο των παιδιών (για παράδειγμα, να μη θεωρούν ως δεδομένο ότι όλα τα παιδιά λαμβάνουν χαρτζιλίκι).

Η συζήτηση γύρω από το χρήμα μπορεί να οδηγήσει τους/τις μαθητές/τριες να αναφερθούν σε θέματα και να αποκαλύψουν πληροφορίες τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης από τους διδάσκοντες, οι οποίοι οφείλουν στη συγκεκριμένη περίπτωση να ενεργήσουν με βάση τους κανονισμούς του σχολείου για την προστασία και το απόρρητο των πληροφοριών.

• **Στήριξη των παιδιών με πρόσθετες ανάγκες**

Κατά το σχεδιασμό της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, είναι σημαντικό να ληφθούν υπ'όψιν οι ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών που απαρτίζουν το σύνολο των μαθητών/τριών του σχολείου. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, υπάρχουν συνήθως κάποιες ομάδες παιδιών και νέων ανθρώπων που ενδεχομένως να μη διαθέτουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένες χρηματοοικονομικές δεξιότητες και τα οποία θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την παροχή περισσότερης στήριξης. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν:

1. παιδιά που έχουν ειδικές ανάγκες ή πάσχουν από κάποια μακροχρόνια νόσο
2. παιδιά με χαμηλότερο επίπεδο ικανότητας ανάγνωσης και γραφής και αριθμητικής
3. παιδιά με μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες και/ή προβλήματα συμπεριφοράς

4. παιδιά που προέρχονται από περιβάλλον οικονομικής ανέχειας ή υπερχρέωσης.²⁹

Επομένως, καθίσταται εμφανές ότι, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που βιώνουν, αρκετά παιδιά και νέοι άνθρωποι μπορούν να επωφεληθούν από μία πιο εντατική χρηματοοικονομική εκπαίδευση. Επίσης, τα παιδιά που βρίσκονται ή έχουν βρεθεί υπό καθεστώς φροντίδας, ή άτομα μικρά σε ηλικία τα οποία έχουν αναλάβει τη φροντίδα κάποιου μέλους της οικογένειας ενδεχομένως να χρειαστούν περισσότερη στήριξη ώστε να βελτιωθεί το επίπεδο χρηματοοικονομικών τους γνώσεων.

Η δυνατότητα λήψης αποφάσεων και ανάληψης ευθυνών που σχετίζονται με τη διαχείριση του χρήματος είναι ιδιαίτερα σημαντική για παιδιά και νέους ανθρώπους που έχουν ειδικές ανάγκες ή αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες. Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην ομαλή μετάβασή τους μεταξύ των διαφορετικών σταδίων μάθησης με απώτατο σκοπό να αποκτήσουν μεγαλύτερη ανεξαρτησία και να αποφύγουν καταστάσεις που ενδεχομένως να οδηγήσουν σε εξαπάτηση ή εκμετάλλευσή τους.

Τα σχολεία, προκειμένου να ενθαρρύνουν την πρόοδο των συγκεκριμένων παιδιών, μπορούν να δοκιμάσουν να προσαρμόσουν την εκπαιδευτική τους προσέγγιση ώστε να καλύπτει τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν:

1. να συγκεντρώσουν τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τις ιδιαίτερες ανάγκες και το οικογενειακό υπόβαθρο των παιδιών που χρήζουν περισσότερης στήριξης ώστε να διασφαλίσουν ότι η διδακτέα ύλη ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους.
 2. να συνεργαστούν με τους γονείς και τα άτομα που έχουν αναλάβει τη φροντίδα τους, ώστε να μάθουν τις απόψεις τους και να κατανοήσουν ποιες γνώσεις θεωρούν ότι θα ωφελήσουν περισσότερο τα παιδιά τους.
 3. Επίσης, τα σχολεία που προσπαθούν να ανταποκριθούν στις ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών/τριών τους, θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την ανταλλαγή εκπαιδευτικού υλικού και δραστηριοτήτων που έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές στη διδασκαλία των μαθητών/τριών με ιδιαίτερες ανάγκες, μεταξύ των διδασκόντων των διάφορων σχολείων.
- ***Ενδελεχής διερεύνηση του διαθέσιμου εκπαιδευτικού υλικού, συμμετοχή του εκπαιδευτικού προσωπικού σε προγράμματα μετεκπαίδευσης, στήριξη από εξωτερικούς φορείς και ιδρύματα που ειδικεύονται στον τομέα παροχής της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης***

Υπάρχει διαθέσιμο ευρύ φάσμα εκπαιδευτικού υλικού και υπηρεσιών που μπορούν να υποστηρίξουν τα σχολεία στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης υψηλής ποιότητας. Κατόπιν αξιολόγησης των αναγκών των μαθητών/τριών, τα ενδιαφερόμενα σχολεία μπορούν να αναζητήσουν εκπαιδευτικό υλικό που να

²⁹ Money Advice Service (2018). Children and Young People Financial Capability Deep Dive: Vulnerability

ανταποκρίνεται στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση που θέλουν να παρέχουν. Επίσης, μπορούν να ξεκινήσουν προγράμματα εκπαίδευσης του διδάσκοντος προσωπικού πάνω σε θέματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, ή ακόμα να ζητήσουν εξωτερική βοήθεια από αρμόδιες υπηρεσίες ή ειδικούς του κλάδου, οι οποίοι μπορούν ενδεχομένως να επισκεφτούν τα σχολεία και να διοργανώσουν εργαστήρια (workshops) για την ενημέρωση των μαθητών/τριών πάνω σε χρηματοοικονομικά θέματα.

1. Αναζήτηση ποιοτικού και πιστοποιημένου εκπαιδευτικού υλικού

Υπάρχει διαθέσιμο ένα ευρύ φάσμα επιλογών σε υποστηρικτικό εκπαιδευτικό υλικό για την παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, το οποίο απευθύνεται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, καλύπτει διαφορετικά θέματα, και αντιστοιχεί σε διαφορετικά στυλ διδασκαλίας και μάθησης. Το Σήμα Ποιότητας Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης, το οποίο χρηματοδοτείται από την Υπηρεσία για το Χρήμα και τις Συντάξεις και είναι διαθέσιμο από το *Young Money*, παρέχει ποιοτικό εκπαιδευτικό υλικό, που χαρακτηρίζεται από ακρίβεια και ανταποκρίνεται στις μαθησιακές ανάγκες των παιδιών. Το εκπαιδευτικό υλικό που φέρει το συγκεκριμένο σήμα ποιότητας προέρχεται από διαφορετικές πηγές, και διευκολύνει τα σχολεία να αναζητήσουν το υλικό που χρειάζονται με βάση την ηλικία και το κοινό στο οποίο θέλουν να απευθυνθούν, και τα θέματα που θέλουν να καλύψουν.

2. Εκπαίδευση των διδασκόντων πάνω σε θέματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι περισσότερο αποτελεσματική όταν το διδακτικό προσωπικό είναι καλά εκπαιδευμένο, έχει αρκετές γνώσεις αλλά και αυτοπεποίθηση να παραδώσει μαθήματα πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο, και ακολουθεί τις κατάλληλες παιδαγωγικές μεθόδους για να το προσεγγίσει σωστά. Η εκπαίδευση ενός/μίας υπεύθυνου/υπεύθυνης για τη διάχυση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο σύνολο του σχολείου οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα, ώστε το εν λόγω άτομο να αποκτήσει εξειδίκευση στο συγκεκριμένο τομέα και να αναπτύξει στη συνέχεια την ικανότητα στήριξης και υποβοήθησης του διδακτικού προσωπικού. Ιδανικά, θα πρέπει να ακολουθεί η εκπαίδευση των υπολοίπων διδασκόντων σε χρηματοοικονομικά θέματα, αλλά και του υποστηρικτικού προσωπικού που συμμετέχει στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση του προσωπικού μπορεί είτε να αποτελέσει μέρος των καθηκόντων του/της υπεύθυνου/υπεύθυνης για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση (αν το εν λόγω άτομο διαθέτει την απαραίτητη αυτοπεποίθηση), εναλλακτικά το έργο μπορεί να ανατεθεί σε εξωτερικό συνεργάτη του σχολείου.

3. Παροχή στήριξης από εξωτερικές πηγές

Και σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει διαθέσιμος ένας σημαντικός αριθμός φορέων, ιδρυμάτων, και οργανώσεων, όπως τράπεζες, επιχειρήσεις, και φιλανθρωπικές οργανώσεις, που μπορούν να παρέχουν στα σχολεία υποστήριξη στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τους/τις μαθητές/τριες, εκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού πάνω σε χρηματοοικονομικά θέματα, διοργάνωσης εργαστηρίων ανά τάξη ή για το σύνολο του σχολικού πληθυσμού, ή συνεργασίας με το σχολείο για την ανάπτυξη μίας ολιστικής προσέγγισης για την παροχή της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

Επίσης, η συνεργασία με τοπικές επιχειρήσεις ή φιλανθρωπικές οργανώσεις μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία σχέσεων μεταξύ του σχολείου και της τοπικής κοινότητας.

Προκειμένου τα σχολεία να αποκτήσουν όσα περισσότερα οφέλη μπορούν από τέτοιου είδους συνεργασίες, θα πρέπει:

1. να θέτουν ξεκάθαρους μαθησιακούς στόχους και διαδικασίες αξιολόγησης της προόδου των μαθητών/τριών τους
2. να κάνουν ενδελεχή προεπισκόπηση των προσφερόμενων εκπαιδευτικών προγραμμάτων -των στόχων τους, του περιεχομένου τους, των τρόπων λειτουργίας τους, και της δυνατότητας επιτυχούς ένταξή τους στο πρόγραμμα σπουδών της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης του σχολείου
3. η επικοινωνία με τους παρόχους των εκπαιδευτικών προγραμμάτων να γίνεται όσο το δυνατόν πιο νωρίς, ώστε να καταστούν σαφείς οι πολιτικές του σχολείου, οι μαθησιακές ανάγκες των παιδιών και το διαθέσιμο χρονοδιάγραμμα ολοκλήρωσης των προγραμμάτων. Ως εκ τούτου, θα υπάρχει χρονική ευελιξία για την προσαρμογή του προγράμματος στις ανάγκες του εκάστοτε σχολείου
4. να υπάρχει αδιάλειπτη συνεργασία μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών για τη διασφάλιση της ποιότητας των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και της εναρμόνισής τους με τους στόχους του σχολείου
5. να υπάρχει ενεργή συμμετοχή των σχολείων στα προγράμματα, ακόμα κι αν παρέχονται από εξωτερική πηγή, ώστε να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία για ανάπτυξη των γνώσεων, των δεξιοτήτων, και της ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης των διδασκόντων, αλλά και να έχουν τη δυνατότητα σε μεταγενέστερο χρόνο να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με το εκάστοτε πρόγραμμα και να συμμετάσχουν στη διαδικασία της τελικής του αξιολόγησης
6. να θέσουν τα απαραίτητα θεμέλια για την καλύτερη διεξαγωγή των προγραμμάτων και να μεριμνήσουν ώστε η μάθηση να συνεχιστεί και μετά το πέρας τους (στο πλαίσιο αυτό κάποια προγράμματα παρέχουν έτοιμο εκπαιδευτικό υλικό για διδασκαλία στις αίθουσες).

- ***Ευρύτερη προσέγγιση στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης***

Μία συνεκτική προσέγγιση όσον αφορά την παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης που επιστρατεύει το σύνολο των δραστηριοτήτων και παροχών του σχολείου μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός ευρύτερου, πιο ισορροπημένου και πιο εμπλουτισμένου προγράμματος σπουδών, το οποίο θα οδηγήσει με τη σειρά σε πιο θετικά μαθησιακά αποτελέσματα και μεγαλύτερη πρόοδο των μαθητών/τριών.

Πιο συγκεκριμένα, ακολουθούν ενδεικτικά οι παρακάτω εναλλακτικές προσεγγίσεις:

Παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μέσω ένταξής της σε διαφορετικά μαθησιακά αντικείμενα: Η παροχή της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μέσω μιας πληθώρας διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων, τα οποία ενδεχομένως να μην περιλαμβάνονται στο επίσημο πρόγραμμα σπουδών, μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματική σε βάθος χρόνου. Πιο συγκεκριμένα, τα μαθήματα που μπορούν να λειτουργήσουν ως οχήματα για τη μετάδοση χρηματοοικονομικών γνώσεων δεν περιορίζονται στα μαθηματικά, την αγωγή του πολίτη και τα μαθήματα προσωπικής ανάπτυξης, υγείας και κοινωνικών και οικονομικών σπουδών. Για παράδειγμα, μέσω της φυσικής ή της γεωγραφίας μπορεί να αναπτυχθεί μία συζήτηση γύρω από τη σχέση που συνδέει τη βιωσιμότητα και την κλιματική αλλαγή με το χρήμα και τις καταναλωτικές μας επιλογές. Επίσης, στο μάθημα της υποκριτικής μπορούν να συμπεριληφθούν παιχνίδια ρόλων που θα βασίζονται σε συζητήσεις σχετικά με τη δαπάνη χρημάτων και τη λήψη αποφάσεων, ενώ το μάθημα της γλώσσας μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αφορμή για την ανάγνωση ιστοριών που περιλαμβάνουν στιγμιότυπα που αναφέρονται στο χρήμα. Τέλος, το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί ιδανική περίπτωση για τη διερεύνηση της αξίας του χρήματος και των παραγόντων που επηρεάζουν τις επιλογές μας σε σχέση με αυτό.

Διαθεματική προσέγγιση και ολιστική παράδοση: Η ολιστική προσέγγιση μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχή ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης σε διαφορετικά μαθήματα, ακολουθώντας όμως μία κοινή θεματική που ενδεχομένως να έχει προταθεί από τα παιδιά, όπως η υγιεινή διατροφή με περιορισμένο προϋπολογισμό ή η ασφαλής φύλαξη των χρημάτων.

Ορισμός μέρας/εβδομάδας αφιερωμένης στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση:

Άλλη εναλλακτική συνίσταται στον ορισμό μίας συγκεκριμένης μέρας ή εβδομάδας ανά έτος που θα είναι αποκλειστικά αφιερωμένη στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση και το χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Ωστόσο, αν και η διοργάνωση τέτοιων ειδικών ημερών μπορεί να αποφέρει πολλά σημαντικά αποτελέσματα για τους/τις μαθητές/τριες, είναι σημαντικό να συνδυαστεί με εναλλακτικές προσεγγίσεις και να μην αποτελέσει αποκλειστική επιλογή για την αποτελεσματική παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

Μελέτη για το σπίτι: Η ανάθεση εργασιών για το σπίτι στους/στις μαθητές/τριες μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη εμπέδωση των χρηματοοικονομικών γνώσεων που έχουν ληφθεί στο σχολείο, στην ενίσχυση της βιωματικής τους μάθησης, και στην ενεργή συμμετοχή των γονέων και των ατόμων που έχουν αναλάβει τη φροντίδα των παιδιών. Ωστόσο, σε περίπτωση που ακολουθήσει μελέτη στο σπίτι, η ευαίσθητη φύση του συγκεκριμένου θέματος οφείλει να ληφθεί υπ'όψιν-για παράδειγμα, τα παιδιά δε θα πρέπει να είναι υποχρεωμένα να μοιραστούν προσωπικές εμπειρίες που συνδέονται με την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους.

Συσχέτιση με σχολικές εκδηλώσεις ποικίλης φύσεως: Άλλη προσέγγιση που ενδεχομένως να αποδειχθεί αποτελεσματική, είναι η εκμετάλλευση των ευκαιριών που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, όπως η διοργάνωση σχολικών επισκέψεων και εκδρομών, η διοργάνωση μίας φιλανθρωπικής

εκδήλωσης, ή η κατάρτιση του προϋπολογισμού για τη σχολική θεατρική παράσταση.

Αφορμές για διδασκαλία σημαντικών χρηματοοικονομικών μαθημάτων στα παιδιά: Η εμπειρία έχει δείξει ότι τα παιδιά είναι πιο πρόθυμα να διδαχθούν σχετικά με το χρήμα όταν μπορούν να συσχετίσουν όσα έχουν διδαχθεί με εμπειρίες της καθημερινής τους ζωής και όταν λαμβάνουν γνώσεις που μπορούν να τις εφαρμόσουν σε πρακτικό επίπεδο.³⁰ Τέτοιες στιγμές μπορούν να προκύψουν ανά πάσα στιγμή και με αφορμή οποιοδήποτε γεγονός, για παράδειγμα αφορμή μπορεί να αποτελέσει κάποιο γεγονός που αναφέρθηκε στις ειδήσεις ή κάποιο γεγονός που σχετίζεται με τη ζωή ενός από τους/τις μαθητές/τριες (π.χ. τα χρήματα που έλαβε ένα παιδί ως δώρο για κάποια σημαντική περίπτωση, ή η απόκτηση ενός κατοικιδίου). Εναλλακτικά, η αφορμή μπορεί να είναι η απορία κάποιου/ας μαθητή/τριας, όπως "Πώς μπαίνουν τα χρήματα σε ένα ATM;" Ή "Ποιος εφηύρε τα χρήματα;" Ή "Είναι απαραίτητο τα παιδιά να λαμβάνουν χαρτζιλίκι;"). Αν και οι στιγμές αυτές μπορεί να προκύψουν αυθόρμητα, τα σχολεία μπορούν επίσης να λάβουν την πρωτοβουλία και να προετοιμάσουν τα παιδιά για σημαντικά γεγονότα της ζωής τους.

- ***Έλεγχος και αξιολόγηση της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης***

Ο έλεγχος και η αξιολόγηση της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μπορεί να συμβάλει στη συνολική αξιολόγηση του αντίκτυπου των συγκεκριμένων γνώσεων στην επίδοση των μαθητών/τριών και να βελτιώσει τα τελικά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, ο έλεγχος θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω της παρατήρησης του τρόπου διεξαγωγής των μαθημάτων στις αίθουσες διδασκαλίας, τον έλεγχο των εργασιών των παιδιών, ή ακόμα και μέσω ερευνών ή συνεντεύξεων με το προσωπικό, τα παιδιά, ή/και τους εξωτερικούς συνεργάτες.

- ***Ενθάρρυνση της ενεργούς ενασχόλησης των γονέων και των εχόντων αναλάβει τη φροντίδα των παιδιών με την παροχή της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης***

Η ενασχόληση των γονέων και των οικογενειακών μελών με την παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για να αναπτύξουν τα παιδιά καλές χρηματοοικονομικές δεξιότητες, γνώσεις και συνήθειες. Για παράδειγμα, η εμπειρία έχει δείξει ότι τα παιδιά έχουν αυξημένες πιθανότητες να αναπτύξουν χρηματοοικονομικές ικανότητες αν ο γονέας ή το άτομο που έχει αναλάβει τη φροντίδα τους τους δίνει χρήματα ανά τακτά χρονικά διαστήματα (ανεξαρτήτως του ποσού), τους παρέχει την ανεξαρτησία να λάβουν αποφάσεις σχετικά με την αποταμίευση και την κατανάλωση, συζητάει μαζί τους ανοιχτά για την πηγή του οικογενειακού εισοδήματος και πώς γίνεται η μετέπειτα κατανομή του, και αφιερώνει χρόνο για να τους υποδείξει πώς να χρησιμοποιούν

³⁰ Money Advice Service and My Pocket Skill (2018). 15 Developing Financial Capability in Children and Young People: A Review of the Evidence

το χρήμα στις καθημερινές συναλλαγές³¹. Σύμφωνα επίσης με τα ευρήματα των ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης έχουν αυξημένες πιθανότητες να έχουν αντίκτυπο στα παιδιά όταν συμμετέχουν και οι γονείς και όσοι έχουν αναλάβει την κύρια φροντίδα τους.³²

Επομένως, τα σχολεία θα πρέπει να μεριμνήσουν να βοηθήσουν τους γονείς και όσους έχουν αναλάβει τη φροντίδα των παιδιών να κατανοήσουν το σημαντικό ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν, και να τους συμπεριλάβουν στη διαδικασία μάθησης των παιδιών τους σχετικά με το χρήμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί γονείς νιώθουν ότι έχουν έλλειψη γνώσεων ή ακόμα και αυτοπεποίθησης ώστε να διδάξουν τα παιδιά τους σχετικά με οικονομικά θέματα.³³

Η συμπερίληψη των γονέων σε αυτή τη διαδικασία μπορεί να αποδειχθεί πρόκληση, και η αναφορά σε οικονομικά θέματα μπορεί να αποτελεί ιδιαίτερα ευαίσθητο θέμα συζήτησης για κάποιους γονείς. Για αυτό το λόγο, δε χρειάζεται ιδιαίτερη πίεση από την πλευρά του σχολείου, αλλά μία απλή ενημέρωση μέσω π.χ. ανάρτησης στον ιστότοπο του σχολείου, ηλεκτρονικών μηνυμάτων, ενημερωτικών δελτίων, μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ή μέσω εκδηλώσεων δικτύωσης.

Ακολουθούν κάποιες προτάσεις για συμπερίληψη των γονέων και των ατόμων που έχουν αναλάβει τη φροντίδα των παιδιών στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης:

1. Παροχή πρακτικών συμβουλών στους γονείς για τη συμπερίληψη των παιδιών σε ό,τι έχει σχέση με το χρήμα και την κατάρτιση προϋπολογισμού, την πραγματοποίηση αγορών και την πληρωμή λογαριασμών μέσω διαδικτύου, αλλά και τον καθορισμό χρηματοοικονομικών στόχων (π.χ. αποταμίευση για μία σημαντική αγορά ή ένα σημαντικό γεγονός)
2. Πραγματοποίηση έρευνας για τη διερεύνηση της άποψης των γονέων πάνω στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση
3. Συμπερίληψη των γονέων σε μαθησιακές δραστηριότητες που σχετίζονται με τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, μέσω ανάθεσης εργασιών για το σπίτι που προβλέπουν τη συνεργασία των παιδιών και των γονέων ώστε

³¹ Money and Pensions Service (2020). CYP Financial Capability – UK Children and Young People's Survey

Money Advice Service (2018). Children and Young People and Financial Capability: Needs Analysis

³² Money Advice Service and My Pocket Skill (2018). 15 Developing Financial Capability in Children and Young People: A Review of the Evidence

³³ Money and Pensions Service (2020). CYP Financial Capability – UK Children and Young People's Survey

να ενθαρρυνθεί η συζήτηση γύρω από το χρήμα, και ενημέρωση των γονέων σχετικά με τα χρηματοοικονομικά θέματα που θα καλυφθούν στο πλαίσιο της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, ώστε να έχουν επίγνωση της ύλης που θα καλυφθεί

4. Παροχή κατευθυντήριων γραμμών στους γονείς ώστε να αναπτύξουν την ικανότητα να συζητούν με τα παιδιά τους σχετικά με το χρήμα και τη διαχείρισή του
5. Διοργάνωση μίας εκδήλωσης στην οποία θα παρευρεθούν τα παιδιά και οι γονείς για την ενίσχυση της σημασίας της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης
6. Ανταλλαγή εμπειριών, αποτελεσματικών πρακτικών και ιδεών σχετικά με τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση με την ευρύτερη κοινότητα, συμπεριλαμβανομένων των γονέων.

4.3 Πώς μπορεί να ενταχθεί η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο υφιστάμενο πρόγραμμα σπουδών

Σύμφωνα με τη Στρατηγική του Ηνωμένου Βασιλείου για τη Χρηματοοικονομική Ευημερία³⁴:

- Τα παιδιά που έχουν λάβει χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο πλαίσιο του σχολείου έχουν αυξημένες πιθανότητες να έχουν καλή σχέση με το χρήμα στη μετέπειτα ζωή τους
- Μόλις τέσσερα στα δέκα παιδιά αναφέρουν ότι έχουν λάβει χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο σχολείο
- Πολλά σχολεία και πανεπιστήμια επιθυμούν να διευρύνουν το πλαίσιο της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης που παρέχουν, αλλά δυσκολεύονται λόγω του αυστηρού χρονοδιαγράμματος και του ήδη επιβαρυσμένου προγράμματος σπουδών τους, αλλά επίσης λόγω της έλλειψης χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση που παρέχεται από το σχολείο οφείλει επομένως να είναι ποιοτική και να εφοδιάζει τα παιδιά με τις απαραίτητες δεξιότητες ώστε να εκμεταλλευτούν όσο γίνεται περισσότερο τις δυνατότητες που τους προσφέρει το χρήμα, να είναι σε θέση να σχεδιάσουν το μέλλον τους, και να αποφύγουν την υπερχρέωση και την εκμετάλλευση από επιτήδειους. Σύμφωνα μάλιστα με σχετικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί³⁵, τα παιδιά που αναφέρουν ότι έχουν

³⁴ Money & Pensions Service-Financial Capability. "Only 4 in 10 children and young people say they've had financial education at school."

^{35,32} Money & Pensions Service-Financial Capability. "Only 4 in 10 children and young people say they've had financial education at school."

παρακολουθήσει χρηματοοικονομικά μαθήματα στο σχολείο έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να:

- αποταμιεύουν συστηματικά
- έχουν τραπεζικό λογαριασμό
- να έχουν αυτοπεποίθηση όσον αφορά τη διαχείριση των χρημάτων τους.

Η ποιοτική χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί επίσης να ενισχύσει το υπάρχον πρόγραμμα σπουδών του εκάστοτε σχολείου. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να ενταχθεί σε μαθήματα προσωπικής ανάπτυξης και αγωγής του πολίτη, βοηθώντας τους/τις μαθητές/τριες να γίνουν ολοκληρωμένα μέλη της κοινωνίας, να απολαύσουν τη ζωή και να εξασφαλίσουν το μέλλον τους. Επίσης, η ένταξη των χρηματοοικονομικών στο πρόγραμμα σπουδών μπορεί να συμβάλει στην αναζωογόνηση παραδοσιακών μαθημάτων όπως τα μαθηματικά, αναδεικνύοντας έμπρακτα τη σχέση τους με την καθημερινή ζωή. Συν τοις άλλοις, μπορεί να ενισχύσει μαθήματα όπως ο επαγγελματικός προσανατολισμός, διασφαλίζοντας ότι οι μαθητές/τριες είναι σε θέση να κατανοήσουν πώς λειτουργεί το εισόδημα και πώς μπορεί να επιτευχθεί η αποτελεσματική διαχείρισή του όταν εισέλθουν στην αγορά εργασίας.

Παρ'όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι μπορούν να γίνουν επιπλέον βήματα ώστε να βελτιωθεί ακόμα περισσότερο η πρώτη επαφή των παιδιών με το χρήμα. Για παράδειγμα, ενώ πολλά σχολεία και πανεπιστήμια θα ήθελαν να αυξήσουν τις εκπαιδευτικές τους παροχές, δε διαθέτουν την απαραίτητη στήριξη για ένα ανάλογο εγχείρημα. Επίσης, η ποιότητα της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης διαφέρει αρκετά μεταξύ των σχολείων του Ηνωμένου Βασιλείου, και οι διδάσκοντες δε διαθέτουν πάντα ούτε την αυτοπεποίθηση, ούτε τις απαραίτητες δεξιότητες και τους απαραίτητους πόρους για να παραδώσουν το μάθημα. Υπάρχουν μάλιστα αποδείξεις³⁶ ότι η τρέχουσα χρηματοοικονομική εκπαίδευση που παρέχεται στα σχολεία δε λαμβάνει μέτρα για τη μείωση της υφιστάμενης ανισότητας στις χρηματοοικονομικές δεξιότητες μεταξύ των πιο δυνατών και των πιο αδύναμων παιδιών.

Επόμενα βήματα

Οι διδάσκοντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των απαραίτητων χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων, που θα επιτρέψουν στα παιδιά στο μέλλον να κατακτήσουν τη χρηματοοικονομική ανεξαρτησία και τη μακροπρόθεσμη ευημερία τους.

Επομένως, τα σχολεία που ενδιαφέρονται να βελτιώσουν την παρεχόμενη χρηματοοικονομική τους εκπαίδευση θα πρέπει να ακολουθήσουν κάποια βήματα ώστε να ενισχύσουν το υφιστάμενο πρόγραμμα σπουδών τους. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει:

- να ελέγξουν πώς εντάσσεται η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο εθνικό πρόγραμμα σπουδών των σχολείων
- να προσπαθήσουν να μάθουν ποια στρατηγική ακολουθούν τα σχολεία που παρέχουν χρηματοοικονομική εκπαίδευση υψηλής ποιότητας

- να αναζητήσουν τη βοήθεια ενός ειδικού σε θέματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για να τους βοηθήσει να βελτιώσουν την ποιότητα της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης που παρέχουν
- να αναζητήσουν στο διαδίκτυο πλαίσια σχεδιασμού χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για μαθητές δημοτικού
- να χρησιμοποιήσουν το υψηλής ποιότητας εκπαιδευτικό υλικό που διαθέτει το σήμα ποιότητας της Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης³⁷, το οποίο έχει τη στήριξη της Υπηρεσίας Παροχής Συμβουλών σχετικά με το Χρήμα
- να μελετήσουν τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με την αποτελεσματική χρηματοοικονομική εκπαίδευση
- να αναλογιστούν τις διαφορετικές ανάγκες των παιδιών που διδάσκουν και πώς μπορούν να ανταποκριθούν σε αυτές, μέσα από τη συνεργασία με τις τοπικές αρχές και άλλες αρμόδιες υπηρεσίες
- να ενημερωθούν σχετικά με τη Στρατηγική για την Ανάπτυξη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων³⁸ και τα πρότζεκτ που στηρίζονται σε αυτή, τα οποία έχουν ως επίκεντρο τα παιδιά.

4.4 Πώς μπορούν οι διδάσκοντες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης να βοηθήσουν τους/τις μαθητές/μαθήτριες να γίνουν χρηματοοικονομικά αλφάβητοι/ες;³⁹

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι αρμόδιοι για το σχεδιασμό του προγράμματος σπουδών των σχολείων αυξάνονται συνεχώς, καθώς εντείνεται η εξωτερική πίεση για συμπερίληψη όλο και περισσότερων γνωστικών αντικειμένων στο καθημερινό πρόγραμμα των μαθητών και μαθητριών. Ως εκ τούτου, κρίνεται απαραίτητη η προσεκτική αξιολόγηση των γνώσεων που μεταλαμπαδεύονται στο πλαίσιο του σχολείου, ώστε να διασφαλίζεται ότι τα παιδιά αποκτούν πρακτικές γνώσεις για τη μετέπειτα ζωή τους. Αυτός είναι ή τουλάχιστον οφείλει να είναι εξάλλου ο ουσιαστικός ρόλος της εκπαίδευσης. Αν και πολλά δημοσιεύματα περιορίζουν τη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής προόδου, είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι ο κύριος στόχος της εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη της ικανότητας των παιδιών να διαχειρίζονται και να αντιμετωπίζουν με ευελιξία τα αναπάντεχα γεγονότα της ζωής.

Η ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μπορεί να συμβάλλει στην εκπλήρωση αυτού ακριβώς του σκοπού. Το νέο αυτό αντικείμενο θα πρέπει εντούτοις να συνυπάρξει και να συνδυαστεί με το ήδη επιβαρυνμένο πρόγραμμα σπουδών των

³⁷ Financial education quality mark

<https://www.young-enterprise.org.uk/teachers-hub/financial-education/support-training/the-quality-mark/>

³⁸ Money & Pensions Service-Financial Capability. Children and young people

³⁹ Worgan, L. "How can primary educators support pupils to build their financial literacy?", Barclays LifeSkills

σχολείων. Επίσης, παρατηρείται η αύξηση των προσδοκιών από τους διδάσκοντες, οι οποίοι καλούνται να έχουν εξειδικευμένες πλέον γνώσεις σε θέματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε πάνω στις Χρηματοοικονομικές Δυνατότητες των Παιδιών και των Νέων Ανθρώπων για το 2019⁴⁰, προκύπτει ότι υπάρχει άμεση θετική συσχέτιση μεταξύ της διδασκαλίας της ορθής διαχείρισης του χρήματος στο πλαίσιο του σχολείου και της αυτοπεποίθησης των ατόμων στη μετέπειτα ενασχόλησή τους με χρηματοοικονομικά θέματα. Πιο συγκεκριμένα, το 90% των παιδιών και των νέων ανθρώπων που είχαν διδαχθεί στο σχολείο πώς να διαχειρίζονται σωστά το χρήμα, δήλωσαν ότι οι γνώσεις αυτές αποδείχθηκαν χρήσιμες στη μετέπειτα ζωή τους. Η παροχή στήριξης στους/στις μαθητές/τριες ώστε να γίνουν χρηματοοικονομικά αλφάβητοι/ες και να κατανοήσουν τα πλεονεκτήματα αλλά και τις προκλήσεις που απορρέουν από το χρήμα αποτελεί κλειδί για το μέλλον τους. Η σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού αυξάνεται ακόμα περισσότερο για μαθητές/τριες που μεγαλώνουν σε ένα λιγότερο προνομιούχο οικονομικά περιβάλλον καθώς ενδέχεται να συμβάλει στο μέλλον στη βελτίωση των οικονομικών τους προοπτικών. Σύμφωνα με την Ipsos⁴¹, εταιρεία που ειδικεύεται στην έρευνα αγοράς, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση ενδεχομένως να οδηγήσει σε ένα καλύτερο μέλλον για πολλούς ανθρώπους και σε αυξημένη χρηματοοικονομική ευημερία.

Οι χώρες του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν διαφορετική προσέγγιση όσον αφορά την οικονομική αντίληψη, το χρήμα, και τα χρηματοοικονομικά. Ως εκ τούτου, είναι δύσκολο να συνδυάσει ο διδάσκων τις προσδοκίες του σχολείου στο οποίο εργάζεται με την επιλογή του κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού που θα χρησιμοποιηθεί για να καλυφθεί η διδακτέα ύλη. Πιο συγκεκριμένα:

- Στη Σκωτία, όλα τα σχολεία έχουν λάβει νέες οδηγίες από την Υπηρεσία για το Χρήμα και τις Συντάξεις (Money & Pensions Service) για τη συμπερίληψη του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στο πρόγραμμα σπουδών τους, συνοδεία υποδειγμάτων και σχετικού εκπαιδευτικού υλικού στο οποίο έχουν πρόσβαση για να ενισχυθεί η ποιοτική διδασκαλία⁴².
- Το νέο πρόγραμμα σπουδών στα σχολεία της Ουαλίας περιλαμβάνει συγκεκριμένους ακαδημαϊκούς στόχους για τους/τις μαθητές/ τις μαθήτριες όσον αφορά την ανάπτυξη χρηματοοικονομικής υπευθυνότητας στο πλαίσιο ενός βιώσιμου μέλλοντος⁴³.

⁴⁰ Money & Pensions Service (2019). UK children and young people's survey- Financial education in schools

⁴¹ Strong, c., Ansons, T., Dabhi, K. & Crossfield, J. (2020) "Financial wellbeing- Using behavioural science to improve financial wellbeing in the UK", Ipsos

⁴² Money & Pensions Service (17 November 2020). Financial education guidance for primary and secondary schools in Scotland

National Improvement Hub (22 December 2022). Financial education resources

⁴³ Curriculum for Wales Guidance (January 2020)

- Στη Βόρεια Ιρλανδία, τα σχολεία έχουν λάβει οδηγίες για την ανάπτυξη χρηματοοικονομικών ικανοτήτων στους/στις μαθητές/τριες στο πλαίσιο διαφόρων μαθημάτων που ήδη περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα σπουδών.

Επομένως πώς μπορούν οι διδάσκοντες να θέσουν τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση ως προτεραιότητα, να εξασφαλίσουν την απαραίτητη στήριξη ώστε να εντάξουν αποτελεσματικά το γνωστικό αυτό αντικείμενο στο πρόγραμμα σπουδών, και πόσους πόρους έχουν στη διάθεσή τους για να σχεδιάσουν ενδιαφέροντα μαθήματα που θα αποφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα; Στην επόμενη ενότητα, παρατίθενται τα κριτήρια που έχει λάβει υπόψιν η Επικεφαλής του Προγράμματος Σπουδών του Victoria Academies Trust, για τη στήριξη του έργου των διδασκόντων όσον αφορά την ανάπτυξη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων στους/στις μαθητευόμενους/ες:

4.5 Ποιοτικό εκπαιδευτικό υλικό που έχει δημιουργηθεί από ειδικούς του κλάδου

Προκειμένου να στηριχθούν οι διδάσκοντες στην παράδοση εξειδικευμένων μαθημάτων και οι αρμόδιοι φορείς να μπορέσουν να επικοινωνήσουν τις απαραίτητες σχετικές οδηγίες στα σχολεία, πρέπει πρώτα να διασφαλιστεί η πρόσβασή τους σε ποιοτικό εκπαιδευτικό υλικό, σχεδιασμένο από ειδικούς του χρηματοοικονομικού και του εκπαιδευτικού κλάδου. Το LifeSkills που έχει δημιουργηθεί από την τράπεζα Barclays, αποτελεί φαινό παράδειγμα, καθώς περιλαμβάνει οπτικό υλικό που διευκολύνει τόσο τους διδάσκοντες όσο και τους/τις μαθητευόμενους/ες στην αφομοίωση του αντικειμένου. Το εν λόγω υλικό, το οποίο έχει βραβευτεί με το σήμα ποιότητας *Young Money* και το οποίο έχει εναρμονιστεί με το Πλαίσιο για το Σχεδιασμό της Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης, περιλαμβάνει ιστορίες, σενάρια βασισμένα στην πραγματική ζωή, και διαδραστικά στοιχεία, καθιστώντας το εύκολα προσβάσιμο και ιδιαίτερα ενδιαφέρον. Το εύρος και η ποιότητα του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού υλικού εξασφαλίζει τη μεταλαμπάδευση χρήσιμων γνώσεων στους μαθητές/τριες, ενώ αποτελεί ένα απλό και εύκολα κατανοητό εργαλείο για τους διδάσκοντες, το οποίο διευκολύνει το έργο τους και τους παρέχει εξειδικευμένες γνώσεις.

Σενάρια βασισμένα στην πραγματική ζωή

Η ένταξη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών, και πιο συγκεκριμένα, χρηματοοικονομικών εννοιών όπως ο οικονομικός προϋπολογισμός, μπορεί να προσεγγιστεί με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, το μάθημα των μαθηματικών μπορεί να αποτελέσει ιδανική ευκαιρία για τη διδασκαλία συγκεκριμένων δεξιοτήτων, όπως η αναγνώριση και ορθή χρήση του χρήματος. Ωστόσο εγείρεται το ερώτημα κατά πόσο μπορούν τα παιδιά σε δεύτερο στάδιο να εφαρμόσουν τις αποκτηθείσες δεξιότητες σε πραγματικές καταστάσεις. Η ιστορία "Ο Samir κι ο προϋπολογισμός των γενεθλίων του"⁴⁴ αποτελεί πολύ καλό παράδειγμα του

⁴⁴ Barclays-Life skills, "Samir's birthday budget challenge"

συγκεκριμένου εκπαιδευτικού υλικού και δείχνει πώς μία ιστορία εμπνευσμένη από την πραγματική ζωή μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση της χρηματοοικονομικής έννοιας του οικονομικού προϋπολογισμού.

Χρήση απλής και κατανοητής γλώσσας

Όταν γίνεται σχεδιασμός ενός σχολικού προγράμματος σπουδών, στο οποίο προβλέπεται η συμπερίληψη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, είναι σημαντικό να εντοπιστούν μαθήματα και τρόποι διδασκαλίας που μπορούν να συνδυαστούν με τα χρηματοοικονομικά. Στο Victoria Academies Trust έχει τεθεί ένας αριθμός μαθησιακών στόχων που πρέπει να κατακτηθούν κατά τη διάρκεια της σχολικής σταδιοδρομίας των μαθητών/τριών ώστε να σημειωθεί ακαδημαϊκή πρόοδος. Στη συνέχεια, οι συγκεκριμένοι στόχοι αναθέτονται προοδευτικά ανά τάξη και εστιάζονται στην αναγνώριση και διαχείριση του χρήματος, αλλά και τη χρησιμότητά του στο πλαίσιο της κοινωνίας, την κατάρτιση προϋπολογισμού, την αποταμίευση, το εισόδημα, και τα έξοδα.

30 προγράμματα μαθημάτων για τη διδασκαλία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε μαθητές/τριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης⁴⁵

Πριν τα παιδιά ενηλικιωθούν και εισέλθουν στην κοινωνία, είναι ζωτικής σημασίας να έχουν απομοιώσει βασικές έννοιες που σχετίζονται με το χρήμα, όπως η συστηματική αποταμίευση και η υπεύθυνη κατανάλωση. Το χρήμα και γενικότερα ο χρηματοπιστωτικός κλάδος αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας και του τρόπου λειτουργίας της. Ως εκ τούτου, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να εντάσσεται όσο το δυνατόν πιο νωρίς στη ζωή του ατόμου. Η πρώτη επαφή με το χρήμα συνήθως γίνεται μέσω του μαθήματος των μαθηματικών, στο οποίο τίθενται οι βάσεις, μέσω της βασικής αριθμητικής και των μαθηματικών υπολογισμών, για τη μετέπειτα κατανόηση πιο σύνθετων χρηματοοικονομικών εννοιών. Στη συνέχεια, ακολουθεί μία σειρά δραστηριοτήτων και μαθησιακών προσεγγίσεων για την αποτελεσματική παράδοση μαθημάτων πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο, οι οποίες απευθύνονται σε διαφορετικές ηλικίες και αποσκοπούν στη διδασκαλία των οικονομικών θεμάτων με έξυπνο και διαδραστικό τρόπο.

1. Κατάστημα εντός σχολικής αίθουσας⁴⁶

<https://barclayslifeskills.com/help-others/lessons/money-skills-financial-literacy-challenge/>

⁴⁵ Grattan, S. (16 March 2022). "35 Lesson Plans to Teach Financial Literacy to Elementary Students", Teaching Expertise

⁴⁶ Hands on teaching ideas (3 August 2020). "Fun Financial Literacy for Kids"

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα προσφέρει την ευκαιρία στους/στις μαθητές/τριες να κατανοήσουν στην πράξη πώς διαμορφώνονται οι τιμές των προϊόντων και πώς αυτές ανταποκρίνονται στην πραγματική τους αξία. Το μόνο που χρειάζεται για να υλοποιηθεί η συγκεκριμένη ιδέα είναι να συγκεντρωθούν κάποια αντικείμενα διαφορετικής χρηματικής αξίας, όπως μολύβια, αφίσες, ένας υπολογιστής, ένας προβολέας, και στη συνέχεια ο/η δάσκαλος/λα να ζητήσει από την τάξη να μαντέψει πόσο κοστίζει το κάθε αντικείμενο. Αφού απαντήσουν οι μαθητές/τριες, ο/η δάσκαλος/λα μπορεί να προχωρήσει στην καταγραφή των τιμών των αντικειμένων στον πίνακα και να ακολουθήσει ανοιχτή συζήτηση στην τάξη.

2. Κατηγοριοποίηση κερμάτων ανάλογα με την αξία τους⁴⁷

Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό παιχνίδι είναι αρκετά εύκολο και μπορεί να προσαρμοστεί ώστε να ανταποκρίνεται στις μαθησιακές ανάγκες των μαθητών/τριών διαφορετικών ηλικιών. Πιο συγκεκριμένα, το μόνο που απαιτείται είναι η τοποθέτηση διαφορετικών κερμάτων σε ένα δοχείο, τα οποία θα πρέπει στη συνέχεια τα παιδιά να κατατάξουν σε διαφορετικές ομάδες ανάλογα με την αξία τους. Στη συνέχεια, ο/η δάσκαλος/λα μπορεί να γράψει στον πίνακα διαφορετικά χρηματικά ποσά και να ζητήσει από τους/τις μαθητές/τριες να συγκεντρώσουν το αντίστοιχο ποσό κάθε φορά από το σύνολο των κερμάτων που έχουν στη διάθεσή τους. Κατόπιν, ο/η δάσκαλος/λα μπορεί να εξηγήσει πώς το ίδιο ποσό μπορεί να προκύψει μέσα από εναλλακτικούς συνδυασμούς κερμάτων.

3. Ψάχνοντας για κέρματα μέσα στη ζύμη⁴⁸

Οι δραστηριότητες που εκμεταλλεύονται τις αισθήσεις αποτελούν μία αποτελεσματική εκπαιδευτική προσέγγιση για να αποκτήσει ένα σοβαρό μάθημα λίγο παραπάνω ενδιαφέρον. Το μόνο που χρειάζεται για τη ζύμη είναι λίγο αλεύρι και βρεφικό λάδι. Στη συνέχεια, αφού ο/η δάσκαλος/λα κρύψει διάφορα κέρματα στο εσωτερικό της, προτρέπει τα παιδιά να παίξουν με τη ζύμη ώστε να βρουν τα κρυμμένα κέρματα και κατόπιν να τα μετρήσουν για να δουν πόσα έχουν συγκεντρώσει.

4. Οι μαθητές/τριες “ανοίγουν” σούπερ μάρκετ!⁴⁹

Για τη δημιουργία ενός αυτοσχέδιου σούπερ μάρκετ, το κάθε παιδί μπορεί να φέρει στην τάξη από ένα προϊόν και στη συνέχεια, να στηθούν στην τάξη ράφια με ετικέτες τιμών, στις οποίες θα αναγράφεται το κάθε προϊόν και η αντίστοιχη τιμή του. Ο στόχος των παιδιών θα είναι να τοποθετήσουν σωστά τα προϊόντα στα ράφια και στη συνέχεια,

⁴⁷ Evans, S. “Free coin sorting and matching printables”, Fantastic Fun and Learning

⁴⁸ Currie, J. (24 March 2022). “Easy 2 ingredient cloud dough-ready in 5 minutes”, Happy hooligans

⁴⁹ McDonald, A. (22 September 2011). “Pretend play grocery store”, No time for flash cards

ο/η δάσκαλος/λα μπορεί να ξεκινήσει μία συζήτηση γύρω από τις έννοιες του προϋπολογισμού, των εκπτώσεων, και των έξυπνων αγορών.

5. Παίζοντας με ζάρια⁵⁰

Το μόνο που χρειάζεται το συγκεκριμένο παιχνίδι είναι 2-3 ζάρια και πολλά κέρματα μικρής αξίας. Με τη σειρά, οι μαθητές/τριες ρίχνουν τα ζάρια και, ανάλογα με τον αριθμό που θα τυχαίνει κάθε φορά, θα πρέπει να δίνουν τα σωστά κέρματα για να συμπληρώσουν το αντίστοιχο ποσό.

6. Τιμές των προϊόντων και η πρακτική της στρογγυλοποίησης⁵¹

Η κατανόηση της πρακτικής της στρογγυλοποίησης αποτελεί σημαντική δεξιότητα για το μέλλον των παιδιών, όταν θα κληθούν να αναλάβουν την ευθύνη για τη διαχείριση της οικονομικής τους κατάστασης. Πιο συγκεκριμένα, είναι σημαντικό να αντιληφθούν τα παιδιά από μικρή ηλικία ότι αν και σε μία ετικέτα μπορεί να αναγράφεται η τιμή €1.99, και η τιμή ξεκινάει με τον αριθμό 1, αυτό δε συνεπάγεται ότι η τιμή προσεγγίζει την αντίστοιχη αξία. Στη συνέχεια, μπορούν να τοποθετηθούν ετικέτες τιμών σε αντικείμενα εντός της σχολικής αίθουσας και να ζητηθεί από τα παιδιά να στρογγυλοποιήσουν τις αναγραφόμενες τιμές.

7. Η κατανόηση της έννοιας της πιστοληπτικής ικανότητας και της έννοιας των τόκων⁵²

Η έννοια των τόκων ίσως να φανεί λίγο σύνθετη για τους/τις μαθητές/τριες του δημοτικού, ωστόσο αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό μάθημα για τη μετέπειτα ζωή τους και την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της πίστωσης. Το εισαγωγικό αυτό μάθημα διδάσκει στους/στις μαθητές/τριες τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του τραπεζικού δανεισμού.

8. Προϋπολογισμός και αποταμίευση⁵³

Αυτό το σύστημα επιβράβευσης καλής συμπεριφοράς, εκτός του ότι βοηθάει στην καλή διαχείριση της τάξης, ενθαρρύνει τους/τις μαθητές/τριες να θέτουν βραχυπρόθεσμους χρηματοοικονομικούς στόχους και παράλληλα να θέσουν σε εφαρμογή την πρακτική της αποταμίευσης ώστε να μπορέσουν στο μέλλον να αγοράσουν πράγματα που επιθυμούν. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν ψεύτικα χρήματα και να οριστούν τα

⁵⁰ Larson, J. "Math games using dice", The teacher next door

⁵¹ Jones, A. (July 7, 2019), "A lesson plan to teach rounding by 10s", ThoughtCo.

⁵² Gomez, I. "Financial literacy-credit is borrowing money with interest", Pinterest.

⁵³ Hands on teaching ideas (1 June 2018). "Money math game"

χρηματικά ποσά που πρέπει να συγκεντρώσουν τα παιδιά για να αγοράσουν είδη γραφικής ύλης για την αίθουσα.

9. Πάγκος με ντόνατ⁵⁴

Αυτό το διαδραστικό μάθημα αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της συζήτησης γύρω από τη λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων και την έννοια του προϋπολογισμού. Για τις ανάγκες του συγκεκριμένου μαθήματος, μπορεί να στηθεί ένας πάγκος (πραγματικός ή χάρτινος) με χάρτινες κατασκευές ντόνατ διαφορετικών γεύσεων και με διαφορετικές γαρνιτούρες ώστε να έχουν τα παιδιά μία πληθώρα επιλογών. Το κάθε παιδί θα έχει ένα ποσό χρημάτων για να αγοράσει ένα ντόνατ, αλλά θα πρέπει να αποφασίσει ποια γεύση και γαρνιτούρα μπορεί να αγοράσει ανάλογα με τα χρήματα που διαθέτει.

10. Επιθυμίες έναντι αναγκών⁵⁵

Οι μαθητές/μαθήτριες, καθώς μεγαλώνουν και αναλαμβάνουν σε ολοένα και μεγαλύτερο βαθμό τον έλεγχο της διαχείρισης των οικονομικών τους, μαθαίνουν τη διαφορά μεταξύ των επιθυμιών και των αναγκών. Στο πλαίσιο αυτό, οι διδάσκοντες μπορούν να θέσουν στους/στις μαθητές/τριες μία πληθώρα υποθετικών σεναρίων για να τους βοηθήσουν να κατανοήσουν ποιες αγορές καλύπτουν πραγματικές ανάγκες και ποιες καλύπτουν επιθυμίες και άρα μπορούν να αναβληθούν για το μέλλον, σε περίπτωση που τα διαθέσιμα χρήματά τους είναι περιορισμένα.

11. Το χρήμα στον πραγματικό κόσμο⁵⁶

Σε έναν κόσμο που έχει κυριευθεί από τη χρήση τραπεζικών καρτών και τις ανέπαφες συναλλαγές, τα παιδιά, αλλά και οι ενήλικες, μπορούν εύκολα να λησμονήσουν το γεγονός ότι το ποσό που αναγράφεται στην ταμειακή μηχανή αντιστοιχεί σε πραγματικά χρήματα. Προκειμένου να κατανοήσουν στην πράξη τα παιδιά ότι η πληρωμή μέσω τραπεζικών καρτών έχει πραγματικό αντίκρισμα στους λογαριασμούς των γονιών τους, οι δάσκαλοι/λες μπορούν να αναθέσουν στα παιδιά να επισκεφτούν το σούπερ μάρκετ με τους γονείς ή όσους έχουν αναλάβει τη φροντίδα τους, να καταγράψουν τα προϊόντα που αγόρασαν, καθώς και το τελικό ποσό που πληρώθηκε στο ταμείο. Στη συνέχεια, μπορούν να μοιραστούν αν επιθυμούν, την εμπειρία τους στην τάξη ώστε να αναπτυχθεί μία ανοιχτή συζήτηση γύρω από τις τιμές των προϊόντων και τους παράγοντες που οδηγούν στη διαμόρφωσή τους.

⁵⁴ The kindergarten connection. "Donut shop math".

⁵⁵ Personal financial literacy bundle: kindergarten & first grade (Money & Income), Teachers pay teachers.

⁵⁶ Braun, E. & Donovan, S. (30 July 2018). "Fun ways to get kids interested in financial literacy", Free spirit publishing.

12. Πραγματοποίηση συναλλαγών και λήψη αποφάσεων⁵⁷

Οι περισσότεροι/ες δάσκαλοι/λες καλούνται να αποφασίσουν πολλές φορές το βαθμό στον οποίο θα ενδώσουν στις επιθυμίες των μαθητών/τριών τους. Το συγκεκριμένο μάθημα, το οποίο απευθύνεται σε λίγο μεγαλύτερες ηλικίες και εστιάζεται στις συναλλαγές, δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να ανταλλάξουν τον ελεύθερο χρόνο τους, τα παιχνίδια τους, τη γραφική τους ύλη, και άλλα πράγματα για κάτι που θέλουν ακόμα περισσότερο. Το συγκεκριμένο μάθημα συμβάλλει στην κατανόηση των μαθητών/τριών γύρω από το κόστος και τα οφέλη που προκύπτουν ως αποτέλεσμα των συναλλαγών.

13. Αφίσα χρηματοοικονομικών στόχων⁵⁸

Αυτή η εργασία καλλιτεχνικής φύσης μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά στο πρόγραμμα σπουδών για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση και να ενθαρρύνει την ενεργή ενασχόληση, τον προγραμματισμό, και τη δημιουργικότητα των μαθητών/τριών. Οι δάσκαλοι/λες μπορούν να ζητήσουν από τα παιδιά να σκεφτούν πέντε πράγματα που θα ήθελαν να αγοράσουν όταν ενηλικιωθούν. Στη συνέχεια, μπορούν να σχεδιάσουν ή να εκτυπώσουν εικόνες των μελλοντικών τους επιθυμιών, να φτιάξουν ένα κολλάζ, και να προσπαθήσουν να εκτιμήσουν το χρηματικό ποσό που θα πρέπει να αποταμιεύσουν και τον αντίστοιχο οικονομικό προγραμματισμό που θα πρέπει να κάνουν για να συγκεντρώσουν τα απαραίτητα χρήματα για τις εν λόγω αγορές.

14. Η σημασία του να μοιράζεσαι όσα έχεις⁵⁹

Τα χρήματα πρέπει να χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: χρήματα προς αποταμίευση, χρήματα για κατανάλωση, και χρήματα για δωρεά. Τα παιδιά μπορούν να μάθουν τη σημασία της δωρεάς και τους λόγους για τους οποίους πρέπει να μοιράζονται όσα έχουν με την οικογένεια και τους φίλους τους. Για τη διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος, οι δάσκαλοι/λες μπορούν να χρησιμοποιήσουν καραμέλες ή σνακ, τα οποία τα παιδιά θα πρέπει να μοιραστούν με τους/τις συμμαθητές/τριές τους ώστε να κατανοήσουν τη σημασία της προσφοράς.

⁵⁷ Morris, G. (10 February 2023). "Financial literacy for kids", In Charge Debt solutions

⁵⁸ Teacher's guide. Lesson two: Spending plans, In Charge Debt Solutions

⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=b7I-cWvlrTA>

15. Υποθετικά σενάρια αποταμίευσης και προγραμματισμού⁶⁰

Το συγκεκριμένο μάθημα βοηθάει τους/τις μαθητές/τριες να κατανοήσουν τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει το χρήμα στη ζωή των ανθρώπων, ο οποίος εκτείνεται πέρα από την αγορά φαγητού, ηλεκτρονικών παιχνιδιών κλπ., καλύπτοντας πιο σύνθετες ανάγκες του ατόμου, όπως η αποταμίευση και ο οικονομικός προγραμματισμός για το μέλλον. Στο πλαίσιο αυτό, οι δάσκαλοι/λες μπορούν να ζητήσουν από τα παιδιά να τους/τις βοηθήσουν να καταγράψουν στον πίνακα μία σειρά από υποθετικά σενάρια και περιστατικά τα οποία θα μπορούσαν ενδεχομένως να προκύψουν κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου και να οδηγήσουν σε ανεπάντεχα έξοδα. Ως εκ τούτου, τα παιδιά θα κατανοήσουν καλύτερα τη σημασία της ύπαρξης ενός ταμείου έκτακτης ανάγκης, που θα λειτουργήσει σαν δίχτυ ασφαλείας σε τέτοιες περιπτώσεις.

16. Έλεγχος τιμών⁶¹

Το συγκεκριμένο μάθημα είναι πολύ σημαντικό για τους/τις μαθητές/μαθήτριες μικρής ηλικίας, καθώς θα τους βοηθήσει μελλοντικά στη ζωή τους να δαπανούν λιγότερα χρήματα μέσα από την υιοθέτηση της έξυπνης κατανάλωσης. Ο βασικός σκοπός της συγκεκριμένης δραστηριότητας είναι να κατανοήσουν τα παιδιά τον αντίκτυπο που έχει η σύγκριση των τιμών των προϊόντων πριν από οποιαδήποτε αγορά ή αλλιώς, η έρευνα αγοράς, στα συνολικά χρήματα που διαθέτουν προς κατανάλωση. Πιο συγκεκριμένα, οι καταναλωτές/τριες, για δικό τους όφελος, θα πρέπει να συγκρίνουν τις τιμές των προϊόντων που επιθυμούν να αγοράσουν, σε φυσικά καταστήματα ή σε καταστήματα στο διαδίκτυο, προτού λάβουν κάποια τελική απόφαση, ώστε να εντοπίζουν κάθε φορά την πιο οικονομική τιμή.

17. Έξυπνες καταναλωτικές συνήθειες⁶²

Στο πλαίσιο αυτής της δραστηριότητας οι δάσκαλοι/λες καλούν τους/τις μαθητές/τριες να καταγράψουν γυρνώντας στο σπίτι, όλα τα αντικείμενα που είτε έχουν αγοράσει οι ίδιοι/ες είτε έχουν ζητήσει να τους αγοράσουν οι γονείς τους, και στη συνέχεια να ξεχωρίσουν ποια από αυτά τα αντικείμενα δε χρησιμοποιούν πλέον. Όταν φέρουν τη λίστα στην τάξη, ο/η δάσκαλος/λα μπορεί να τους βοηθήσει να υπολογίσουν κατά προσέγγιση τη συνολική αξία των αντικειμένων που περιλαμβάνει η λίστα τους, ώστε να καταλάβουν πού πρέπει να δαπανούν τα χρήματά τους στο μέλλον και ποιες αγορές είναι προτιμότερο να αποφεύγουν.

⁶⁰ Grossman, A. "Teaching kids to save money? 15 saving tips for kids", Money prodigy

⁶¹ Best buys-comparing prices, Teachers pay teachers.

⁶² Lively, S. (8 April 2018). "35 ways to teach kids about money", One time through.

18. Πώς κερδίζονται τα χρήματα;⁶³

Προκειμένου τα παιδιά να κατανοήσουν πώς αποκτούνται τα χρήματα, οι δάσκαλοι/λες μπορούν να ορίσουν μία χρηματική ανταμοιβή για την ολοκλήρωση κάποιων δραστηριοτήτων στο πλαίσιο των μαθημάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Προτού ξεκινήσουν όμως τα παιδιά, είναι σημαντικό να καταστούν πλήρως σαφείς στους/στις μαθητές/τριες οι προϋποθέσεις που πρέπει να καλυφθούν προκειμένου να ανταμειφθούν. Στη συνέχεια, μπορεί να οριστεί ένας συγκεκριμένος χρόνος για την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων και στο τέλος να ανταμειφθούν δίκαια για την προσπάθειά τους. Στόχος του συγκεκριμένου μαθήματος είναι να αποκτήσουν τα παιδιά την ικανοποίηση της εκπλήρωσης ενός στόχου και να κατανοήσουν της σημασία της υπευθυνότητας, μέσα από την ανάληψη συγκεκριμένων καθηκόντων.

19. Βόλτα στα μαγαζιά⁶⁴

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα παρέχει την ευκαιρία στα παιδιά να διευρύνουν την αντίληψή τους πέραν των ορίων της σχολικής αίθουσας και να βελτιώσουν την ικανότητά τους όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων. Πιο συγκεκριμένα, κάθε παιδί θα έχει μία λίστα με αριθμούς τους οποίους θα πρέπει να αναζητήσει στις ετικέτες των τιμών στα προϊόντα του σούπερ μάρκετ και στη συνέχεια, αν θέλει, μπορεί να αγοράσει ενδεικτικά ένα ή δύο προϊόντα και να τα φέρει στην τάξη. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη της αντίληψης των παιδιών γύρω από τις τιμές και το κόστος των προϊόντων.

20. Ποιήματα και τραγούδια για το χρήμα⁶⁵

Υπάρχει πληθώρα εύκολων και απλών τραγουδιών και ποιημάτων σχετικά με το χρήμα, τα οποία μπορούν να συμπεριληφθούν στα μαθήματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για την καλύτερη κατανόηση και εμπέδωση χρηματοοικονομικών εννοιών, με ευχάριστο και διασκεδαστικό τρόπο.

⁶³ Homer, H. (30 July 2013). "Kids and money: It's about respect.", kidsactivities.com

⁶⁴ Alter-Rasche, D. (11 April 2012). "Shopping trip number hunt", Learn with play at home.

⁶⁵ Kilpatrick-Mascott, A. (14 May 2010). "Money poems, money songs: fun ways to teach kids about money", Teach mama.

21. Δραστηριότητα που σχετίζεται με τις τράπεζες⁶⁶

Οι μαθητές/τριες του δημοτικού, στο πλαίσιο της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, οφείλουν να διδαχθούν σχετικά με το θεσμό των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και τον τρόπο λειτουργίας τους, και παράλληλα να κατανοήσουν τη σημασία της διαφύλαξης των χρημάτων τους. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για τους/τις δασκάλους/λες να διδάξουν στους/στις μαθητές/τριες το σκοπό, το κόστος, και τα οφέλη της τοποθέτησης των χρημάτων στην τράπεζα. Ανάλογα με την ηλικία των παιδιών στα οποία απευθύνεται η δραστηριότητα, μπορεί να αυξηθεί αντίστοιχα ο βαθμός δυσκολίας των πράξεων που θα πρέπει να υπολογιστούν.

22. Δανεισμός χρημάτων⁶⁷

Ο δανεισμός χρημάτων συνίσταται στην προσωρινή απόκτηση ενός χρηματικού ποσού με αντάλλαγμα την πληρωμή τόκων στην τράπεζα για τη χρήση του δικαιώματος αυτού. Τα περισσότερα αν όχι όλα τα παιδιά, όταν φτάνουν στο δημοτικό, συνήθως έχουν δανείσει ή έχουν δανειστεί κάποιο αντικείμενο από τους φίλους τους. Ο/Η δάσκαλος/λα μπορεί επομένως, να τους ζητήσει να μοιραστούν με την υπόλοιπη τάξη την εμπειρία τους αυτή και στη συνέχεια να ακολουθήσει συζήτηση γύρω από τον καλό και τον κακό δανεισμό και τα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται για να θεωρείται κάποιος συνεπής στις δανειακές υποχρεώσεις του.

23. Αλφαριθμητισμός γύρω από τις πιστωτικές κάρτες⁶⁸

Προκειμένου τα παιδιά να καταλάβουν πλήρως την έννοια των τραπεζικών καρτών και τον τρόπο λειτουργίας τους, ώστε να μη βρεθούν προ τετελεσμένου στη μετέπειτα ζωή τους, μπορούν να συμπεριληφθούν στο πλαίσιο των μαθημάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης επιτραπέζια παιχνίδια και παιχνίδια με κάρτες τα οποία θα παρέχουν την ευκαιρία στους/στις μαθητές/τριες να κατανοήσουν τα οφέλη και το κόστος που περικλείει η χρήση τραπεζικών καρτών με διασκεδαστικό τρόπο!

⁶⁶ Lynette, R. & Noack, C. "Personal financial literacy for elementary students", Minds in bloom

⁶⁷ Lynette, R. & Noack, C. "Personal financial literacy for elementary students", Minds in bloom

⁶⁸ Grossman, A., "3 games to teach kids about credit (how to explain credit to a child)", Money prodigy.

24. Εξάσκηση πραγματοποίησης συναλλαγών σε ATM⁶⁹

Πλέον, η πλειοψηφία των ατόμων χρησιμοποιεί ATM κυρίως για καταθέσεις και αναλήψεις, αλλά και πλήθος άλλων συναλλαγών, καθώς παρέχει διευκόλυνση και ταχύτητα στη διεκπεραίωση των υποχρεώσεών τους. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό τα νέα παιδιά να εξοικειωθούν με τον τρόπο λειτουργίας τους από μικρή ηλικία, ώστε να μη δυσκολευθούν να εντάξουν τη χρήση τους στην καθημερινότητά τους όταν ενηλικιωθούν. Για το σκοπό αυτού του μαθήματος, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα παιχνίδι ATM, το οποίο θα προσελκύσει σίγουρα το ενδιαφέρον των μικρών μαθητών/τριών.

25. Χρωματιστά κέρματα⁷⁰

Προκειμένου να υπάρξει εναλλαγή δραστηριοτήτων στο πλαίσιο παροχής της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, οι μαθητές/τριες μπορούν κατά τη διάρκεια του μαθήματος να ασχοληθούν με χειροτεχνίες, οι οποίες θα ελαφρύνουν το σοβαρό τόνο του μαθήματος. Ενδεικτικά, μπορούν να σχεδιάσουν και να ζωγραφίσουν κέρματα με διαφορετικά χρώματα και σχέδια της αρεσκείας τους.

26. Πίνακας εργασιών⁷¹

Ο πίνακας εργασιών μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο τόσο για τους/τις δασκάλους/λες όσο και για τους γονείς, συμβάλλοντας στην ανάληψη καθηκόντων από τα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, όταν τα παιδιά θέλουν να παραλείψουν μία δραστηριότητα στο μάθημα ή να κάνουν διάλειμμα ή ζητούν από τους γονείς τους να τους δώσουν χρήματα, μπορούν να συμβουλευόνται τον πίνακα και να αναλαμβάνουν τη διεκπεραίωση μικροεργασιών τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι, μετά την ολοκλήρωση των οποίων θα επιλέγουν αν θα λάβουν ως ανταμοιβή χρήματα ή την απαλλαγή από κάποια δραστηριότητα. Με αυτόν τον τρόπο, θα μάθουν να λαμβάνουν έξυπνες αποφάσεις και θα κατανοήσουν καλύτερα την έννοια της ανταλλαγής.

27. Λεξιλόγιο χρηματοοικονομικών όρων⁷²

Για την καλύτερη παράδοση των μαθημάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, είναι σημαντικό οι διδάσκοντες να εντάσσουν στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών χρήσιμους χρηματοοικονομικούς όρους. Κάποιες λέξεις θα είναι εύκολες στην

⁶⁹ Holtrop, B. "Classroom ATM machine and entering pins", Breezy special ed.

⁷⁰ Dees, S. (4 January 2018). "Penny spinners-toy tops that kids can make!", Frugal fun for boys and girls.

⁷¹ Nystul, J. (2 September 2016). "A clever and easy way to deal with your kids asking for money", One good thing.

⁷² Dupre, K. "5 tools for teaching personal financial literacy", Teacher trap.

επεξήγηση, ενώ οι πιο σύνθετες ίσως γίνουν πιο εύκολα κατανοητές από τα παιδιά με την παράλληλη χρήση παραδειγμάτων και οπτικών βοηθημάτων. Οι δάσκαλοι/λες μπορούν να δοκιμάσουν να χρησιμοποιούν κατ' επανάληψη τις λέξεις κατά τη διάρκεια των μαθημάτων ώστε να δουν αν οι μαθητές/τριες θα τις αφομοιώσουν με μεγαλύτερη ευκολία.

28. Λήψη έξυπνων αποφάσεων⁷³

Υπάρχει διαθέσιμο σημαντικό εκπαιδευτικό υλικό το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους/τις δασκάλους/λες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση για να βοηθήσουν τα παιδιά στην εξάσκηση λήψης έξυπνων αποφάσεων σχετικά με το χρήμα. Για παράδειγμα, η κατανόηση της έννοιας της αναβαλλόμενης ευχαρίστησης είναι κυρίαρχη έννοια η οποία συνδέεται άμεσα με τη λήψη των ορθών χρηματοοικονομικών αποφάσεων και την έννοια της χρηματοοικονομικής υπευθυνότητας.

29. Η έννοια της δωρεάς και της φιλανθρωπίας⁷⁴

Προκειμένου τα παιδιά να αντιληφθούν πλήρως το εύρος των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει η χρηματοοικονομική υπευθυνότητα στο πλαίσιο της κοινωνίας, οφείλουν να αναπτύξουν ενσυναίσθηση και να κατανοήσουν τη σημασία της κοινωνικής ανταπόδοσης και της παροχής φροντίδας σε όσους έχουν ανάγκη. Κάποιες πράξεις αλληλεγγύης αποτελούν μέρος της συνεισφοράς των ανθρώπων στην κοινωνία και ως εκ τούτου, δε νοείται χρηματική ανταμοιβή για την εκπλήρωσή τους. Στο πλαίσιο του ιδιαίτερα σημαντικού αυτού μαθήματος, οι δάσκαλοι/λες μπορούν να προτείνουν στα παιδιά να δωρίσουν προαιρετικά ένα μικρό μέρος από το χαρτζιλίκι τους σε φιλανθρωπική οργάνωση της επιλογής τους.

30. Αφίσα επαγγελματικού προσανατολισμού⁷⁵

Για την πλειοψηφία των ανθρώπων, τα χρήματα που κερδίζουν μέσα από την εργασία τους αποτελούν σημαντική πηγή των εισοδημάτων τους. Ως εκ τούτου, τα παιδιά θα πρέπει να αρχίσουν από μικρή ηλικία να εξερευνούν τα διάφορα πιθανά επαγγέλματα που μπορούν να ακολουθήσουν στο μέλλον. Οι διδάσκοντες μπορούν να συμβάλουν στην αναζήτηση αυτή των μικρών μαθητών/τριών δίνοντάς τους ένα ερωτηματολόγιο που θα τους καθοδηγήσει να φανταστούν το επαγγελματικό τους μέλλον.

⁷³ http://www.moneyasyoulearn.org/tasks/delayed-gratification/?bid=k-2_delayedgratification

⁷⁴ Bernard, S. (2 October 2013). "6 invaluable lesson community service teaches your child", Cafemom.

⁷⁵ Good, P. My career, Pinterest

Κεφάλαιο 5

Εμπειρικά ευρήματα

Για την περαιτέρω διερεύνηση του αντικειμένου που εξετάζεται στην παρούσα εργασία, πραγματοποιήσα έρευνα σε μαθητές/τριες του Αρσακείου Δημοτικού Σχολείου Εκάλης, προκειμένου να διερευνηθεί το επίπεδο χρηματοοικονομικών τους γνώσεων. Για το σκοπό αυτό, μοιράστηκε σε δείγμα 33 μαθητών/τριών, 21 αγοριών και 12 κοριτσιών, ένα ερωτηματολόγιο με συνολικά 23 ερωτήσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι πρώτες 9 ερωτήσεις αφορούσαν δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, ενώ οι επόμενες 11 εξέταζαν τις γνώσεις των μαθητών/τριών πάνω σε χρηματοοικονομικά θέματα τα οποία συνάδουν με την ηλικία και το γνωσιακό επίπεδό τους. Τέλος, οι τελευταίες 3 ερωτήσεις είχαν ως σκοπό τη διερεύνηση των αισθημάτων των μαθητών/τριών σχετικά με το χρήμα και αν και σε ποιο βαθμό επιθυμούν να αποκτήσουν περαιτέρω εκπαίδευση πάνω σε χρηματοοικονομικά θέματα στο μέλλον, είτε εντός είτε εκτός του σχολικού πλαισίου, και ποια θέματα θα τους/τις ενδιέφεραν να μάθουν συγκεκριμένα.

Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών που απάντησαν στις δημογραφικές ερωτήσεις διαμένουν στην περιφέρεια Αττικής (δύο παιδιά δεν απάντησαν στην ερώτηση αυτή), ενώ όπως ήδη αναφέρθηκε 21 (63,6%) από αυτά ήταν αγόρια και τα υπόλοιπα 12 (36,4%) ήταν κορίτσια. Επίσης, το σύνολο των μαθητών/τριών του δείγματος είναι Ελληνικής εθνικότητας. 26 από το σύνολο των παιδιών απάντησαν ότι μιλούν μόνο ελληνικά στο σπίτι (78,8%), 5 από αυτά απάντησαν ότι μιλούν εκτός από ελληνικά και αγγλικά στο σπίτι τους περιβάλλον (15,2%), ενώ 2 απάντησαν ότι εκτός από ελληνικά, μιλούν επιπλέον αγγλικά και γαλλικά στο σπίτι τους (6,06%).

Από τα 33 παιδιά, μόλις 1 παιδί απάντησε ότι ο πατέρας του είναι κάτοχος απολυτηρίου δημοτικού (3,03%), 3 παιδιά απάντησαν ότι ο πατέρας τους είναι κάτοχος απολυτηρίου Λυκείου (9,09%), 5 απάντησαν ότι είναι κάτοχος πτυχίου πανεπιστημίου (15,2%), 7 απάντησαν ότι είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος (21,2%), 2 ότι είναι κάτοχος διδακτορικού διπλώματος (6,06%), ενώ 15 απάντησαν ότι δε γνωρίζουν ή δεν απαντούν στη συγκεκριμένη ερώτηση (45,4%). Όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας τους, 2 παιδιά απάντησαν ότι η μητέρα τους είναι κάτοχος απολυτηρίου δημοτικού (6,06%), 5 απάντησαν ότι είναι κάτοχος πτυχίου πανεπιστημίου (15,2%), 6 ότι είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος (18,2%), 6 ότι είναι κάτοχος διδακτορικού διπλώματος (18,2%), 1 ότι η μητέρα του δεν έχει λάβει καμία επίσημη εκπαίδευση (3,03%), ενώ 13 δε γνώριζαν ή δε θέλησαν να απαντήσουν στη συγκεκριμένη ερώτηση (39,4%).

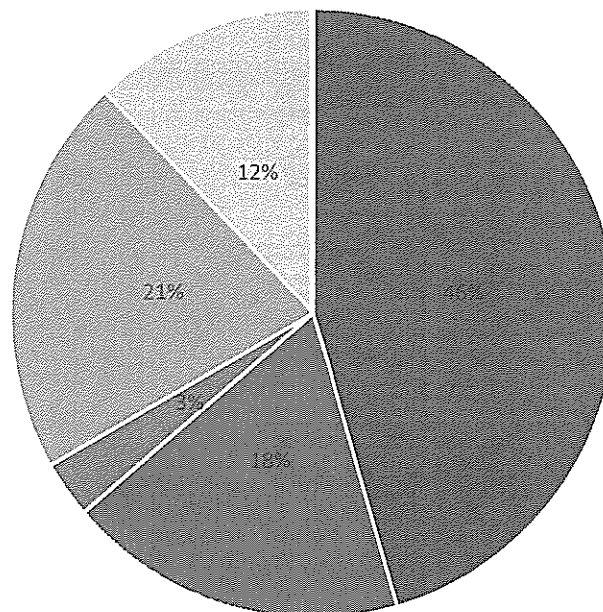
Όσον αφορά το επάγγελμα του πατέρα τους, από τους/τις ερωτηθέντες/ερωτηθείσες μαθητές/τριες, 13 απάντησαν ότι ο πατέρας τους είναι ιδιωτικός υπάλληλος (39,4%), 2 ότι είναι δημόσιος υπάλληλος (6,06%), 14 ότι είναι ελεύθερος επαγγελματίας (42,4%), ενώ 4 απάντησαν ότι δε γνωρίζουν/δεν απαντούν (12,12%). Όσον αφορά το επάγγελμα της μητέρας, 16 παιδιά απάντησαν ότι η μητέρα τους είναι ιδιωτική υπάλληλος (48,5%), 5 ότι είναι δημόσια υπάλληλος (15,15%), 9 ότι είναι ελεύθερη επαγγελματίας (27,3%), 1 ότι η μητέρα του είναι συνταξιούχος (3,03%), και 2 δε γνώριζαν ή δε θέλησαν να απαντήσουν στη συγκεκριμένη ερώτηση (6,06%). Στην ερώτηση σχετικά με το αν λαμβάνουν ή όχι χαρτζιλίκι, 18 παιδιά απάντησαν ότι

λαμβάνουν (54,6%), 14 απάντησαν ότι δε λαμβάνουν (42,4%), ενώ ένα παιδί δεν απάντησε στη συγκεκριμένη ερώτηση (3,03%).

Στο επόμενο τμήμα του ερωτηματολογίου, το οποίο περιλάμβανε ερωτήσεις χρηματοοικονομικού χαρακτήρα, όταν οι μαθητές/τριες ερωτήθηκαν πού θεωρούν ότι πρέπει να φυλάσσουν τα χρήματά τους, 15 παιδιά (45,5%) απάντησαν ότι πρέπει να φυλάσσονται στον κουμπαρά τους (6 κορίτσια-9 αγόρια), 6 (18,18%) ότι πρέπει να φυλάσσονται στο πορτοφόλι τους (1 κορίτσι-8 αγόρια), 1 (3,03%) ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται κάτω από το στρώμα (αγόρι), 7 (21,2%) παιδιά απάντησαν ότι θα πρέπει να τοποθετούνται σε έναν κοινό λογαριασμό που διατηρούν με τους γονείς τους (4 κορίτσια-3 αγόρια), ενώ 4 (12,12%) ότι δε γνωρίζουν/δεν απαντούν (1 κορίτσι -3 αγόρια).

Γράφημα 1- Ερώτηση 10

Κατά την γνώμη σου, πού θα πρέπει να τοποθετείς τα χρήματά σου;

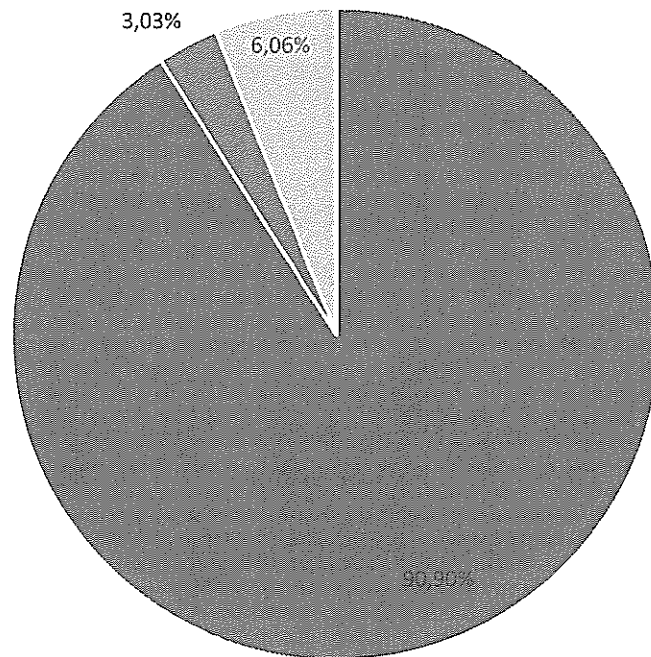

- Στον κουμπαρά μου
- Στο πορτοφόλι μου
- Κάτω από το στρώμα μου
- Σε κοινό λογαριασμό με τους γονείς μου
- Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 11, η οποία ρωτούσε τα παιδιά ποιο είναι το νόμισμα στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, τα 30 παιδιά (90,9%) απάντησαν σωστά ότι είναι το ευρώ (12 κορίτσια-18 αγόρια), ένα παιδί (3,03%) απάντησε ότι είναι το δολάριο (αγόρι), ενώ 2 παιδιά (6,06%) δεν απάντησαν στην ερώτηση (αγόρια).

Γράφημα 2 – Ερώτηση 11

Ποιο είναι το νόμισμα που χρησιμοποιούν οι περισσότερες χώρες της ΕΕ;

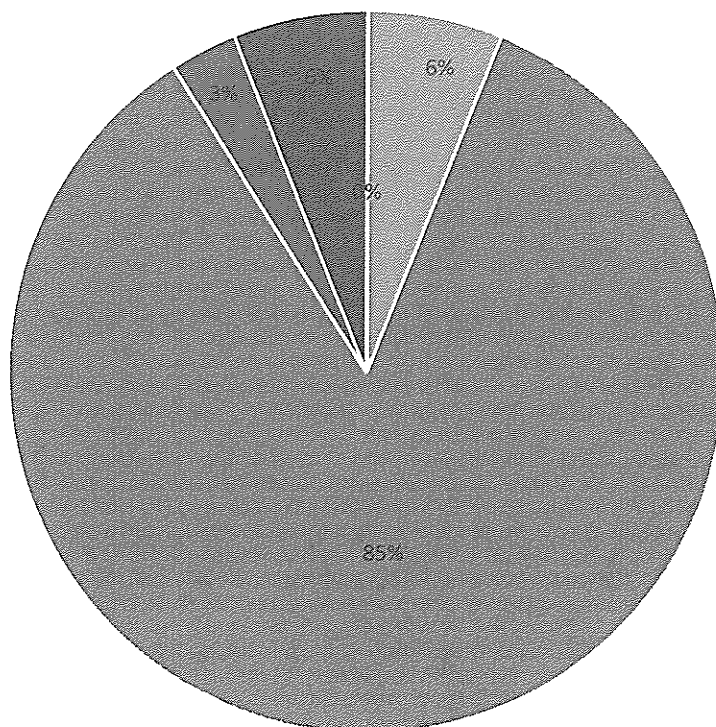

■ Η λίρα ■ Το ευρώ ■ Το δολάριο ■ Το γιεν ◌ Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 12 που αφορούσε την αποταμίευση και τον υπολογισμό των χρημάτων που θα έχουν συγκεντρωθεί σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, 28 παιδιά (84,8%) απάντησαν σωστά (11 κορίτσια – 17 αγόρια), 3 παιδιά (9,09%) απάντησαν λάθος (ένα κορίτσι-2 αγόρια), ενώ 2 παιδιά (6,06%) δεν απάντησαν καθόλου.

Γράφημα 3-Ερώτηση 12

Αν κάποιος αποταμιεύσει 0,5 ευρώ την ημέρα, πόσα χρήματα θα έχει μαζέψει σε έναν χρόνο (365 ημέρες;)

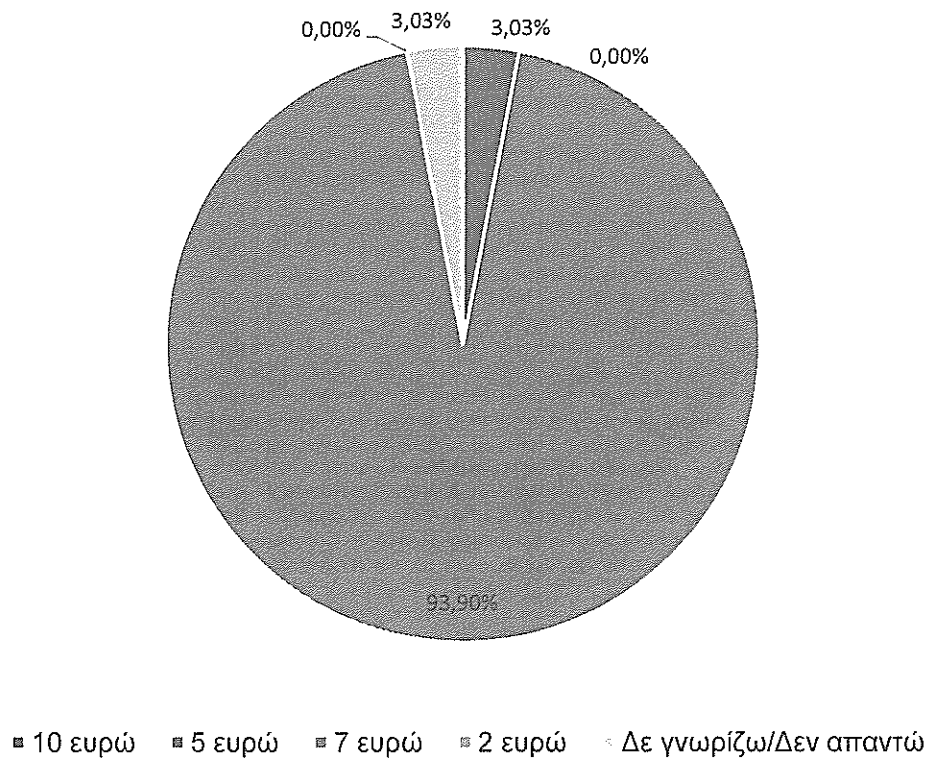

120 ευρώ ■ 80,50 ευρώ ■ 182,50 ευρώ ■ 360 ευρώ ■ Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 13 που επίσης αφορούσε την αποταμίευση, τα 31 παιδιά (93,9%) απάντησαν σωστά (12 κορίτσια-19 αγόρια), ένα άτομο (3,03%) απάντησε λάθος (αγόρι), ενώ ένα παιδί (3,03%) δεν απάντησε καθόλου (αγόρι).

Γράφημα 4- Ερώτηση 13

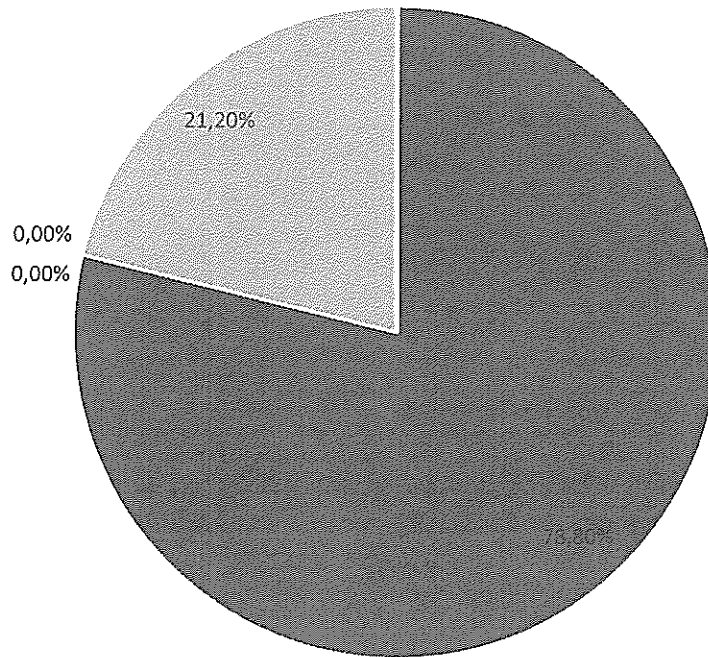
Αν κάποιος θέλει να αγοράσει σε 5 εβδομάδες ένα επιτραπέζιο παιχνίδι που κοστίζει €35, πόσα χρήματα θα πρέπει να αποταμιεύσει την εβδομάδα;

Η ερώτηση 14, η οποία αφορούσε τα συναισθήματα που δημιουργεί η συνήθεια της αποταμίευσης, 26 παιδιά (78,8%) απάντησαν ότι τους γεμίζει με ασφάλεια και αισιοδοξία (12 κορίτσια-14 αγόρια), ενώ 7 παιδιά (21,2%) απάντησαν ότι δε γνωρίζουν ή δεν απαντούν (αγόρια).

Γράφημα 5- Ερώτηση 14

Η αποταμίευση είναι μια πολύ σημαντική συνήθεια γιατί μας γεμίζει με:

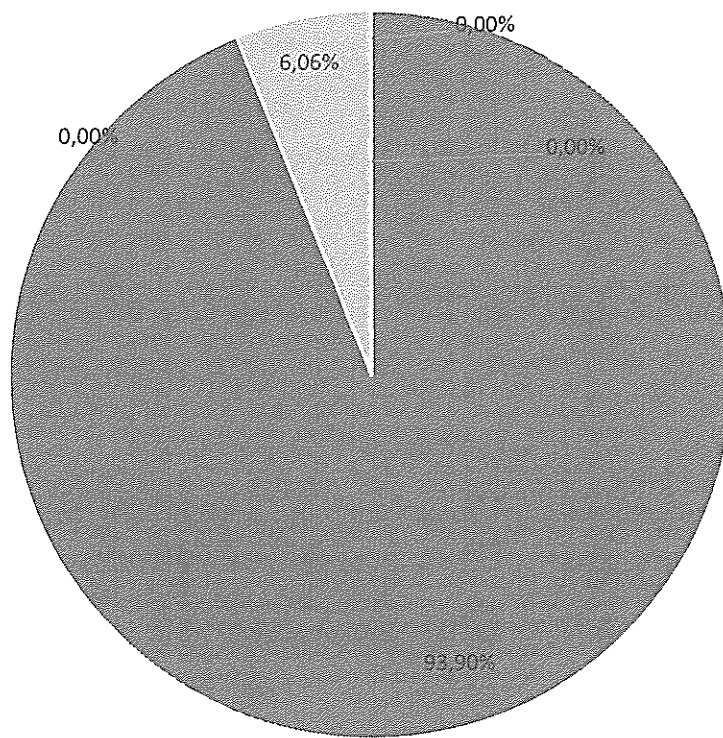

- Ασφάλεια και αισιοδοξία
- Αγωνία
- Δεν χρειάζεται να αποταμιεύω. Μου προκαλεί άγχος.
- ⊛ Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 15 που αφορούσε το ηλεκτρικό χρήμα και την ικανότητα των παιδιών να το διακρίνουν από το φυσικό χρήμα, τα 31 παιδιά (93,9%) έδωσαν σωστή απάντηση (12 κορίτσια-19 αγόρια), ενώ δύο παιδιά (6,06%) δεν απάντησαν στην ερώτηση αυτή (αγόρια).

Γράφημα 6 - Ερώτηση 15

Ποιο από τα παρακάτω δεν είναι ηλεκτρονικό χρήμα;

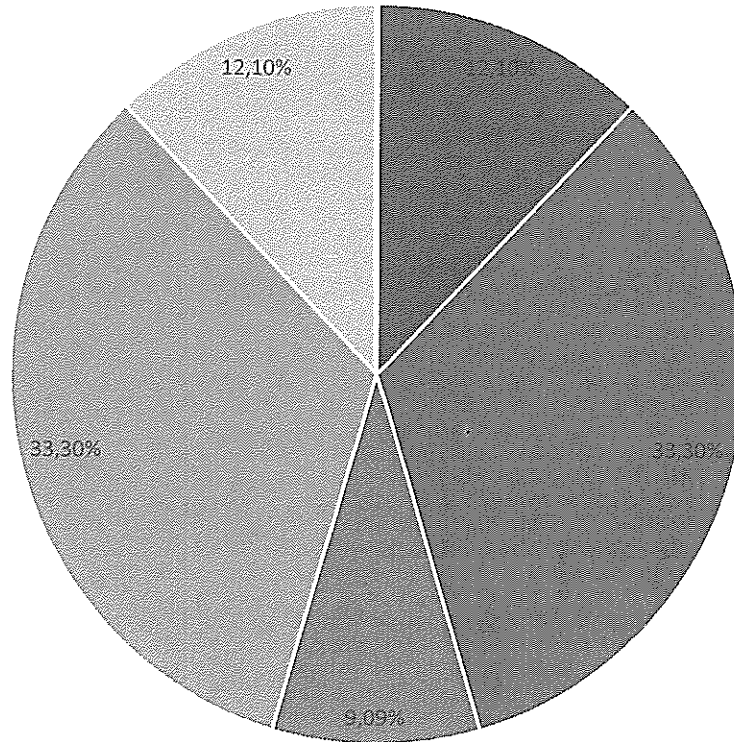

- Οι πιστωτικές κάρτες
- Οι χρεωστικές κάρτες
- Τα χαρτονομίσματα
- Τα ψηφιακά νομίσματα
- Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 16, η οποία εξέταζε την ικανότητα των μαθητών/τριών να διακρίνουν μεταξύ αγαθών και υπηρεσιών, μόλις 11 παιδιά (33,3%) από το σύνολο των 33 απάντησαν σωστά (4 κορίτσια-7 αγόρια), τα 18 (54,5%) απάντησαν λανθασμένα (6 κορίτσια-12 αγόρια), ενώ τα υπόλοιπα 4 (12,1%) δεν απάντησαν καθόλου (2 κορίτσια-2 αγόρια).

Γράφημα 7-Ερώτηση 16

Ποιο από τα παρακάτω είναι υπηρεσία και όχι αγαθό;

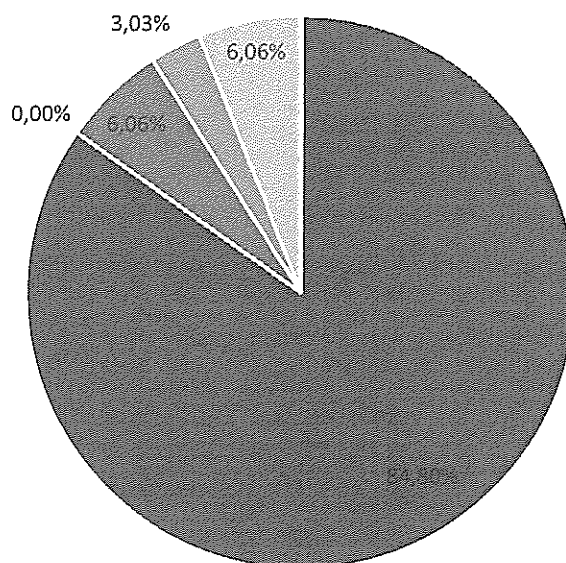

- Το αυτοκίνητο
- Οι διακοπές
- Το ποδήλατο
- Το κινητό τηλέφωνο
- Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Οι ερωτήσεις 17 και 18 αφορούσαν την υπεύθυνη κατανάλωση. Στην ερώτηση 17, 28 παιδιά (84,8%) συνολικά απάντησαν σωστά (12 κορίτσια-16 αγόρια), 3 (9,09%) απάντησαν λάθος (αγόρια), ενώ 2 (6,06%) παιδιά δεν απάντησαν καθόλου (αγόρια).

Γράφημα 8 – Ερώτηση 17

Ποιο από τα παρακάτω είναι ένα παράδειγμα υπεύθυνης κατανάλωσης;

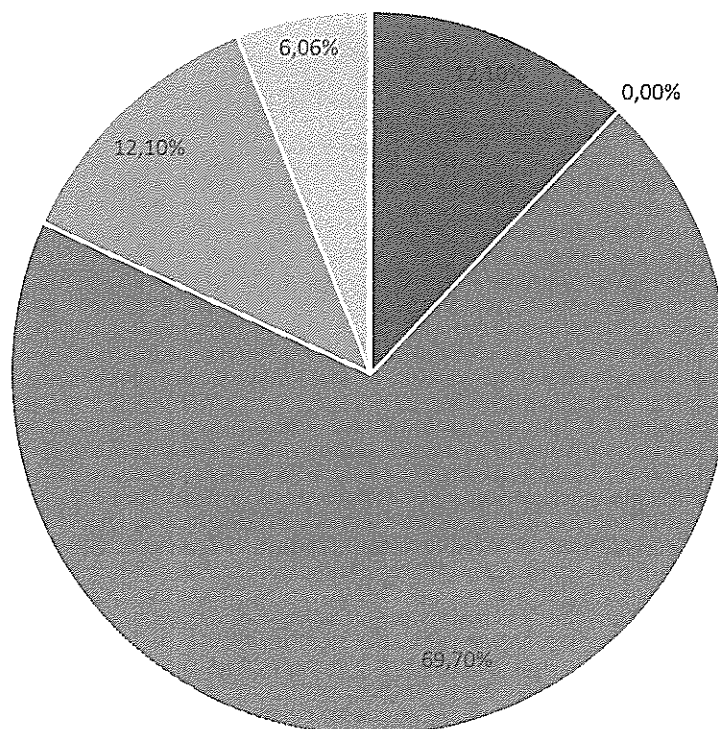

- Να αγοράζω κάτι που το έχω προγραμματίσει
- Να ξοδεύω περισσότερα χρήματα από όσα έχω
- Να αγοράζω πράγματα που μου αρέσουν
- Να αγοράζω από τα πιο ακριβά καταστήματα
- ⊛ Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 18, 22 παιδιά (66,7%) απάντησαν σωστά (10 κορίτσια-12 αγόρια), 9 παιδιά (27,3%) απάντησαν λάθος (2 κορίτσια-7 αγόρια), ενώ 2 παιδιά (6,06%) δεν απάντησαν καθόλου (αγόρια).

Γράφημα 9-Ερώτηση 18

Τι θα συμβεί αν δαπανήσεις περισσότερα χρήματα από όσα έχεις;

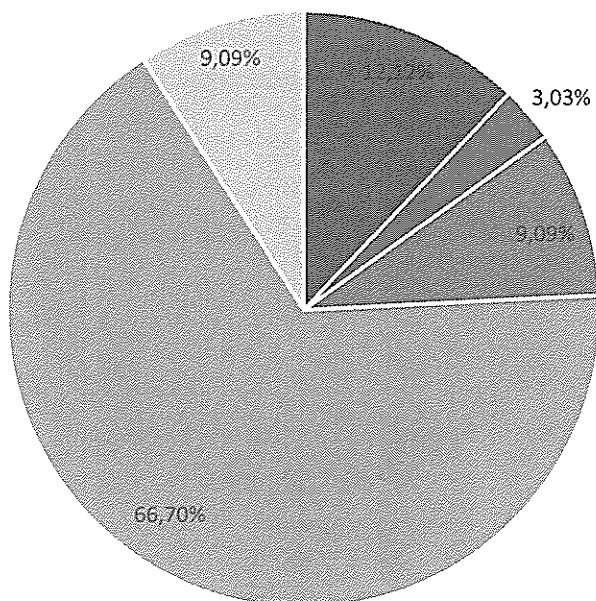

- Θα μου τα δώσουν οι γονείς μου
- Θα πρέπει να δανειστώ από τους φίλους μου για να καλύψω την διαφορά
- Δεν θα έχω μετά χρήματα να αγοράζω αυτά που χρειάζομαι
- Όλα τα παραπάνω
- Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Η ερώτηση 19 αφορούσε τις διάφορες δράσεις μέσω των οποίων τα παιδιά θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν χρήματα. Στη συγκεκριμένη ερώτηση, 23 παιδιά (69,7%) απάντησαν σωστά (11 κορίτσια-12 αγόρια), 8 (24,2%) απάντησαν λάθος (1 κορίτσι-7 αγόρια), ενώ δύο (6,06%) δεν απάντησαν καθόλου (αγόρια).

Γράφημα 10-Ερώτηση 19

Με ποιες από τις παρακάτω δράσεις θα μπορούσες να αποκτήσεις περισσότερα χρήματα;

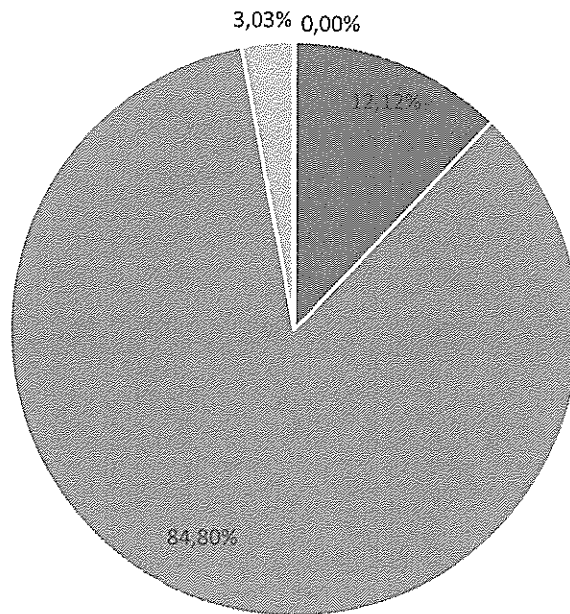

- Ανακυκλώνοντας διάφορα υλικά σε συνεργασία με τον Δήμο της περιοχής σου
- Ζητώντας χρήματα από τους φίλους σου και τους γονείς σου
- Λέγοντας τα κάλαντα τα Χριστούγεννα
- Με τις δράσεις που αναφέρονται στο α και στο γ
- ✧ Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Η τελευταία ερώτηση που εξέταζε τις χρηματοοικονομικές γνώσεις των παιδιών αφορούσε τη σωστή διαχείριση των χρημάτων. Στην ερώτηση αυτή, 28 παιδιά (84,8%) απάντησαν σωστά (11 κορίτσια-17 αγόρια), 4 παιδιά (12,12%) απάντησαν λανθασμένα (1 κορίτσι – 3 αγόρια), ενώ ένα παιδί (3,03%) δεν απάντησε καθόλου (αγόρι).

Γράφημα 11 – Ερώτηση 20

Η σωστή διαχείριση των χρημάτων, σημαίνει:

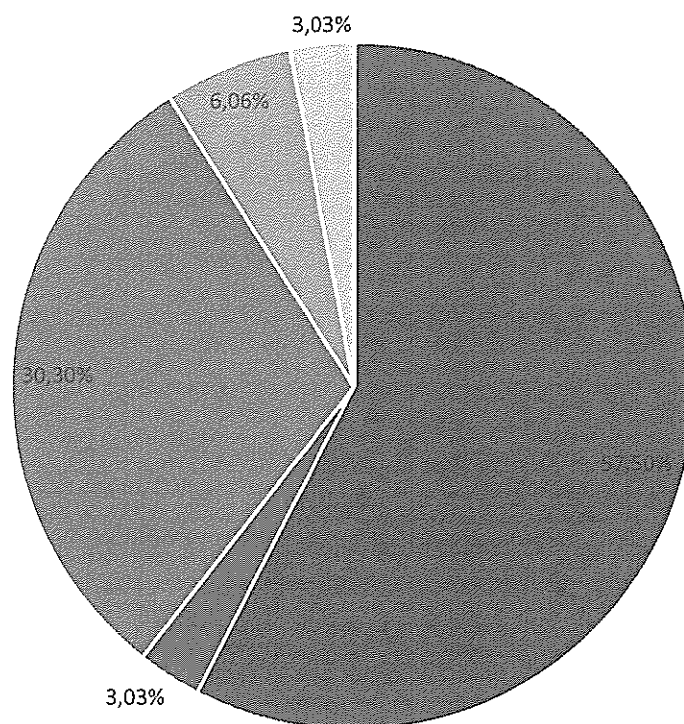

- Να πηγαίνουν τα μισά χρήματα για ρούχα και παπούτσια και τα υπόλοιπα για παιχνίδια
- Όλα τα λεφτά να τα βάζω στον κουμπαρά
- Το 1/4 να το αποταμιεύω, με το άλλο 1/4 να εκπληρώνω τις επιθυμίες μου, το 1/4 να το μοιράζομαι με όσους έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από εμένα και το τελευταίο 1/4 να το επενδύω
- Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Η τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου, η οποία διερευνούσε αν και κατά πόσο τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην έρευνα επιθυμούν να λάβουν χρηματοοικονομική εκπαίδευση και με ποια θέματα θα ήθελαν να ασχοληθούν συγκεκριμένα, έχει επίσης ενδιαφέροντα ευρήματα. Πιο συγκεκριμένα, στην ερώτηση 21 η οποία ρωτάει τα παιδιά αν επιθυμούν να μάθουν να διαχειρίζονται τα χρήματά τους, 19 παιδιά ή το 57,5% (7 κορίτσια-12 αγόρια) απάντησαν ότι θα ήθελα να αποκτήσουν γνώσεις πάνω σε αυτό το θέμα στο πλαίσιο του σχολείου, αλλά σε ξεχωριστό μάθημα, μόλις ένα παιδί ή το 3,03% (αγόρι) απάντησε ότι θα ήθελε επίσης να αποκτήσει σχετικές γνώσεις αλλά στο πλαίσιο ήδη υπάρχοντων μαθημάτων της διδακτέας ύλης, 10 παιδιά ή το 30,3% (3 κορίτσια - 7 αγόρια) θα προτιμούσαν να μάθουν να διαχειρίζονται τα χρήματά τους στο πλαίσιο μιας δραστηριότητας εκτός σχολείου, 2 παιδιά ή το 6,06% (κορίτσια) απάντησαν ότι δεν τα ενδιαφέρουν τα οικονομικά και ότι, κατά τη γνώμη τους, υπάρχουν πιο ενδιαφέροντα αντικείμενα, ενώ ένα παιδί ή το 3,03% (αγόρι) δεν απάντησε καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 12 – Ερώτηση 21

Θα επιθυμούσα να μάθω να διαχειρίζομαι τα χρήματά μου:

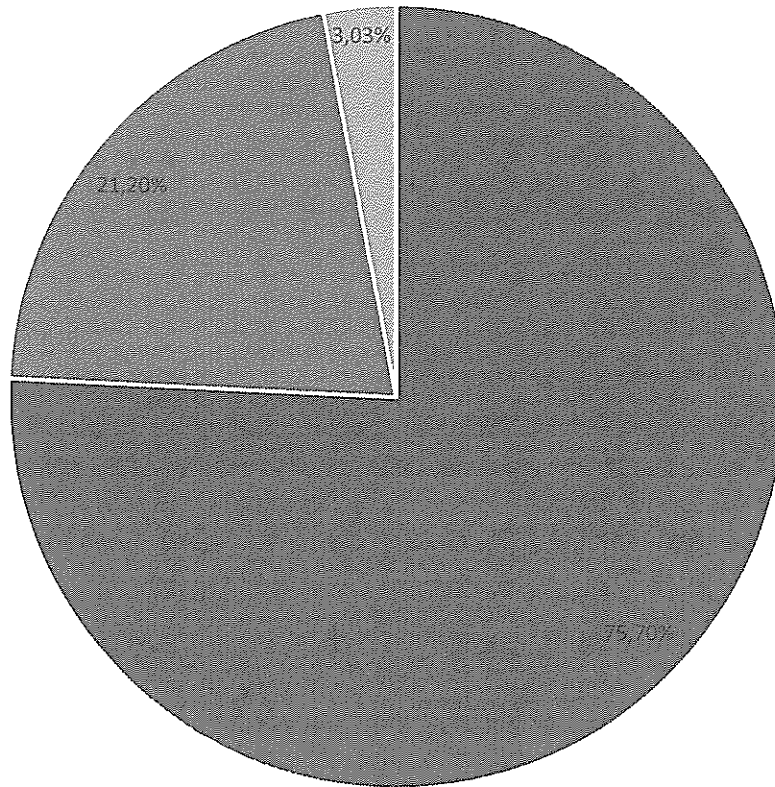

- Μέσα στο σχολείο, ως ξεχωριστό μάθημα
- Μέσα στο σχολείο, αλλά όχι ως ξεχωριστό μάθημα
- Ως μια δραστηριότητα εκτός σχολείου
- Δεν με ενδιαφέρουν τα οικονομικά. Υπάρχουν πιο ενδιαφέροντα πράγματα.
- ⊛ Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Στην ερώτηση 22, στην οποία τα παιδιά ερωτήθηκαν αν επιθυμούν να συμμετάσχουν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες οικονομικού περιεχομένου με το σχολείο, 25 παιδιά ή το 75,7% (10 κορίτσια -15 αγόρια) απάντησαν ότι θα επιθυμούσαν τη συμμετοχή σε σχετική δραστηριότητα, 7 ή το 21,2% (2 κορίτσια-5 αγόρια) ότι δε θα επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε σχετική δραστηριότητα, ενώ ένα παιδί ή το 3,03% (αγόρι) δεν απάντησε καθόλου στην ερώτηση αυτή.

Γράφημα 13 – Ερώτηση 22

Θέλω να συμμετάσχω σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες οικονομικού περιεχομένου με το σχολείο μου

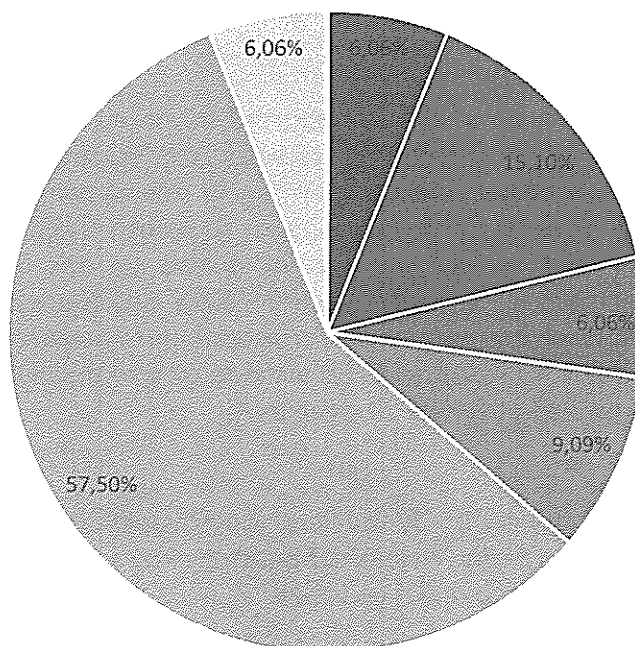

- Ναι, θέλω να συμμετάσχω
- Όχι, δεν θέλω να συμμετάσχω
- Δε γνωρίζω/Δεν απαντώ

Τέλος, η ερώτηση 23 ρωτούσε τα παιδιά με ποια συγκεκριμένα θέματα που αφορούν το χρήμα θα ήθελαν να ασχοληθούν. Από τα 33 παιδιά, 2 παιδιά ή το 6,06% (1 κορίτσι-1 αγόρι) απάντησαν ότι θα επιθυμούσαν να μάθουν για την ιστορία του χρήματος, 5 (15,1%) απάντησαν ότι θα ήθελαν να μάθουν πώς να χρησιμοποιούν σωστά τα χρήματά τους (2 κορίτσια-3 αγόρια), 2 παιδιά ή το 6,06% (αγόρια) απάντησαν ότι θα ήθελαν να μάθουν για τις επενδύσεις, 3 παιδιά ή το 9,09% (αγόρια) θέλουν να μάθουν σχετικά με το Bitcoin, 19 παιδιά ή το 57,5% (8 κορίτσια-11 αγόρια) απάντησαν ότι θα ήθελαν να μάθουν για όλα τα παραπάνω θέματα, ενώ 2 παιδιά ή το 6,06% (1 κορίτσι-1 αγόρι) δεν απάντησαν καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Γράφημα 14 – Ερώτηση 23

Τι θα ήθελες να μάθεις αναφορικά με το χρήμα;

- Για την ιστορία του χρήματος
- Πώς θα χρησιμοποιώ σωστά τα χρήματά μου
- Για τις επενδύσεις
- Για το Bitcoin
- Για όλα τα παραπάνω
- Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Συμπεράσματα έρευνας

Η παρούσα πρωτογενής έρευνα οδήγησε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα τόσο όσον αφορά το επίπεδο γνώσεων των μαθητών/τριών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όσο και για το ενδεχόμενο χάσμα γνώσεων, αλλά και ενδιαφέροντος μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών για θέματα που άπτονται του χρηματοοικονομικού γνωστικού πεδίου. Πιο συγκεκριμένα:

- Το 45,5% του συνόλου των μαθητών/τριών πιστεύει ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στον κουμπαρά, σκέψη πολύ λογική δεδομένου του νεαρού της ηλικίας τους, η οποία δείχνει ένα σημαντικό βαθμό χρηματοοικονομικής υπευθυνότητας. Ενδιαφέρον είναι επίσης το γεγονός ότι ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό κατανοεί την έννοια του τραπεζικού λογαριασμού (21,2%) και τη σημασία της φύλαξης των χρημάτων στην τράπεζα. Υπάρχει όμως ένα

καθόλου αμελητέο ποσοστό μαθητών/τριών (18,18%) που πιστεύουν ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στο πορτοφόλι. Επίσης, τα κορίτσια φαίνεται να έχουν προβάδισμα στην πρώτη απάντηση, με 6 από τα 12 κορίτσια να απαντούν ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στον κουμπαρά, σε σύγκριση με 9 αγόρια από το σύνολο των 21. Επίσης, από τα παιδιά που απάντησαν ότι τα χρήματα πρέπει να φυλάσσονται στο πορτοφόλι, μόλις το ένα ήταν κορίτσι, ενώ τα υπόλοιπα 8 ήταν αγόρια.

- Θετικό είναι το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών (90,9%) γνωρίζει ποιο είναι το επίσημο νόμισμα της χώρας, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό απάντησε σωστά στην ερώτηση 13 που αφορούσε την αποταμίευση, αλλά και στην ερώτηση 21 που αφορούσε τη σωστή διαχείριση των χρημάτων. Πιο συγκεκριμένα, το 84,8% απάντησε σωστά και στις δύο ερωτήσεις, ενώ ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι το 78,8% των παιδιών απάντησαν ότι η συνήθεια της αποταμίευσης τα γεμίζει με αισθήματα ασφάλειας και αισιοδοξίας, με το ποσοστό αυτό να απαρτίζεται ωστόσο από το σύνολο των κοριτσιών και μόλις τα 14 από τα συνολικά 21 αγόρια.
- Το συντριπτικό ποσοστό των παιδιών, τόσο αγόρια όσο και κορίτσια, φαίνεται να έχει εξοικείωση με την έννοια του ηλεκτρονικού χρήματος, καθώς το 93,9% απάντησε σωστά στη σχετική ερώτηση.
- Δεν παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο όσον αφορά την ικανότητα διάκρισης αγαθών και υπηρεσιών, καθώς μόλις το 33,3% των μαθητών/τριών απάντησαν σωστά στη συγκεκριμένη ερώτηση.
- Ενδιαφέροντα είναι επίσης τα ευρήματα από τις ερωτήσεις που αφορούν την υπεύθυνη κατανάλωση, καθώς στην πρώτη ερώτηση απάντησε σωστά το 84,8% των παιδιών, ενώ στη δεύτερη απάντησε σωστά το 66,7% του συνόλου των παιδιών. Πρέπει να σημειωθεί ότι σχεδόν το σύνολο των κοριτσιών απάντησαν σωστά (10 από τα 12), ενώ από τα 21 αγόρια μόλις 12 απάντησαν σωστά, γεγονός το οποίο δίνει και πάλι ένα προβάδισμα στα κορίτσια. Παρόμοια διαφορά παρατηρείται και στην ερώτηση με τις δράσεις, καθώς από το 69,7% των παιδιών που απάντησαν σωστά, τα 11 ήταν κορίτσια και τα 12 αγόρια.
- Επίσης, είναι θετικό το γεγονός ότι όταν τα παιδιά ερωτήθηκαν αν θέλουν να λάβουν χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο μέλλον, το εντυπωσιακό 90,8 απάντησε ότι θα επιθυμούσε να λάβει σχετική εκπαίδευση είτε στο πλαίσιο του σχολείου είτε ως μέρος εξωσχολικής δραστηριότητας. Ακόμα, ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών και μαθητριών (60,6%) θα επιθυμούσε να συμμετάσχει σε εκπαιδευτική δραστηριότητα οικονομικού περιεχομένου με το σχολείο, ενώ πάνω από το 57,5% των μαθητών/τριών επιθυμεί να αποκτήσει χρηματοοικονομικές γνώσεις πάνω στο σύνολο των χρηματοοικονομικών θεμάτων που προτάθηκαν στη σχετική ερώτηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κορίτσια έχουν ένα συγκριτικό προβάδισμα και σε αυτή την περίπτωση, με 8 από τα 12 κορίτσια να απαντούν ότι θέλουν να μάθουν για το σύνολο των

χρηματοοικονομικών θεμάτων που αναφέρθηκαν, ενώ μόλις 11 από τα 21 αγόρια έδωσαν την ίδια απάντηση στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Δεδομένων των αποτελεσμάτων της έρευνας, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η πλειοψηφία των παιδιών έχει ένα καλό επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού για την ηλικία τους, καθώς σημειώθηκαν υψηλά ποσοστά ορθών απαντήσεων στις ερωτήσεις που εξέταζαν τις χρηματοοικονομικές τους γνώσεις.

Τα κορίτσια, σημείωσαν προβάδισμα σε σχέση με τα αγόρια σε κάποιες ερωτήσεις χρηματοοικονομικών γνώσεων, χωρίς όμως να παρατηρείται αξιοσημείωτο γνωσιακό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων.

Ωστόσο, παρά τα θετικά αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας, πρέπει να ληφθούν υπόψιν κάποιες παρατηρήσεις και κάποιιοι περιορισμοί. Κατ' αρχάς, πρόκειται για ένα από τα πλέον αναγνωρισμένα σχολεία, στο οποίο το επίπεδο της εκπαίδευσης είναι αρκετά υψηλό και οι επιδόσεις των μαθητών/τριών ιδιαίτερα αυξημένες. Επίσης, οι γονείς των παιδιών έχουν σε σημαντικό βαθμό γνώσεις ανώτερου επιπέδου. Ακόμα, παρ'ότι αποκτούμε μία εικόνα για το επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων των μαθητών/τριών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, πρέπει να σημειωθεί ότι η εικόνα αυτή δεν είναι ιδιαίτερα αντιπροσωπευτική, καθώς πρόκειται για ένα αρκετά περιορισμένο δείγμα παιδιών. Ως εκ τούτου, προκειμένου να αποκτηθεί μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των παιδιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενδείκνυται μία πιο ευρεία έρευνα του συγκεκριμένου θέματος, η οποία θα περιλαμβάνει ένα μεγαλύτερο δείγμα μαθητών/τριών από διαφορετικά σχολεία, τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα.

Κεφάλαιο 6

Συμπεράσματα

Είναι δεδομένο πλέον ότι ο κόσμος χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αστάθειας και αβεβαιότητας, και ως εκ τούτου, απαιτείται ολοένα ταχύτερη προσαρμογή και ευελιξία για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της σύγχρονης πραγματικότητας. Οι πολίτες παγκοσμίως γίνονται καθημερινά μάρτυρες του αντίκτυπου που έχουν οι εγχώριες, αλλά και οι διεθνείς εξελίξεις, στην καθημερινή τους ζωή και στη διαχείριση της οικονομικής τους κατάστασης. Ο πληθωρισμός, ο οποίος ροκανίζει το εισόδημά τους, και παράλληλα τα επιτόκια των καταθέσεων που παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα ενώ τα επιτόκια δανεισμού ακολουθούν αντίθετη κατεύθυνση, έχουν αυξήσει τη δυσκολία όχι μόνο της οικοδόμησης πλούτου, αλλά ακόμα και της διατήρησης των υφιστάμενων περιουσιακών τους στοιχείων, τα οποία έχουν αποκτηθεί με ιδιαίτερο κόπο. Επίσης, η αδυναμία αποπληρωμής των λογαριασμών των πιστωτικών καρτών, καθώς και η ανάληψη υπέρογκων δανειακών υποχρεώσεων, οδηγούν αναπόφευκτα στην υπερχρέωση και το οικονομικό αδιέξοδο, δυσχεραίνοντας μία ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση.

Ως αποτέλεσμα, αναδεικνύεται περισσότερο από ποτέ η επιτακτική ανάγκη ανάπτυξης ικανοτήτων, οι οποίες θα βοηθήσουν τους πολίτες να προστατευτούν από τους κινδύνους που ελλοχεύουν και να επιλέξουν τα κατάλληλα χρηματοοικονομικά προϊόντα και τις κατάλληλες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που θα καλύψουν τις ανάγκες τους και θα συμβάλουν στην κατάκτηση των χρηματοοικονομικών τους στόχων. Όπως δείχνουν τα εμπειρικά ευρήματα των ερευνών που αναφέρθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, αλλά και της πρωτογενούς έρευνας που πραγματοποιήσα, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αποτελεί τη μόνη διέξοδο στη χρηματοοικονομική άγνοια και την προστασία από τις παγίδες που μπορούν να οδηγήσουν σε μερική ή ακόμα και καθολική απώλεια της περιουσίας των ατόμων.

Μέσω του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, οι πολίτες αποκτούν αυξημένη αυτοπεποίθηση και βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής τους, καθώς υιοθετούν συνήθειες όπως η συστηματική αποταμίευση, η έξυπνη κατανάλωση, η κατάρτιση οικονομικών προϋπολογισμών, ενώ, όσο αυξάνεται το επίπεδο των χρηματοοικονομικών τους γνώσεων, κατανοούν σε μεγαλύτερο βαθμό τον τρόπο λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού κλάδου και των επενδυτικών προϊόντων, και συνειδητοποιούν τη σημασία της ασφάλισης και της λήψης ορθών χρηματοοικονομικών αποφάσεων για την οικονομική εξασφάλιση τόσο τη δική τους όσο και της οικογένειάς τους. Ως εκ τούτου, αυξάνεται το γενικότερο επίπεδο αντίληψης των πολιτών, και κατ' επέκταση, το συνολικό βιοτικό επίπεδο των χωρών.

Προκειμένου ωστόσο ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός να εξαπλωθεί σε όσο γίνεται μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού, είναι αναμφίβολο πλέον ότι τα θεμέλια της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης πρέπει να τίθενται όσο το δυνατό νωρίτερα στη ζωή του ατόμου, ιδανικά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στην ηλικία αυτή, ο τρόπος σκέψης και συμπεριφοράς των παιδιών είναι υπό διαμόρφωση, με αποτέλεσμα να υπάρχει πρόσφορο έδαφος για την επιτυχή πρόσληψη χρηματοοικονομικής γνώσης και την ανάπτυξη ικανοτήτων, οι οποίες θα παγιωθούν σταδιακά και θα μεταφραστούν σε υπεύθυνη χρηματοοικονομική αντίληψη και συμπεριφορά.

Η διάχυση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στους/στις μαθητές/τριες οφείλει να αποτελέσει άμεση προτεραιότητα ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου οι αλληπάλληλες οικονομικές κρίσεις έχουν αναδείξει την αναγκαιότητα ανάπτυξης και εφαρμογής ολοκληρωμένων χρηματοοικονομικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο του σχολείου, με συμπερίληψη εξειδικευμένων σχολικών βοηθημάτων, και έμφαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αν και έχουν γίνει κάποια πρώτα βήματα από το Υπουργείο Παιδείας προς την κατεύθυνση αυτή, μέσω των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων, υπάρχει ακόμα μεγάλη απόσταση να καλυφθεί προκειμένου να αποτελέσει η χρηματοοικονομική εκπαίδευση βασικό πυλώνα του σχολικού προγράμματος σπουδών. Μόνο μέσα από την υιοθέτηση της συγκεκριμένης προσέγγισης, τα παιδιά μεγαλώνοντας και φτάνοντας πλέον στην ενηλικίωση, θα είναι άξια μέλη της κοινωνίας, τα οποία θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τις όποιες προκλήσεις της σύγχρονης ζωής και θα μπορούν να συμβάλουν στην προσωπική τους χρηματοοικονομική ευημερία, αλλά και στη χρηματοοικονομική ευημερία της ευρύτερης κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Ξένα βιβλιογραφία

Atkinson, A. and F. Messy (2012). "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study", *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15, OECD Publishing, Paris.

Henderson G. E., Beach P., Coombs A. (2021). "Financial Literacy Education in Ontario: An Exploratory Study of Elementary Teachers' Perceptions, Attitudes, and Practices." *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne De l'éducation*, 44(2), pp. 308–336.

Kaiser T., Menkhoff L. (2020). "Financial education in schools: A meta-analysis of experimental studies", *Economics of Education Review*, 78.

Kentucky department of education (2022). "Financial literacy Standards Resources, Kentucky department of education", Kentucky department of education Publishing. [[Financial Literacy Standards Resources - Kentucky Department of Education](#)]

Klapper, L., Lusardi, A., van Oudheusden, P. (2015). "Financial literacy around the world: insights from the Standard & Poor's ratings services global financial literacy survey", Standard & Poor's Ratings Services

Lusardi A., Kaiser T., Menkhoff L., Urban C. (2022). "Financial Education Affects Financial Knowledge and Downstream Behavior", *Journal of Financial Economics*, 145(2), pp. 255-272.

Lusardi A., Clark R.L., Mitchell O.S. (2021). "Financial Fragility during the COVID-19 Pandemic" *American Economic Association Papers and Proceedings*, 111, pp. 292-296.

Newall, M. & Diamond, J. (27 April 2022). "Over one in three Americans are not considered financially literate", Ipsos.

Strong, c., Ansons, T., Dabhi, K. & Crossfield, J. (2020). "Financial wellbeing- Using behavioural science to improve financial wellbeing in the UK", Ipsos.

Yunikawati N.A., Priambodo M.Π., Puspasari E.Y., Istiqomah N. (2021). "Is it Important for Elementary School Students to Learn the Basics of Finance?", International Research Conference on Economics and Business, *KnE Social Sciences*, 5(8), pp. 41–48.

Πηγές από έγκυρους διεθνείς οργανισμούς

Barclays-Life skills, "Samir's birthday budget challenge"

<https://barclayslifeskills.com/help-others/lessons/money-skills-financial-literacy-challenge/>

Current Wales School Curriculum Guide

<https://www.gov.wales/current-school-curriculum-guide>

Curriculum for Wales Guidance (January 2020)

Department for Education (2021). Personal, social, health and economic (PSHE) education

Department for Education (2019). Relationships Education, Relationships and Sex Education (RSE) and Health Education statutory guidance

Department for Education (2015). 12 Citizenship programmes of study for key stages 1 and 2

Department for Education (published in 2013-updated in 2014). National curriculum for England

Department for Education (2013). National curriculum in England: primary curriculum
Education Scotland

<https://education.gov.scot/>

Financial Capability, Northern Ireland Curriculum

Financial Capability: Strategy for the UK

<https://www.fincap.org.uk/en/articles/schools>

Financial Education Planning Frameworks, Young Enterprise

Financial education quality mark

<https://www.young-enterprise.org.uk/teachers-hub/financial-education/support-training/the-quality-mark/>

House of Lords Select Committee on the Social and Economic Impact of the Gambling Industry. Gambling Harm – Time for Action

Money Advice Service (2018). Children and Young People Financial Capability Deep Dive: Vulnerability

Money Advice Service (2018). Children and Young People and Financial Capability: Needs Analysis

Money Advice Service (2017). The journey from childhood skills to adult financial capability – analysis of the 1970 British Cohort Study

Money Advice Service (2013). Habit Formation and Learning in Young Children

Money Advice Service and My Pocket Skill (2018). 15 Developing Financial Capability in Children and Young People: A Review of the Evidence

Money & Pensions Service (2021). Financial Education Guidance for Primary Schools in England

Money and Pensions Service (2020). CYP Financial Capability – UK Children and Young People's Survey

Money & Pensions Service (17 November 2020). Financial education guidance for primary and secondary schools in Scotland

Money & Pensions Service (2019). UK children and young people's survey-Financial education in schools

Money & Pensions Service (2018). Analysis of the 2018 Adult Financial Capability Survey

Money & Pensions Service-Financial Capability. Children and young people

Money & Pensions Service-Financial Capability. "Only 4 in 10 children and young people say they've had financial education at school."

National Improvement Hub (22 December 2022). Financial education resources

Northern Ireland Curriculum

<https://ccea.org.uk/about/what-we-do/curriculum>

Northern Ireland Curriculum-Financial Capability

http://www.nicurriculum.org.uk/curriculum_microsite/financial_capability/index.asp

OECD (2012). Financial education in schools

OECD (2006). "Improving financial literacy: Analysis of issues and policies", Financial Market Trends, vol. 2005/2

OECD/INFE (2012). OECD/INFE guidelines on financial education in schools

PSHE Association (2020). 10 Programmes of study for PSHE (Key stages 1-5)

The Careers & Enterprise Company and Education and Employers Research (2018). "What works? Career-related learning in primary schools"

Πηγές διαδικτύου

Alter-Rasche, D. (11 April 2012). "Shopping trip number hunt", Learn with play at home.

Bercuson, L. (20 March 2019). "10 kids' books about money!", Happily ever elephants

Bernard, S. (2 October 2013). "6 invaluable lesson community service teaches your child", Cafemom.

Best buys-comparing prices, Teachers pay teachers.

Braun, E. & Donovan, S. (30 July 2018). "Fun ways to get kids interested in financial literacy", Free spirit publishing.

Cifas Press Team (11 March 2021) "Money mule recruiters use fake online job adverts to target 'Generation Covid' ", Cifas

Citizens advice (14 June 2021). "36 million Brits targeted by a scammer so far this year"

Currie, J. (24 March 2022). "Easy 2 ingredient cloud dough-ready in 5 minutes", Happy hooligans

Dees, S. (4 January 2018). "Penny spinners-toy tops that kids can make!", Frugal fun for boys and girls.

Dupre, K. "5 tools for teaching personal financial literacy", Teacher trap.

Evans, S. "Free coin sorting and matching printables", Fantastic Fun and Learning

Everfi (2023) Financial Literacy for Kids, too? Definitely, Here's Why
<https://everfi.com/k-12/financial-education-literacy/elementary-school/>

Gomez, I. "Financial literacy-credit is borrowing money with interest", Pinterest

Good, P. My career, Pinterest

Grattan, S. (16 March 2022). "35 Lesson Plans to Teach Financial Literacy to Elementary Students", Teaching Expertise

Grossman, A. "Teaching kids to save money? 15 saving tips for kids", Money prodigy

Grossman, A., "3 games to teach kids about credit (how to explain credit to a child)", Money prodigy.

Hands on teaching ideas (3 August 2020). "Fun Financial Literacy for Kids"

Hands on teaching ideas (1 June 2018). "Money math game"

Holtrop, B. "Classroom ATM machine and entering pins", Breezy special ed.

Homer, H. (30 July 2013). "Kids and money: It's about respect.", kidsactivities.com

Jones, A. (July 7, 2019), "A lesson plan to teach rounding by 10s", ThoughtCo.

Kilpatrick-Mascott, A. (14 May 2010). "Money poems, money songs: fun ways to teach kids about money", Teach mama.

Larson, J. "Math games using dice", The teacher next door.

Lively, S. (8 April 2018). "35 ways to teach kids about money", One time through.

Lynette, R. & Noack, C. "Personal financial literacy for elementary students", Minds in bloom

McDonald, A. (22 September 2011). "Pretend play grocery store", No time for flash cards.

Money as you learn:
http://www.moneyasyoulearn.org/tasks/delayed-gratification/?bid=k-2_delayedgratification

Morris, G. (10 February 2023). "Financial literacy for kids", In Charge Debt solutions

Nystul, J. (2 September 2016). "A clever and easy way to deal with your kids asking for money", One good thing.

Personal financial literacy bundle: kindergarten & first grade (Money & Income), Teachers pay teachers.

Sesame street in Communities-Financial Education:
<https://www.youtube.com/watch?v=b7I-cWvIrTA>

Teacher's guide. Lesson two: Spending plans, In Charge Debt Solutions

The kindergarten connection. "Donut shop math".

Worgan, L. "How can primary educators support pupils to build their financial literacy?", Barclays LifeSkills

Ελληνική βιβλιογραφία

Κατωπόδη, Α. (2022). "Η εισαγωγή της χρηματοοικονομικής παιδείας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση", *Οικονομικά Χρονικά*, No 178, Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος

Φίλιππας, Ν. (2022). "Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός: μια απαραίτητη δεξιότητα των πολιτών για τον 21^ο αιώνα", *Οικονομικά Χρονικά*, No 178, Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος

